

Het halve huis

Willemien van Lith

Voor Ad

Jet, Quirinus, Nicola, Annette, Yvonne, Toon, Guusje, Tycho en alle anderen die me geholpen hebben of soms, al dan niet aangevuld met mijn fantasie, in dit boek voorkomen.

Niets uit dit boek berust op echte gebeurtenissen, hooguit een paar verhalen van Francien.

Augustus 2013

Twee families, een gezin woont in Frankrijk, het andere in Nederland. Twee Franse dochters (Mireille en Josette) geboren rond 1945 op het Franse platteland, twee Nederlandse meisjes (Janneke en Francien) geboren rond 1950 in een middelgrote stad. Er ligt een wereld van verschil tussen hun leven, opgroeien, ervaringen en denken. Een verschil dat enorm veel groter is dan de 5 jaar verschil in leeftijd. De levens komen bij elkaar in het halve Franse huis, La Source Bas, dat Francien en Chris in 1989 kopen. Door de twee verhalen gaat het Franse huis leven en wordt de geschiedenis van de zussen verweven met alle voor- en nadelen en van het hebben van een tweede huis in Frankrijk.

'De echte ontdekkingsreis bestaat niet uit het zoeken naar nieuwe landschappen maar in het hebben van nieuwe ogen.'

Marcel Proust

Josette 1955

Ik vind het niet leuk om naar school te gaan. We moeten iedere dag verlopen door het bos. Als het vroeg donker is ben ik bang.

Iedere dag acht kilometer heen en acht kilometer terug. Hoeveel keer heeft ze nu deze afstand al gelopen? Langzaam slentert ze richting rivier. Honderd keer of misschien wel tienduizend keer. Altijd weer diezelfde rotweg. Eerst omhoog langs hun eigen bron, dan langs de dennenbomen waar het altijd zo donker is maar wel lekker ruikt.

Hoort ze iets? Nee, het zal de wind wel zijn die de verdroogde bladeren doet ritselen. Ze passeert de ruïne aan de linkerkant. De deur is ingestort en de bramen nemen bezit van het dak. Een kilometer verder passeert ze aan de rechterkant het huisje van Jean-Paul met de bron. Als ze het erg warm hebben dompelen ze hier soms hun hoofd onder water. Dan het saaie rechte stuk met uitzicht op Varène. 's Zomers lopen daar de koeien maar in de winter is het een dorre vlakte. In de diepte ziet ze de rivier. Op dit moment is het een grote kolkende massa maar in juli is het een vredig stroompje.

Ze hoort weer geritsel en schrikt als ze plotseling oog in oog staat met een everzwijn. Het is een vrouwtje zonder jongen, niet gevaarlijk als ze zelf niets doet. De kleine oogjes kijken haar doordringend aan en het lijkt even of de haren op de vacht iets rechter gaan staan. Zelf voelt ze dat ze kippenvel krijgt.

Zou ze gevaarlijk zijn? Gaat ze aanvallen?

De zeug knippert met haar ogen en draait zich om, brekende takken, een bewegende bramenstruik en weg is ze. Het lijkt alsof ze er nooit geweest is. Met kloppend hart loopt ze verder.

Vandaag staat ze er alleen voor. Vanmorgen vroeg, toen maman hen riep, klaagde Mireille over buikpijn. Na wat gefluister tussen maman en Mireille werd besloten dat ze in bed mocht blijven. Daarom moet ze nu deze hele weg alleen lopen. Een hele wandeling zonder de dagelijkse ruzies, het gescheld en het weer goedmaken. Meestal is zij degene die het weer bijlegt, ze kan er niet tegen als ze ruzie hebben. Ze vindt het vreselijk om alleen te wandelen, zeker in de winter. Ze heeft nog geprobeerd om vandaag niet naar school te hoeven maar dat lukte niet. 'Maman, ik heb vreselijke buikpijn. Ik denk dat we allebei iets verkeerd hebben gegeten. Mag ik ook thuisblijven?'

Maman moest lachen. 'Je moet andere smoesjes verzinnen, Josette,' had ze gezegd. 'Jij gaat gewoon naar school.'

Thuis op La Source Bas. Ze ziet de oude boerderij voor zich waar ze met zijn vieren wonen: maman, papa, Mireille en zij zelf. Midden in het bos, een karrenspoor om er te komen en kilometers verwijderd van het dichtstbijzijnde dorpje Saint Jacques. Ze hebben geen elektriciteit en het water komt uit de bron die hoger op de berg ligt. Kastanjabomen en nog eens kastanjabomen. Ieder najaar moeten ze kastanjes rapen tot hun rug krom gegroeid lijkt. Na school staan ze gebukt over die nare prikkelbollen tot het donker wordt. Alles voor de varkens die er een deel van de winter mee door komen.

Het drogen van de kastanjes is wel spannend. Bij hun huis en in het bos staan speciale huisjes voor deze klus. Op de vloer van de huisjes wordt een vuur gestookt en de kastanjes liggen op de eerste verdieping op houten latjes. Het is precies werk want het vuur mag niet te fel branden, anders vliegen de latjes in brand en stort de oogst naar beneden. Als ze klaar zijn en zich thuis gewassen hebben met het warme water dat in de open haard gekookt is, mogen ze een kastanjes poffen. Voor papa worden er kastanjes klaargemaakt met room en cognac uit het kleine flesje.

Snel loopt ze weer verder. Een klein open stuk weiland waar het vee van de buurman beneden in de zomer graast. Het enige stukje waar laat in de winter wat zon komt. In december en januari gaan ze in het donker op weg naar school en komen ze in het donker weer thuis. Ze hebben geen olielampje bij zich, maar op het gevoel en de routine vinden ze de weg tussen de bomen. Haar zusje Mireille loopt een stuk gemakkelijker, vooral het laatste stuk rent ze vaak zodat ze als eerste thuis is. Haar schoenen zijn beter en nieuwer. Als zij er uitgegroeid is, zijn de zolen afgesleten. Dan moet zij ze net zo lang dragen totdat de gaten in het bovenleer vallen.

Nu moet ze opletten want het pad gaat steil naar beneden. Als ze uitglijdt en valt, ligt ze de hele dag in de kou. Voorzichtig schuifelt ze verder. De rivier blinkt in de verte en ze ziet de schaduw van de boot al liggen. Een grote platte boot met een bankje in het midden. Ze vindt het eng en zwaar om alleen over te steken. Met zijn tweeën is het al een heel gedoe, maar alleen lukt het haar bijna niet. De stroming kan sterk zijn en dan komt ze op een andere plek aan wal dan de bedoeling is.

‘Hoe zou het met Mireille zijn? Zou ze nog in bed liggen?’

Ze moet diep onder de dekens kruipen want er is geen verwarming op zolder. Alleen in de woonkamer brandt er vuur in de open haard. Als ze 's avonds naar bed gaan, nemen ze een warme steen mee die in een doek is gewikkeld. Dan is het bed niet zo kil.

‘Wat zou ze hebben? Maman en Mireille deden zo geheimzinnig. Het zal waarschijnlijk niet serieus zijn want ze hadden er bij gelachen.’

Ze haast zich op het laatste stuk langs de bramen en het gestapelde muurtje. Mooi zoals dat gemaakt werd vroeger. Hier tellen ze altijd de bovenste laag. De stenen glijden langs haar voorbij. Mireille heeft gezegd dat het er 156 zijn. Als ze bij de 20 is houdt ze het voor gezien. Over het zanderige strandje loopt ze langzaam naar de boot die met een touw en een stok in de grond vast zit. Om te voorkomen dat hij wegdrijft, is de boot een klein stukje op het land getrokken. Higgend probeert ze het zware ding in het water te trekken. Gelukkig zorgt het zand ervoor dat de boot glijdt en net op tijd kan ze er in springen. Als het bootje zonder haar vertrekt krijgt ze thuis een flink pak slaag en geen eten.

Eigenlijk hebben ze thuis bijna niets nodig, van niemand. Gelukkig maar dat ze weinig nodig hebben, want ze hebben nauwelijks geld om iets te kopen. Ieder najaar wordt er een varken geslacht. De gerookte hammen die nu in de schoorsteen hangen brengen wat extra francs op en de paddestoelen die ze in de herfst plukken vinden op de markt gretig aftrek. Het meeste geld verdienen ze met de vlasoogst. Veel is het niet dat apart gelegd kan worden als appeltje voor de dorst. De kippen leggen eieren en de twee koeien die schuin tegen de berg op het weilje voor het huis lopen, zorgen voor melk en kaas voor eigen gebruik. Er blijft niets over om te verkopen. Alleen de jam wordt in sommige jaren verkocht. Maar als hun fruitoogst goed is, is hij overal goed. En dan brengt de jam weer minder op.

Het water is donker en kolkt rond het bootje. Voor ze de roeispanten kan pakken is het bootje een paar keer in de rondte gedraaid. Ze is bang voor het water, het is koud en ze kan niet zwemmen. In de zomer mogen ze soms een beetje pootje baden in de rivier maar echt zwemmen zoals de zoon van de bovenmeester, kan ze niet.

‘Als je in het water valt, trekken de vissen je meteen naar beneden,’ heeft Mireille haar verteld.

‘Zou het waar zijn?’

Mireille vertelt vaker rare verhalen en maman zegt dat ze niet alles moet geloven. Als ze samen in bed liggen, dicht tegen elkaar aan om het warm te krijgen, vertelt ze over heksen, boeven, duivels en enge mannen die je kwaad doen. Wat dat voor kwaad is, daar wil ze niets over zeggen. Ze mag er nooit iets over aan maman vertellen, anders zal Mireille zorgen dat haar leven een hel wordt. Op school hebben ze het over de hel gehad en dat is iets vreselijks.

Ze moet opletten anders gaat het mis. Moeizaam zwiept ze de roeipanen in het water en begint te roeien. Ze is voorbij het huis van de smid gedreven. Ze moet echt harder roeien en naar de overkant zien te komen, anders drijft ze voorbij het dorp Varène en kan ze de boot moeilijk aanleggen. Het wordt langzaam licht, ze moet opschieten. De afstand en de tocht over water zijn geen excuus voor te laat komen. Honderd regels strafwerk als ze op het schoolplein aankomt als de bel al gegaan is.

Ze ziet de kerk voorbijschieten. Dit gaat fout. Zo haalt ze nooit de aanlegplaats naast het dorpsotel. Ze trekt de riemen door het water en probeert ze diep te steken om extra kracht bij te zetten. De aanlegsteiger ligt al achter haar en ze is pas over de helft. Eigenlijk is dit ook een hel. Het brandt niet maar kou is even erg als gloeiende kooltjes. Het water dat zwart en donker rondom haar stroomt bezorgt haar rillingen. 'Waar zou ze terecht komen als ze in het water zou vallen? Wanneer zouden ze haar vinden?'

Als ze samen met Mireille roeit is ze niet zo bang. Samen zingen ze in de boot om de boze geesten te verdrijven. Mireille zegt dat de waterduivel in de rivier zit. Daarom moet ze veel knoflook eten want daar houdt die duivel niet van. Ze heeft dat een paar weken gedaan, twee teentjes knoflook fijngemaakt en op haar brood gesmeerd. Op school zeiden ze de volgende dag dat ze stonk. Ze wilden niet naast haar zitten.

Het heeft geen zin om nog langer hard te roeien. Ze zit al bij de hoge oever en moet nog een stuk verder om de boot aan te kunnen leggen. Vlakbij de plek waar een beek in de rivier uitkomt is het wat vlakker. Daar kan ze naar de weg klimmen. Nog een paar slagen en ze voelt dat de boot de grond raakt. Met het touw in de hand springt ze er eruit. 'Natte voeten, dat kan er wel bij, alles is toch al mis vandaag,' denkt ze. Ze trekt de boot verder op het land en legt hem stevig vast. Ze klimt naar boven en terwijl de klok half negen slaat denkt ze aan de boze woorden die de juf dadelijk zal zeggen. Soppend in haar schoenen loopt ze richting school.

Hun naaste burens boven in het bos gaan naar de school in het dorp aan de hun kant van de rivier. Die hoeven de rivier niet over te steken. 'Waarom gaan we niet naar die school,' heeft ze eens gevraagd. 'Dan kunnen we samen met de kinderen van Crameaux lopen.' Maman heeft haar uitgelegd dat ze best naar de andere school mocht, maar dat ze dan per dag een uur langer over hun reis zouden doen.

's Morgens eerst door het bos naar boven tot het huis van de burens, daarna verder naar de top en dan naar beneden. Ze begreep dat dat, vooral 's winters niet te doen was.

Als ze na school naar de boot loopt is het al donker geworden. Gelukkig hebben de smid en zijn zoon haar geholpen. Ze zijn met twee boten naar de overkant gegaan. De boot ligt weer op het juiste stukje strand. De terugweg naar huis is altijd zwaarder omdat ze het hele eind moet klimmen. Vooral het eerste stuk is steil omhoog. Ze ademt sneller en voelt haar hart kloppen. Ze vindt het vreselijk alleen in het bos. De takken die elkaar raken door de wind maken een krakend geluid, net alsof er iemand loopt.

Als ze thuis komt kijkt maman naar haar verhitte gezicht. 'Vond je het eng alleen in het bos?' vraagt ze. Josette knikt. 'Morgen gaat Mireille weer met je mee, ze is weer opgeknapt.' Met een zucht van verlichting gaat ze aan tafel zitten.

Francien 1955

Ik zit op de kleuterschool. Het is fijn dat ik een groter zusje heb want die durft alles. Mamma is een beetje moe geloof ik.

Wat een mooie kamer hebben we. Een groot bed waar Janneke en ik gemakkelijk samen in kunnen slapen. Er staat een kast in de kamer, daar ben ik een beetje bang voor want daar kunnen allerlei enge mensen in zitten. Janneke zegt dat dat onzin is want die mensen kunnen niet bij ons binnen komen, daar zorgt pappa voor. Onder het bed kunnen indianen en heksen zitten. Die grijpen je bij de voeten als je 's nachts naar de WC moet. Daarom ga ik 's nachts niet naar de overloop. Deze week heb ik een keer in mijn bed geplast omdat ik niet naar de WC durfde. Ik heb tegen mamma gezegd dat ik in mijn slaap in bed heb geplast maar dat heb ik verzonnen.

'Ik heb een grote verrassing voor je.' Mamma komt lachend naar me toe. Wat zal het zijn: een nieuwe fiets, of een ander cadeau?

'Je mag gaan logeren bij tante Sjaan,' vertelt mamma.

'Dat wil ik niet, ik wil bij Janneke blijven,' zeg ik bang.

'Alles is al geregeld, ik breng je overmorgen weg met de trein en de bus. Janneke gaat logeren bij tante Tonia.'

'Mag ik alstublieft ook naar tante Tonia, dan zal ik heel lief zijn.'

Ik moet er niet aan denken dat ik zonder Janneke ben. Wie zorgt er dan voor me. Ik ken tante Sjaan niet, ik ken hun huis niet en ik weet niet waar ik moet slapen.

'Mamma, als je me lief vindt, hoeft ik dan niet weg?' probeer ik.

'Ik vind je lief maar alles is afgesproken. Ga maar uitzoeken welke kleren je mee wilt nemen en welk speelgoed. Niet veel want we moeten het allemaal zelf dragen.'

Mamma is niet te vermurwen.

Die avond lig ik in bed te huilen. Janneke probeert me te troosten.

'Het is speciaal bij tante Sjaan en oom Leo. Oom Leo is koster, ze wonen naast een grote kerk en misschien mag je de klokken luiden. En bij een kerk is het erg veilig, daar komen geen duivels en boeven, alleen maar engeltjes en heiligen. Ik wil graag dat je dapper bent.'

Na een half uur praten verdwijnt mijn angst een beetje, 's Morgens is mijn bed nat.

Als we in de trein zitten ben ik opgewonden. Ik ben nog nooit zo ver geweest en het is bijzonder dat ik alleen met mamma op stap ben. Van pappa heb ik een rolletje Rang meegekregen.

‘Als je heimwee hebt dan moet je maar een snoepje nemen, dan kom ik even bij je,’ heeft hij beloofd.

Het rolletje zit diep in de zak van mijn jas. Als we lang in de trein hebben gezeten wijst mamma me op een bordje op het station. We zijn er. Nu nog met de bus en ik kan zien waar tante Sjaan woont. Het is een klein dorp, heel anders dan waar wij wonen. Wij wonen thuis in een nieuw huis. Hier zijn allemaal oude huizen en het huis van tante Sjaan staat naast de kerk. Er staat een groot kruis op de toren en vlakbij zie ik een oud bruggetje. Naast de kerk is er een grote tuin met allemaal kruisen.

Tante Sjaan kijkt niet blij als we binnenkomen. Ze wijst me waar ik ga slapen. Er is een klein kamertje op zolder waar ze een bed voor me heeft opgedekt. De WC is beneden, twee trappen af.

‘Voor zo’n grote meid als jij is dat toch prima,’ zegt ze.

Twee trappen, dat doe ik niet. ‘Mag ik een potje, dan kan ik veel beter slapen.’

Ik vraag het nu mamma er nog bij is want ik geloof dat tante Sjaan streng is.

‘Aan potjes doen we hier niet, dat gaat allemaal stinken. Nee, je gaat gewoon naar de WC. Ik zal een klein lampje op de gang aan laten.’

Mamma ziet aan me dat ik bijna in tranen uitbarst.

‘Ga maar even naar oom Leo in de kerk,’ zegt ze. ‘Dan kan ik het een en ander met tante Sjaan bespreken.’

Ik loop richting kerk maar besluit aan mamma te vragen of ik het cadeautje al aan oom Leo mag geven. Bij de deur hoor ik de stem van tante Sjaan.

‘Je had me moeten waarschuwen dat het een bedplasser is. Heb ik dat. Of ik al niet genoeg ellende heb met die broer van je. Het is dat je moet bevallen, anders had je haar zo weer mee kunnen nemen.’

Ik hoor mamma’s stem sussend zeggen dat het niet iedere nacht is. Dat ik gewoon te diep slaap en daarom in bed plas.

‘Misschien moeten we toch maar een potje voor haar kopen, dan hoeft ze in ieder geval niet zo ver te lopen.’ hoor ik mamma zeggen.

Er valt een grote last van me af. Gelukkig, een potje op de kamer.

‘Ik begin er niet aan, dan maar af en toe het bed verschonen.’

Ik ren naar de WC en veeg daar mijn tranen af. Niemand hoeft te zien dat ik moet huilen omdat ik geen potje op de kamer krijg. Jammer dat ze niet zo boos is dat ze me weer met mamma terug naar huis stuurt.

Na het middageten vertrekt mamma. Ik heb geen hap door mijn keel kunnen krijgen. ‘Ze eet je in ieder geval niet arm,’ is het commentaar van tante Sjaan.

Oom Leo zegt weinig. Hij lijkt een beetje op mamma, dezelfde ogen en dezelfde neus. Als mamma weg gaat neemt ze me even apart.

'Ik denk dat het even moeilijk voor je is, maar je zult het hier leuk krijgen. Wees maar een grote meid. Niet huilen als ik wegga, beloof je dat. Als je thuiskomt is er een grote verrassing.'

Ik knik ja terwijl er in mijn buik een grote harde bal zit. Mamma geeft me een paar dikke kussen en trekt me tegen zich aan.' Groot zijn hoor,' zijn haar laatste woorden als ze in de bus stapt op weg naar het station.

Aan de hand van tante Sjaan loop ik terug naar huis. Ze zegt niets. Bij de kerk doet ze de deur open en zegt: 'Ga maar eens kijken hoe het hier uitziet en je zonden overdenken.'

Mijn zonden, wat zijn dat? Ik ga de kerk in en zie hoe mooi het er is.

Overall staan bloemen, door de ramen komt licht in een heleboel kleuren en er staan allerlei beelden.

Ik ga in de eerste bank zitten en kijk naar de ramen. Voor me staat Maria met een klein kindje op de arm. Haar gezicht doet me denken aan mamma. Ik kan er niets aan doen maar de tranen lopen over mijn wangen.

Ik voel een hand op mijn schouder en oom Leo zegt: 'Het valt allemaal best mee. Tante Sjaan doet soms lelijk maar in haar hart is ze lief. Droog je tranen en dan gaan we naar de klokken kijken. Op zondag ga ik die luiden en dan mag je helpen.'

Samen klimmen we de toren in en ik ben verbaasd dat de klokken zo groot zijn.

'Komt het door de klokken dat de duivels en de boeven wegblijven?' vraag ik oom Leo.

Hij kijkt me verbaasd aan en geeft geen antwoord.

Als ik die avond in bed lig besluit ik dapper te zijn zoals ik mamma en Janneke beloofd heb. Ik heb even geslapen maar word wakker van een vreemd geluid, het lijken wel beesten. Of zijn het duivels? Op hetzelfde moment dat de angst in mijn keel schiet voel ik dat ik moet plassen.

'Dapper zijn, dapper zijn,' zeg ik tegen mezelf als ik de deur van de zolderkamer open doe. Op de gang is het aardedonker. Tante Sjaan zou toch een lampje aanlaten? Dat heeft ze zeker vergeten.

Ik probeer het knopje van het licht te vinden maar ik hoor weer dat rare geluid. Ik ren terug naar mijn kamer en doe de deur dicht. In mijn kamer kan ik gemakkelijk het lichtknopje vinden. Als mijn hart iets tot rust gekomen is ga ik het opnieuw proberen, ik heb het beloofd.

Als ik de deur voor de tweede keer open doe hoor ik weer dat vreemde geluid. Ik kan het echt niet. Ik ga niet naar beneden.

Ik ga in een hoekje van de kamer zitten en plas daar. Mijn koffertje zet ik er bovenop zodat tante Sjaan niets ziet. Gelukkig hoef ik die nacht niet

meer te plassen. Het licht op mijn kamertje laat ik aan en met mijn pop in mijn armen val ik in slaap.

De volgende dag blijkt dat ik allerlei dingen voor tante Sjaan moet doen. 'We gaan jou eens wat huishoudelijk werk leren,' zegt ze, 'die moeder van jou is veel te lief voor jullie.'

Ik leer de tafel afruimen en afwassen. Daarna moet ik de vloer dweilen van de gang.

'Zie je dat je prima zonder potje kunt,' zegt ze als ik de WC van binnen met een grote borstel schrob. Ik knik en werk door.

Na het middageten gaat tante Sjaan slapen. 'Ga jij maar naar het kerkhof om te kijken of je daar iets kunt doen, dode mensen kunnen je niet lastig vallen.'

Een kerkhof, wat is dat? Het blijkt de grote tuin met de kruisen te zijn. Ik begrijp dat er onder ieder kruis een dode ligt. Wat dat is weet ik omdat opa vorig jaar dood is gegaan.

'Kunnen dode mensen niet wakker worden?' vraag ik. Meteen moet ik denken aan de enge geluiden die ik s' nachts gehoord heb. Dat zullen vast de dode mensen geweest zijn.

'Mag ik niet binnen blijven, ik zal heel stil zijn.'

Het antwoord is nee.

De deur gaat op slot en ik sta tussen de kruisen. Snikkend laat ik me op een grote platte steen vallen. Er staan allemaal letters op die ik niet kan lezen. Weer is het oom Leo die me vindt.

'Zullen we de graven vrolijk maken?' is zijn voorstel. 'Sommige mensen worden vergeten, andere hebben allemaal mooie bloemen en zo. We gaan de vergeten doden blij maken.'

Samen werken we die middag aan de verwaarloosde graven. We harken rondom, halen onkruid weg en poetsen de stenen en kruisen op.

'Wat zullen ze blij zijn,' zegt oom Leo.

'Komen ze in huis?' vraag ik hem. 'Ik hoor 's nachts allerlei geluiden.'

Oom Leo moet lachen. Hij verzekert me dat ze nooit in huis komen. Het geluid dat ik hoor is waarschijnlijk het kraken van het dak. Als het een beetje waait hoor je dat op zolder, is zijn verklaring. Dat stelt me gerust. We drinken een kopje thee, tante Sjaan is uitgerust, en we gaan een potje ganzenborden.

Die avond val ik doodmoe in bed. Ik klem Liselotje, mijn pop, in mijn armen en slaap. Als ik voor het eerst wakker word is het al een beetje licht. Nu moet het toch lukken. Gelukkig hoor ik niets. Ik besluit een snoepje uit het rolletje te nemen, dan is pappa bij me en gaan we samen plassen. Op de gang is het niet zo donker. We rennen naar beneden en

ik smijt de deur van de WC dicht. Ik heb het, met de hulp van pappa, gehaald. Als ik weer in bed lig denk ik dat Janneke trots op me zou zijn.

Na drie weken brengt oom Leo me terug naar huis. Ik heb een keer de klokken mogen luiden, ik werd een beetje de lucht ingetrokken door de touwen, net of je ging vliegen. Ik heb nog twee keer in het hoekje van de kamer geplast. De andere keren ben ik naar beneden gegaan, of ik hoefde niet te plassen. Verder waren alle dagen hetzelfde. 's Morgens meewerken, 's middags in mijn eentje de vergeten doden blij maken en daarna thee en een spelletje. Het rolletje van pappa, Liselotje en oom Leo hebben ervoor gezorgd dat ik niet iedere avond hoefde te huilen. 'Nou heb ik je mooi van het bedplassen afgeholpen meisje, je moeder mag me dankbaar zijn. En je weet nu hoe je moet werken,' zegt tante Sjaan bij het weggaan.

Als ik thuiskom rent Janneke naar me toe. 'We hebben een broertje gekregen toen jij op vakantie was. Hij heet Tonny.'

Wat voel ik me blij. Ik ben weer thuis en het is feest. Ik krijg beschuit met muisjes en mag daarna even naar mamma en Tonny gaan kijken. Wat is hij klein en lief.

'Ging het een beetje?' vraagt mamma en kijkt me diep in de ogen.

'Een beetje,' zeg ik lachend, 'maar ik ben nu weer thuis.'

'En het bedplassen, viel dat mee?'

'Ik heb geen enkele keer in bed geplast,' vertel ik mamma. 'Maar ik wil toch graag een potje op de kamer dan plas ik ook thuis nooit meer in mijn bed.'

Ik zie aan het gezicht van mamma dat het in orde is.

Josette 1958

Het is vakantie maar we moeten werken. Gelukkig blijft het lang licht en kan ik 's avonds een beetje lezen. Voor papa ben ik bang, hij slaat ons vaak en hard.

Waarom begint de haan al zo vroeg te kraaien? Josette wil zich nog een keer omdraaien. Vakantie, de eerste dag dat ze niet met de roep van de haan op hoeft te staan om vóór het ontbijt voor de kippen en het varken te zorgen en dan naar school te lopen. Mireille moet de planten water geven in de groentetuin. De sla is al eetbaar en vorige week hebben ze voor het eerst weer boontjes gegeten met een stukje kip. Het vlees was wat taai want het was een oude kip die niets meer legde. Ze verheugt zich op de zondag omdat het de enige keer in de week is dat ze vers vlees eten. Ze hebben soms door de week wat gerookte ham bij de aardappelen maar dat is al weer een tijdje geleden. De ham is op en pas in het najaar wordt het varken geslacht. Ze zal het varken missen. Als je iedere dag voor een beest zorgt ga je er toch aan hechten. Gelukkig zijn er vier biggetjes die over blijven. In de winter verzorgt maman de varkens omdat het dan te donker is voordat ze naar school gaat. Vanaf eind februari is het haar taak. Ze hoort de zeug al knorren. Jammer voor haar, ze blijft nog even liggen.

Terwijl ze haar kussen opschudt, hoort ze haar moeder roepen.
'Mireille en Josette, meteen naar beneden komen.'

Vakantie betekent voor hun familie dat er extra gewerkt kan worden en dus extra geld binnenkomt. Het vlas moet gerekeld worden, de wintervoorraad hout moet op peil gebracht worden en verder zijn er ontelbare klusjes rond het huis die opgeknapt moeten worden. Mireille probeert haar moeder over te halen om nog wat langer te mogen blijven liggen.

'Maman, het is de eerste dag, mogen we vandaag een half uurtje later beginnen?'

Maman is echter niet te vermurwen, ze moeten opstaan.

Hun werkkleren liggen klaar. Kleren die te versleten zijn om naar school te dragen maar prima van pas komen in de vakantie als ze niet netjes voor de dag hoeven te komen. De oude rok kriebelt, ze haat wol op haar lijf maar daar houdt maman geen rekening mee. De rok is eerst van maman geweest en daarna voor haar vermaakt. Ze trekt haar kleren aan en samen met Mireille stommelt ze naar beneden. Maman moppert dat ze er lang over gedaan hebben.

'Jullie weten toch dat jullie op moeten staan als de haan begint te kraaien. Waarom dat gezeur?'

Het heeft geen enkele zin om over de vakantie te beginnen, dat weten ze allebei. Het leven van maman is hard, en dat heeft haar hard gemaakt. Overigens valt ze best mee. Papa is degene waar ze bang voor zijn. Als ze iets doen wat niet mag of niet luisteren, pakt hij zijn riem en krijgen ze er van langs. Met zijn grote handen zal hij nooit eens door hun haar kroelen of over hun rug aaien. Nee, handen zijn om te werken.

Het ontbijt gaat rustiger dan normaal. Meestal moeten ze zich haasten omdat ze anders te laat op school komen. Nu kunnen ze hun thee wat kouder laten worden en een tweede boterham nemen. Er staat een schaalje vol aardbeien die maman geplukt heeft. 'Omdat het vakantie is,' zegt ze tegen de meisjes. 'Eet maar gauw door, want het werk roept.'

Ze beginnen vandaag met hout stapelen. Papa gaat in het bos zagen en zij maken er mooie stapels van. Als het hout niet recht genoeg ligt gooit hij de hele stapel om en moeten ze het opnieuw stapelen, tot hij tevreden is. Aan het eind van de zomer, als het hout een klein beetje droger is, brengen ze het naar boven. Ze zijn bang om iets in het bos laten liggen. Maman heeft het haar uitgelegd. 'Er zijn overal mensen die je spullen stelen, niet alleen gereedschap maar ook hout. Voor je het weet gaat een ander ermee vandoor.'

Ongerust heeft Josette haar moeder aangekeken. 'Maar er komt toch nooit iemand hier in het bos? Ik heb hier nog nooit een vreemde gezien.' 'Ik heb er genoeg gezien,' antwoordt haar moeder, 'en die hadden niets goeds in de zin.'

Josette had geprobeerd de dikke prop in haar keel weg te slikken. Dus Mireille had toch gelijk toen ze vertelde dat er vreemde mannen rondliepen die haar mee wilden nemen naar Parijs. En Parijs was een bron van verderf met allemaal foute vrouwen. Wat die vrouwen dan fout hebben gedaan weet ze niet.

Terwijl ze denkt aan het hout dat ze vandaag gaan stapelen, neemt ze zich voor om dicht bij maman te blijven, daar voelt ze zich veilig. Dan kunnen ze haar in ieder geval niet meenemen. Maman zal haar wel beschermen of papa, met zijn grote handen. Haar gedachten dwalen af naar afgelopen winter. Na drie jaar was het de tweede keer dat ze alleen naar de overkant moest roeien. Weer was het fout gegaan. Ze had eerst de aanlegplaats gemist en daarna de plek voorbij de hoge kant. Ze was zo in paniek geraakt dat er een man op haar gegil had gereageerd. Hij had snel zijn eigen boot in het water getrokken en was naar haar toe geroeid. Ze kende hem, het was de vader van een van haar klasgenootjes. Voor hem was ze niet bang, wel

voor het water. Ze was zo in paniek geweest dat ze eerst niet begreep dat ze het touw moest vastpakken dat hij naar haar gooide. Pas toen hij begon te schreeuwen drong het tot haar door dat ze gered werd. Ze was veel te laat op school gekomen. De man was naar de juffrouw gelopen en had kort met haar gesproken. Ze had geen straf gekregen. 's Middags had hij haar overgeroeid, samen met haar boot. Hij was aardig geweest en had haar een bonbon gegeven.

Maman stelt voor om vanmiddag pootje te baden in de rivier als alle klusjes af zijn. 'Zullen we met z'n drieën naar beneden lopen om wat af te koelen?'

Het plan van maman wordt met gejuich begroet. Dat betekent dat ze vanaf een uur of vier kunnen stoppen met werken. De hitte is bijna niet te harden als je moet sjouwen en werken. Het is fijn dat ze even weg zijn bij papa die zo gauw boos wordt. Als ze rond half vijf naar de rivier lopen is ze zo moe dat ze al opziet tegen de terugreis naar boven. Maman heeft een fles water bij zich en eigengemaakte koekjes. Bij de rivier doen ze hun schoenen en sokken uit en gaan op de gladde stenen zitten.

'Wat is het lekker koud, dat water.'

Josette kan zich bijna niet voorstellen dat ze er bang voor geweest is. Nu is het warm en de zon schijnt. Een groot verschil met de winter.

Terwijl haar voeten met de stenen in het water spelen, denkt ze aan Mireille. In het voorjaar had ze opeens een zakje snoep in haar schooltas. Josette weet zeker dat ze dat niet van maman gekregen heeft, ze hebben nooit snoep in huis.

'Waar heb je het geld vandaan Mireille?' had ze gevraagd.

Mireille had eerst geknipoogd maar haar daarna dreigend aangekeken.

'Als je er maar niets van vertelt, tegen niemand,' had ze haar op het hart gedrukt. 'Thuis niet en op school niet.'

In de klas moesten ze allemaal apart bij de juffrouw komen omdat er geld uit haar tas was gestolen. Niet veel, maar het was vervelend als er dieven in je klas zaten. Toen Josette de vraag gesteld werd of ze iets wist of het zelf gedaan had, was ze rood geworden.

'Weet jij er soms iets meer van?' De juffrouw had haar doordringend aangekeken.

Ze had haar hoofd geschud en gelukkig geloofde de juffrouw haar. De diefstal was nooit opgelost.

Ze loopt verder in het water totdat de zoom van haar rok nat wordt.

'Josette, let op.' Maman waarschuwt haar dat ze uit moet kijken.

De stroming is, ondanks het rustige gekabbel van het water, te voelen langs haar benen.

'Kunnen we niet leren zwemmen maman. Dat zou ik zo graag willen.'
Tot haar verbazing vindt maman het een uitstekend idee. Ze zal de meisjes deze zomer zwemles geven. Ze kijken vol verwondering naar hun moeder.

'Kunt u dan zwemmen?'

Maman vertelt dat ze vroeger bij rijke mensen gewerkt heeft die aan de rivier woonden. De baas heeft haar toen zwemmen geleerd omdat ze regelmatig met hun zoontje naar de rivier ging. Ze moest voldoende kunnen zwemmen om de jongen te redden. En zwemmen verloor je nooit.

Ze zijn al een paar keer aan het eind van de middag naar de rivier gelopen. Maman heeft voor hen allebei een hemd aan de onderkant dichtgenaaid zodat ze een soort zwempak hebben. Gelukkig maar dat niemand hen kan zien, want het ziet er raar uit. Na een paar keer durft Josette in het water te gaan liggen. Als ze samen naar het diepere gedeelte van de rivier lopen, slaat de schrik weer om haar hart. Hier is het water donker. Ze kan nog steeds staan en maman doet voor hoe ze met haar armen moet bewegen. Om hun bovenarmen hebben ze allebei een opgeblazen stuk darm van een varken geknoopt zodat ze een beetje blijven drijven.

Als ze voor de eerste keer haar benen van de grond haalt en haar armen beweegt voelt ze zich blij. Ze leert zwemmen en de overtocht met de boot zal nooit meer zo eng zijn als toen die ene keer. Als ze een uur gesparteld heeft gaat het steeds beter. Ze gaat op het stukje oever liggen waar geen stenen zijn, het warme zand voelt behaaglijk. Door de warmte, het werken en het zwemmen vallen haar ogen vanzelf dicht. Ze zit weer in de boot en Mireille gooit haar nat. Ze wordt boos en gooit Mireille over de rand van de boot, langzaam zinkt ze in het donkere gedeelte van de rivier. Ze doet niets om haar te redden en roeit door. Plotseling ziet ze een hand uit het water komen en in de hand zit een grote zak snoep. Ze trekt de zak los en gooit hem ver van zich af. 'Wat ben je allemaal aan het mompelen kind?' Maman kijkt haar nieuwsgierig aan.

Ze voelt zich weer rood worden, net als tijdens de ondervraging door de juffrouw.

'Ik heb zin in een snoepje,' stamelt ze. 'Ik droomde van een grote zak snoep.'

Mireille kijkt haar fronsend aan. Maman lacht en stelt voor om terug naar huis te lopen.

Na twee weken is het gedaan met de zwemles. Er wordt gewerkt tot het avondeten dat rond 7 uur op tafel verschijnt. Na het eten zijn de twee meisjes zo moe dat ze niet lang na de afwas naar boven vertrekken. De zolder is bloedheet. Ze wassen zich net voor het slapen gaan met ijskoud bronwater zodat ze fris in bed stappen. Na een kwartier zijn ze weer doorweekt maar door de vermoeidheid vallen ze snel in slaap. Nog een week werken en de vakantie is voorbij.

Francien 1958

Op school zeggen ze dat ik goed kan leren maar een beetje teveel fantasie heb. Soms droom ik weg en wil ik alleen nog maar vliegen en dansen.

Ik fiets naast Janneke door de stad. Het is een oude fiets die eerst van Janneke geweest is. Ik kan net met mijn voeten bij de trappers. Ik mag voor het eerst mee naar balletles maar het is ver fietsen. Een paar vriendinnen zitten op ballet en die hebben een mooie tutu. Als het iets voor me is krijg ik van mamma een echt balletpakje. Gelukkig is het niet zo druk op straat want ik vind het vervelend als de auto's vlak naast je rijden zodat je ze bijna kunt aanraken. Omdat ik niet helemaal bij de trappers kan ga ik soms een beetje slingeren.

Janneke trapt hard door. 'Opschieten, anders komen we nog te laat op de eerste les,' zegt ze tegen me.

Ik probeer zo hard mogelijk te fietsen en merk dat ik rood word. Gelukkig zijn we de brug al over en zien de kerk al liggen. Naast de kerk is een zaaltje waar de balletles gegeven wordt.

'Denk je dat ik kan dansen?' vraag ik Janneke. 'Misschien lachen ze me uit omdat ik niet weet hoe het moet?'

'Doe mij maar gewoon na, dan gaat alles van zelf. Er zijn een heleboel meisjes die voor het eerst komen. Denk je dat die het allemaal meteen kunnen?' stelt ze me gerust.

Als we het zaaltje binnen komen zitten de meeste meisjes al klaar op de bank. Een paar kinderen zijn zich nog aan het omkleden. Snel doen wij onze balletkleren aan. We hebben een gymbroekje en een truitje meegekregen. Bijna alle andere kinderen hebben een balletpakje.

We hebben net onze balletschoenen aan of ik hoor de muziek. Wat is dat mooi. De juffrouw zegt dat we op die muziek een dansje gaan leren. Als we het dansje kennen mogen onze ouders komen om te zien hoe wij het doen.

We gaan met zijn drieën naast elkaar staan en beginnen. Het lijkt of de muziek door mijn lichaam gaat, ik voel me opgewonden en blij. Wat is dansen heerlijk. De juffrouw zegt tegen me dat ik het prima doe. Ik voel me trots en lach naar Janneke.

Op de terugweg fietsen we rustig maar opeens draaien de wielen niet meer rond en hoor ik een krakend geluid.

'Je ketting is eraf gelopen,' wijst Janneke me.

We moeten lopen. Papa zal hem thuis weer repareren. We stappen van de fiets en gaan op het trottoir lopen.

Het is bijna 5 uur en ik heb honger gekregen van het fietsen, het dansen en weer fietsen. Meestal krijgen we 's middags een koekje of een boterham bij de thee.

'Wat zullen we vanavond eten?' vraag ik Janneke. Ze schudt vragend haar hoofd.

'Look out!' We zijn zo bezig met het eten van vanavond dat we niet uit kijken waar we lopen. Ik ben met mijn fiets tegen een man aangereden. Hij begint tegen ons te praten in een vreemde taal. 'Look out' kan ik nog verstaan, maar wat hij daarna allemaal zegt begrijp ik niet.

'Ik geloof dat hij ons een koekje wil geven,' sist Janneke in mijn oor. Een koekje, dat zou lekker zijn.

'Dat mag niet, dat weet je toch. Nooit iets van een vreemde aannemen,' sist Janneke weer.

In de hand van de man zie ik een zak met Luikse wafels. De zak is dicht dus wat kan er dan fout zijn. Het water loopt in mijn mond. De man begint weer te praten en ik kijk hem aan alsof ik precies weet wat hij zegt.

Plotseling heeft Janneke een idee. 'We pakken de zak en rennen hard weg. Dan kan hij niks doen en we hebben de wafels.'

Ik ben het meteen met haar eens. We laten de man nog even praten, lachen een beetje naar hem en als Janneke zegt: 'Nu,' trek ik de zak wafels uit zijn handen en ren weg, met de fiets aan mijn hand. Dat gaat niet zo snel maar gelukkig blijft de man staan en komt hij niet achter ons aan. We gaan een zijstraat in en maken de zak open.

'Ik geloof dat de man lachte,' zegt Janneke. 'Raar als we net zijn koeken hebben gepakt?'

We nemen ieder een dikke wafel en eten die snel op. We blijven de straat in de gaten houden, misschien komt die man om de hoek. De wafels vullen behoorlijk. Er zitten er acht in de zak. We eten met tegenzin een tweede wafel maar daarna kunnen we niet meer.

'We nemen de andere wafels mee naar huis, dan kunnen papa en mama er vanavond na het eten een nemen,' stel ik voor.

'Natuurlijk doen we dat niet,' is Jannekes antwoord. 'Dan vragen ze hoe we daar aan komen. Wil jij ze dan vertellen dat we ze gepikt hebben?'

'Die man wilde ze toch aan ons geven? We hebben toch niets gestolen?'

'Natuurlijk wel, weet ik wat die man allemaal zei,' is haar antwoord. Ik voel de wafels meteen als een steen op mijn maag liggen. Nu ben ik een dief en moet ik gaan biechten.

'We gaan de andere wafels aan de eendjes in het park voeren,' besluit mijn grote zus. Terneergereslagen lopen we naar het park en voeren de eendjes die erg van de gestolen wafels smullen.

Als we thuis zijn vraagt mamma waarom we zo laat zijn. Ik laat mijn kapotte fiets zien.

Mama zucht. 'Even aan papa vragen of hij hem wil maken. Gelukkig heb je hem volgende week pas weer nodig.'

Dan herinnert ze zich waarom ik met de fiets weg ben geweest; 'Hoe was de balletles eigenlijk?'

Zowel Janneke als ik proberen te vertellen hoe fantastisch het was en dat ze mogen komen kijken als er een uitvoering is en dat we met drie meisjes naast elkaar de trojka moeten dansen en ...

'Rustig maar,' zegt mama, 'Laten we maar eerst gaan eten want jullie zullen behoorlijk uitgehongerd zijn.'

Op hetzelfde moment is de blijdschap over de balletles weg.

'Ik heb eigenlijk geen trek,' probeer ik.

'Dat kan niet,' zegt mama, 'Na al dat fietsen en dansen. Of ben je ziek?'

Ik schud mijn hoofd. Mama voelt mijn voorhoofd.

'Je voelt warm, ga maar lekker in bed liggen als je niks wilt eten, dan is het morgen weer over.'

Janneke kijkt me boos aan. Zij moet eten terwijl ze ook vol zit. Had ze de zak met koekjes maar niet moeten pakken, het was per slot van rekening haar idee geweest.

Josette 1959

Nu we groter worden moeten we harder werken en het lijkt of hij steeds harder gaat slaan. Soms moet ik moeite doen om de blauwe plekken te bedekken.

Ze heeft geen zin om naar huis te gaan. Mireille zit haar op te juttten. 'Loop toch eens wat sneller. Dadelijk zijn we pas om zeven uur thuis. Ben je ziek of zo?'

Nee, ziek is ze niet, ze heeft alleen absoluut geen zin om naar huis te gaan. Een kamer vol rook omdat de haard weer eens niet trekt. Maman die aan het koken is en papa die in de stoel zit te wachten tot ze thuis zijn zodat hij kan beginnen met commanderen.

'Josette, ga hout halen. Jullie hebben de hele dag niets gedaan dan een beetje in een bank zitten slapen. Wij hebben de hele dag hard gewerkt.' Als ze niet snel genoeg is of iets laat vallen, krijgt ze een pak slaag. Soms is het drie keer op een avond raak, iedere keer doet ze weer iets waardoor haar vader boos wordt en vindt dat ze klappen heeft verdiend. Als ze te weinig hout haalt krijgt ze straf. Als de kruiwagen omvalt omdat hij te zwaar beladen is krijgt ze ook straf. Mireille heeft er minder last van. Die werkt waarschijnlijk beter of papa ziet meer van haar door de vingers.

'Josette, we moeten doorlopen anders wordt maman ongerust. En als we veel te laat zijn wordt papa boos en je weet wat dat betekent.'

Daar heeft ze niet aan gedacht. Als ze te laat thuis komt zwaait er wat. Ze lopen het laatste eind naar huis flink door en zien voor de bocht al de rook uit de schoorsteen kringelen. In de huiskamer lijkt alles in orde. De wind komt uit de juiste richting en de rook komt de kamer niet in. Maman schilt de aardappelen en papa bromt een groet vanuit zijn grote stoel voor de open haard. Hij is bezig met het maken van zijn rattenvallen, een extra bron van inkomsten in de winter. In het voorjaar worden ze aan de boeren in de omgeving verkocht. Soms maakt hij er drie op een avond.

'Mireille, ga jij hout halen?' vraagt maman. 'Josette wil jij het water van het varken verversen. Ik denk dat je de ijslaag uit de bak moet halen want ze kan er niet bij.'

Een rotklus, ze wil liever hout halen dan het water ijsvrij maken. Je vingers worden ijskoud en in het varkenshok stinkt het vreselijk.

'Zal ik het hout doen, Mireille?' probeert ze.

Mireille lacht haar hard uit. Ze ziet aan de blik van papa dat ze verder niets meer moet zeggen. Ze loopt naar buiten met een emmer water die in de keuken klaar staat. In het varkenshok is het warm maar de stank is

haast niet te verdragen. Ze heeft een bijl bij zich om de ijslaag kapot te slaan. Met haar handen haalt ze de brokken ijs uit de bak en vult hem bij met haar emmer. Het varken heeft kennelijk dorst want het duwt hard tegen haar benen. Voor ze het weet ligt ze in de waterbak. Het varken wordt boos omdat ze niet kan drinken en geeft haar nog een flinke por. Ze valt op de grond en voelt de zachte smurrie door haar kousen heen. Dit gaat fout. Bijna al het water is weg en haar kleren zijn kletsnat en zitten onder de varkensstront. Als ze naar binnen loopt weet ze dat papa zijn handen weer zal laten wapperen, zoals hij het noemt. Of hij is zo boos dat hij de riem tevoorschijn haalt.

'Hebt u nog een emmer water,' vraagt ze zachtjes aan maman. Haar vader springt op uit zijn stoel. 'Wat een stank, ben je soms bij de varkens gekropen?' vraagt hij. 'Ik werd omgeduwd,' probeert ze uit te leggen, maar voor ze goed en wel doorheeft wat er gebeurt, wordt ze aan haar arm mee naar buiten getrokken.

'Als je er uitziet als een varken moet je maar in het varkenshok gaan zitten,' brult hij. Ze voelt de pijn in haar arm waar hij haar omklemt. Voor hij haar het hok induwt krijgt ze nog een flinke draai om haar oren. 'En zonder eten naar bed.'

Als de deur met een klap dicht gaat kan ze zich niet langer beheersen. Ze huilt zo hard dat het varken haar nieuwsgierig aankijkt. Als ze na een poosje wat bedaard is, maakt ze van hooi dat nog niet vies is een plekje in de hoek. Ze gaat er zitten en even later merkt ze dat het varken tegen haar aan ligt. Dat maakt het in ieder geval wat warmer want haar natte kleren worden ijskoud. In de voedertrog ziet ze een korstje brood liggen.

'Mee naar binnen?' Ze schrikt wakker van haar moeder die haar komt halen. Heeft ze geslapen?

Voor de open haard heeft maman een grote teil met warm water gezet. Papa is nergens te zien, die is zeker al naar bed.

Ze krijgt van maman een stukje zeep en laat zich in de teil zakken. Gelukkig hoeft ze morgen niet stinkend naar school. Iedereen zou haar uitlachen als ze vies en met een varkenslucht de klas binnen zou komen. 'Is Mireille al naar bed?' vraagt ze.

Maman knikt. 'Niet te hard praten anders maken we ze wakker,' zegt ze. 'Van je vader moest ik je de hele nacht in het varkenshok laten liggen, maar dat kan ik niet over mijn hart verkrijgen.'

Als ze schoon is en zichzelf droog heeft gewreven gaat ze zachtjes naar boven. Mireille mompelt in haar slaap. Ze merkt dat maman een warme

steen in haar bed gelegd heeft en voor de tweede keer die avond moet ze huilen.

De volgende morgen lijkt het alsof er niets gebeurd is. Papa komt niet meer op het voorval terug en samen lopen ze in de ijskoude ochtend naar school. Ze heeft andere kleren van maman gekregen. Ze mag anders een keer per week schone kleren aantrekken maar maman vond dat alles veel te vies was. Ze voelt zich op zijn zondags, gewassen en met schone kleren.

Zaterdagavond gaan ze allemaal in bad. Er wordt een teil met warm water voor de open haard neergezet en aan een van de balken wordt een gordijn gehangen zodat niemand iets kan zien. Zij mag als jongste altijd het eerst in bad. Als zij geweest is gaat er een pan heet water bij en mag Mireille er in. Daarna moeten zij meteen naar bed zodat papa en maman zich kunnen wassen. Ze kan zich niet herinneren dat ze haar vader of moeder ooit bloot heeft gezien. Een keer is ze naar beneden gekomen omdat ze misselijk was. Ze was bang dat ze moest overgeven. Ze had toen vaag iets gezien maar papa was zo boos geworden dat ze meteen haar ogen had dichtgedaan en naar boven gevluht was.

Het bospad knispert onder hun voeten. De bladeren en kastanjes zijn bevroren. Op de plassen ligt een dikke laag ijs. Vorige week lukte het nog om het ijs kapot te stampen maar nu is de ijslaag veel te dik. Bij het beekje dat over de weg loopt moeten ze uitkijken. Het is daar op sommige stukken spiegelglad. Het water dat uit de bergen komt is gedeeltelijk bevroren en er hangen lange ijspegels boven de weg. Ze vindt het een prachtig gezicht maar Mireille wil niet dat ze blijft staan om er naar te kijken.

Over een week is het kerstmis. Op school en in de kerk hebben ze een prachtige stal en een versierde boom. Iedere zondag lopen ze door het bos omhoog, langs hun burens Crameaux en dan naar beneden. De hele tocht naar Saint Jacques duurt ongeveer een uur. Terug is het veel zwaarder want dan moeten ze flink klimmen en alleen het laatste stuk gaat naar beneden. Gelukkig kunnen ze tijdens de mis uitrusten. Na de mis gaan ze op het pleintje iets drinken. Dat wil zeggen dat papa iets gaat drinken. Zij nemen water uit het fonteintje dat naast de kerk staat. Soms neemt papa een paar glaasjes en is het moeilijk om hem weer naar huis te krijgen. Een zondag hebben ze drie uur moeten wachten voordat hij mee wilde. Hij slingerde over de weg en liep te zingen. Die middag was eigenlijk best gezellig geweest. Papa lag in zijn stoel te

slapen en was vroeg naar bed gegaan. Ze hadden zonder hem gegeten en dat was rustiger dan anders. Geen ruzie en geen slaag.

Op school zijn ze aan het oefenen voor een kerstspel. Tijdens de nachtmis moeten ze liedjes zingen en een paar kinderen zijn verkleed. Jammer genoeg mogen zij niet meedoen omdat ze met kerstmis niet naar het dorp komen waar hun school is. Ze gaan niet naar de nachtmis want maman en papa hebben er geen zin in om midden in de nacht door het koude bos te lopen.

Zou de kerstman dit jaar komen? Ze weet dat het allemaal verzonnen is maar ze wil zo graag een nieuwe jas. Echt een nieuwe jas, geen afdrager van Mireille. Op school hebben ze een lijstje gemaakt voor de kerstman. Haar lijstje ligt onder de boom. Behalve een nieuwe jas wil ze graag handschoenen en een muts. Vorig jaar had ze die ook gevraagd maar toen heeft ze niets gekregen.

‘Het is een slecht jaar geweest,’ had maman gezegd. ‘Als we meer geluk hebben volgend jaar, wie weet.’

Daarom probeerde ze het dit jaar opnieuw. En ze heeft de jas gevraagd, want ze had papa horen zeggen dat ze deze zomer iets over konden houden.

Als het eindelijk kerstmis is gaat ze gespannen naar bed. Aan de open haard hangt haar geborduurde kous naast die van Mireille. Mireille heeft snoep gevraagd en een trui.

‘Wat zouden we krijgen?’ vraagt ze aan Mireille. ‘Denk jij dat ik een nieuwe jas krijg?’

‘Jij niet, ik wel,’ is haar antwoord.

‘Jij hebt toch geen jas op je verlanglijstje staan?’ zegt ze verbaasd.

‘Nee, maar ik krijg wel een nieuwe jas. Ik heb hem al gepast dus reken er maar niet op dat jij er ook een krijgt. Ik ben de oudste en de grootste. Jij krijgt die van mij. Die is nog prima.’

Ze wil het niet geloven maar de volgende morgen ziet ze inderdaad een nieuwe jas bij de kous van Mireille hangen en een nieuwe trui. Bij haar kous vindt ze een paar wanten en een muts. De kous zit verder vol met snoep maar daar heeft ze niet om gevraagd. Teleurgesteld vraagt ze aan maman waarom de kerstman haar geen nieuwe jas heeft gegeven.

Ze ziet aan de reactie van haar vader dat ze niets meer moet zeggen. Hij kijkt haar boos aan en vraagt: ‘Ben je niet tevreden?’

‘Jawel papa, bedankt kerstman,’ zegt ze voordat haar vader boos kan worden. Ze geeft hem een bonbon uit haar kous en gaat naar boven zodat niemand haar tranen kan zien.

Francien 1959

Iedere avond verzin ik een nieuw verhaal voor Janneke. Soms geloof ik zelf wat ik verzonnen heb. Dat is moeilijk want dan weet ik niet meer wat waar is en wat niet.

‘Eigenlijk ben je veel te groot om nog op schoot te zitten.’ Papa ruikt altijd zo lekker en als ik mijn hoofd tegen hem aanleg voel ik me veilig. Vooral op zijn schoot samen naar de radio luisteren vind ik fijn. Als hij niet te moe is gaat hij paardje met me spelen of hobbelige weg. Dan val ik plotseling tussen zijn benen door als er een gat in de weg zit. Het hoorspel op de radio op vrijdagavond is spannend. Het gaat over allerlei buitenaardse wezens en ruimteschepen. ‘Snap je er iets van?’ vraagt Janneke. Ik knik maar weet dat het een beetje vreemd is wat ze vertellen. Buitenaardse wezens bestaan niet. Mama zit er bij maar valt bijna in slaap.

Als de bel gaat rent Janneke naar de voordeur. De deur zit in het nachtslot en papa komt erbij om open te maken. Ik hoor een bekende stem.

‘Ik kom de kleren voor de missie ophalen,’ zegt de juffrouw van mijn klas. Ik voel mijn hoofd warm en rood worden. Ik herinner me dat er een pater op school was die over de missie vertelde, over arme kinderen die bloot rond moesten lopen. Een meisje in de klas beloofde dat ze kleren mee zou nemen. Ik stak toen mijn vinger op en nu staat mijn juf hier.

‘Kleren voor de missie?’ zegt mijn moeder ongelovig. ‘We zijn blij als we ze zelf aan kunnen kleden. En als ze er uitgegroeid zijn gaat het naar familie.’

Ik word er bij geroepen en de juf vraagt: ‘Jij hebt toch gezegd dat je kleren voor de missie mee zou brengen? Ik dacht, ik ga ze zelf halen dan hoef je er niet mee naar school te lopen?’

De tranen springen in mijn ogen van schaamte en ik kijk naar de grond.

‘We hebben geen kleren over,’ zeg ik, ‘dat heb ik verzonnen.’

Mama kijkt me boos aan. Daar zal ik straks nog iets over te horen krijgen.

‘Komt u binnen,’ zegt mama. ‘Nu u toch hier bent, wilt u vast een kopje koffie?’ Gelukkig, de juffrouw is niet boos geworden.

Ze gaat zitten en de radio gaat uit. Janneke is boos omdat ze nu een stuk van het hoorspel mist maar als er bezoek is gaat de radio uit.

Wij gaan een potje dammen terwijl ik stiekem meeluister naar het gesprek tussen mijn vader, moeder en mijn juf.

'Leeft uw grootmoeder nog?' hoor ik mijn onderwijzeres vragen en op datzelfde moment weet ik dat er weer iets fout zit.

'Mijn grootmoeder is al jaren dood,' zegt mijn vader, 'en die van mijn vrouw ook. Waarom vraagt u dat?'

De juf zegt niets en kijkt me strak aan.

'Dan heb ik me zeker vergist,' zegt ze. 'Toen we het in de klas over familie hadden dacht ik dat Francien vertelde dat ze nog een overgrootmoeder had.'

'Dat moet iemand anders geweest zijn,' zegt mijn moeder en schenkt nog een kopje koffie in.

Na het weekend ga ik ongerust de klas in. Zou de juf er iets van zeggen?

Ja hoor, ik moet even binnen blijven bij het speelkwartier.

'Francien, kun je me even helpen bij het vullen van de inktpotjes?'

Ik knik en zie alle andere kinderen naar buiten lopen met hun ballen en springtouw.

De juffrouw gaat op het tafeltje voor me zitten.

'En nu vertel je me waarom je dat allemaal verzint.' Ze klinkt niet boos en kijkt me zelfs lachend aan.

'Het spijt me,' weet ik uit te brengen.

'Dat snap ik, maar wat ik niet snap is het waarom?' zegt ze.

'Ik weet het niet. Het gebeurt gewoon vanzelf en als ik begonnen ben komen er steeds meer woorden en dan denk ik dat het waar is.' Ik stotter zelfs een beetje als ik het probeer uit te leggen.

Gelukkig, ze lacht nog steeds.

'Ik zal het echt nooit meer doen,' beloof ik haar.

Ze vertelt me dat het niet zo erg is maar dat ze zich een beetje zorgen maakt over mijn fantasie.

'Het is prima als je van alles bedenkt, maar je moet het verschil weten tussen wat waar is en wat je bedacht hebt. Ga nu maar gauw naar buiten een frisse neus halen.'

Ik ren de klas uit en zeg tegen mezelf dat ik nooit meer iets zal verzinnen.

's Avonds in bed vraagt Janneke me om een verhaaltje te vertellen.

'Ik mag niets meer verzinnen,' zeg ik haar, 'dus het is afgelopen met de verhaaltjes.'

'Ik weet toch dat het niet waar is,' zegt Janneke 'dan mag je alles vertellen.'

Ik ben gemakkelijk over te halen en begin enthousiast aan een nieuw fantasieverhaal.

Josette 1960

We gaan deze zomer werken aan de waterleiding. Het water dat uit de bron in de wei boven komt gaat door een geul van boomschors naar ons huis.

Het zweet loopt over mijn rug. Hoeveel meter zouden ze gegraven hebben. Ze hebben eerst de oude boomschors weggehaald en de geulen gladgemaakt. Een stuk van de waterleiding moet omgelegd worden, daar zijn ze nu nieuwe geulen voor aan het graven. Papa is bezig met het klaarmaken van de nieuwe boomschorsen.

Ze leunt op haar schop om op adem te komen.

'Doorwerken,' sist Mireille, 'anders komen we nooit klaar.'

Ze heeft uitgerekend dat ze ongeveer 4 meter per dag kunnen doen. Na de lunch gaan ze op het land werken. 's Avonds rolt ze in bed, zo moe is ze.

Het werk vordert langzaam maar zeker. Omdat er aan de waterleiding gewerkt wordt, moeten ze het water bij de bron gaan halen. De betonnen bak voor het huis is droog. Gelukkig kan ze met een lege emmer naar boven naar de bron lopen en met een volle terug de berg af.

Als ze 's avonds eindelijk gaat zitten vraagt maman: 'Heb je aan het water gedacht?'

Ze schrikt, ze is vergeten dat het haar beurt was om een nieuwe emmer water mee te nemen.

'Mag het morgen?' smeekt ze, 'ik ben zo verschrikkelijk moe.'

'We zijn allemaal moe en beloofd is beloofd,' is het antwoord van maman.

Met lood in haar schoenen vertrekt ze naar boven. Het begint te schemeren en er vallen vreemde schaduwen over het land. Ze houdt niet van deze tijd van de dag. Alles ziet er mysterieus uit en er heerst een bepaalde spanning. Het lijkt of de bergen aan de overkant van de rivier dichterbij komen.

Ze ademt diep in en pakt de emmer op. Als ze een flink doorloopt is ze voor het donker terug. Hijgend staat ze bij de bron. Het is vreemd hoe het water altijd maar uit de grond naar boven blijft komen, heel helder en koud, in zomer en winter. Het is nog nooit gebeurd dat ze geen water hadden. Bij de bron heeft papa een soort bakje gemetseld zodat het water zich daar kan verzamelen voordat het in de geul naar beneden stroomt. Omdat de geul nu dichtgemaakt is stroomt het water over de rand van de bak de berg af. Ze plonst de emmer in het water en draait zich om.

Een paar meter van haar vandaan staan twee hertjes te grazen. Een moeder met haar jong voelen zich veilig en genieten van de stille avond. Ze beweegt zich niet. Wat is dat mooi. De moeder buigt zich naar het jong en het lijkt bijna alsof ze het jonge hertje een kus geeft. Ze stoot per ongeluk zachtjes tegen de emmer. Het geluid van het hengsel doet de moeder opkijken, ze is ontdekt. Het moederhart springt met een grote boog de bosjes in, het kleine hertje volgt haar. De weg naar huis is ze nog vol van de twee hertjes. De zware emmer voelt lichter dan anders. Als ze thuis is vertelt ze het meteen.

'Er waren twee hertjes, zo lief en mooi. Ik heb er een hele tijd naar kunnen kijken voordat ze wegsprongen.'

Papa veert overeind. 'Waar zaten ze?'

'Vlak bij de bron. Ik denk dat ze daar komen drinken.' Ze is zich nog steeds van geen gevaar bewust.

'Morgen loop ik met je mee. Ik heb veel zin in hertevlees.'

Geschokt kijkt ik papa aan. Dat mag toch niet. Het jachtseizoen is nog gesloten.

'Niemand die ons hoort.' Het lijkt alsof papa haar gedachtes geraden heeft.

Die nacht zit ze te denken hoe ze de hertjes kan waarschuwen, maar ze ziet geen oplossing. Ze heeft er trouwens geen tijd voor. De hele dag moet er weer gewerkt worden. Het valt haar zwaarder dan anders en Mireille wordt steeds boos op haar omdat ze wegdroomt. Ze hoopt dat haar vader het vergeten is, maar 's avonds roept papa haar, hij wil dat ze meegaat zodat ze leert om wat harder te worden. Samen lopen ze naar de bron. Hij heeft zijn geweer geladen. Ze bidt dat de herten zich niet laten zien, dat is de enige redding. Papa kijkt waar de wind vandaan komt om te bepalen vanaf welke kant ze naar de bron zullen gaan. Ze merkt aan een trilling in de lucht dat de herten er aan komen, uit de rand van het bos lopen ze behoedzaam richting bron. Het jonge hertje huppelt naast de moeder. Papa richt zijn geweer en als het schot afgaat gilt zij: 'Nee, niet doen papa.'

Ze ziet het grote hert vallen en zij valt op hetzelfde moment omdat haar vader haar met de kolf van het geweer op haar hoofd slaat. Hij laat haar aan haar lot over en rent naar het hert. Even later hoort ze een tweede schot. Waar zou het jong zijn? Dat kleine hertje is nu helemaal alleen in het bos. Ze denkt niet aan haar eigen bonzende hoofd maar wil het bos in rennen om het jong te zoeken.

'Hier jij,' roept haar vader, 'pak jij haar bij de achterpoten dan trek ik haar bij de voorpoten naar beneden.'

Kokhalzend pakt ze de bebloede achterpoten en samen slepen ze het hert naar hun huis. Maman is blij met de vangst maar ze ziet dat Josette bleek is.

'Ze heeft haar hoofd gestoten tegen een tak. Leg er maar een koude lap op,' zegt papa.

Ze wil geen koude lap, ze wil naar bed om alleen te zijn. De blik die papa haar toewerpt maakt duidelijk dat ze haar mond moet houden. Nadat maman haar hoofd verzorgd heeft, verdwijnt ze stilletjes naar boven.

De volgende morgen moet er weer gegraven worden. Af en toe denkt ze dat ze het snuitje van het jonge hert tussen de bomen ziet. Dat kan waarschijnlijk niet, dat beestje is doodsbang.

Een paar dagen later komt hun buurman Crameaux langs. Zijn jachthonden hebben in het bos een jong hertje gevonden, alleen. Hij komt vragen of zij iets gehoord hebben, misschien zitten er stropers in het bos. Papa schudt ontkennend zijn hoofd, hij heeft niets gehoord of gezien. Maman heeft er de afgelopen dagen voor gezorgd dat het vlees verwerkt is. De potten met ingemaakt vlees hebben zelfs een andere datum gekregen om mensen te misleiden mochten ze hun voorraad zien. Josette heeft geweigerd iets van het vlees te eten. Haar vader heeft haar niet gedwongen, als zij er niets van wil eten heeft hij zelf meer.

'Wat is er met het kleine hertje gebeurd?' vraagt ze aan Crameaux.

Hij legt haar uit dat ze het jong hebben moeten neerschieten omdat het geen enkele overlevingskans heeft in zijn eentje.

'Dat maakt het zo gemeen om een moeder te schieten,' zegt hij. Ze knikt en kijkt uitdagend naar papa maar die reageert niet.

Als Crameaux vertrokken is haalt hij zijn riem tevoorschijn. Voordat hij begint te slaan kijkt ze hem aan. Het lijkt of hij haar niet met alle kracht raakt.

De weken er op wordt er minder gestraft. Ze werken hard en de waterleiding kan weer aangesloten worden, de tochten naar de bron zijn verleden tijd. De geul is bekleed met nieuwe boomschors. Om te voorkomen dat er vuil in het water komt wordt de bovenkant bedekt met planken. De bak bij de bron wordt afgedekt met een plaat zodat er geen dieren in kunnen vallen. Vlak bij het huis hebben ze loden pijpen in de grond zitten waar het water door stroomt en uiteindelijk komt al het water in de grote bak voor het huis terecht. Daar halen ze hun water uit, een stuk minder vermoeiend dan de tocht naar de bron.

Ze hebben nog twee weken vakantie. Het officiële jachtseizoen is begonnen. Regelmatig ziet ze een groep jagers in het bos en hoort ze in de verte het geflaf van de jachthonden. Natuurlijk, ze weet dat de jacht

nodig is om te voorkomen dat er teveel beesten komen. En dat de mensen het vlees hard nodig hebben om de winter door te komen. Maar ze blijft het oneerlijk vinden. Eerst jagen ze het hert op met hun honden en als het geen kant meer uitkan schieten ze het neer. Het vlees wordt verdeeld onder de groep jagers. Daar zijn allerlei afspraken over. Ze is blij dat ze geen jongen is. Anders vraagt papa zeker of ze een keer mee wil gaan. En als ze oud genoeg zou zijn moest ze ieder weekend op jacht. Heel af en toe is het een voordeel om een meisje te zijn.

Francien 1960

Het is vakantie. Ik wil de hele dag spelen maar daar voelt mijn zus zich te groot voor. Dus ga ik maar met een van mijn vriendinnetjes spelen.

De laatste schooldag is voorbij, we hebben vakantie! We gaan dit jaar nergens naar toe maar er hoeft niets. Niet 's morgens haasten naar school, 's middags snel thuis eten en weer terug naar school. Ik loop een beetje te dromen als een vriendinnetje uit de klas me aanschiet. 'We hebben thuis jonge hondjes, wil je komen kijken?' Jonge hondjes, natuurlijk. Ze woont een paar straten bij ons vandaan. Ik zeg tegen Janneke dat ik iets later thuiskom omdat ik meega naar een nest jonge hondjes.

Ze zijn zo schattig. Nog geen zeven weken oud buitelen ze over elkaar heen. Ik kan mijn ogen niet van ze af houden.

'Mag ik er een vasthouden,' vraag ik aan de moeder van het klasgenootje.

'Natuurlijk, niet te lang want dat is niet goed voor hun botten,' is haar antwoord.

Ik kijk naar alle kleine hondjes om de liefste er uit te zoeken. In een hoekje zit een wit hondje met een zwarte vlek op zijn neus en twee vlekken op zijn oren. Hij kijkt me aan alsof hij wil zeggen: 'Kies mij!' Ik pak het hondje voorzichtig vast en houd het tegen me aan. Het bibbert een beetje, wat is het lief.

'Je krijgt een kusje van hem,' zegt mijn vriendinnetje als het hondje over mijn wang likt. 'Hij vindt je aardig. Ik denk dat hij met je mee naar huis wil.'

Wat zegt ze nu, mee naar huis. 'Mag ik Vlekje meenemen?'

De moeder knikt enthousiast. 'We moeten baasjes zoeken voor alle kleine hondjes en jij bent de eerste die er een uit mag zoeken.'

Trots laat ik mijn hondje zien. 'Deze wil ik en hij heet Vlekje.'

'Mooie naam en het is een bijzonder hondje,' zegt de moeder. 'Kun je hem meenemen of moet ik hem komen brengen?'

Ik struikel over mijn woorden. 'Nee, ik neem hem meteen mee. Dank u wel mevrouw.'

Ik weet niet hoe snel ik naar huis moet lopen, mijn schat in armen geklemd. Wat zullen ze blij zijn. Vakantie en een lief hondje. Zou hij op onze kamer mogen slapen?

Als ik aan het touwtje trek van de voordeur zeg ik plechtig tegen Vlekje: 'Dit is je nieuwe huis.'

'Mam,' roep ik hard, 'je raadt nooit wat ik heb gekregen.'

Mijn moeder komt gehaast uit de keuken gelopen en kijkt me verwonderd aan.

Ik hou Vlekje omhoog en kijk stralend naar haar gezicht.

Ze kijkt helemaal niet blij maar eerder boos.

'Een hond, die kunnen we niet gebruiken, breng hem maar weer terug.'

Ik kijk haar vol ongeloof aan. Terugbrengen, deze schat.

'Ik kan hem niet terugbrengen,' zeg ik.

'Dan breng ik hem zelf terug als jij dat niet kunt,' zegt ze nijdig. Ze wil het hondje van me afpakken maar ik houd het stevig vast. Dan likt Vlekje over haar hand en kijkt mama aan.

'Wat een leukerd,' zegt ze, 'hoe noem je hem?'

Ik voel dat er iets veranderd is. 'Hij heet Vlekje en het is de liefste hond van de wereld.'

Ze schudt haar hoofd en zegt: 'Vooruit dan maar. Maar als het niet gaat dan brengen we hem weer terug.'

Ik zucht van verlichting, Vlekje is van mij en blijft van mij.

De volgende dagen ben ik blij dat ik vakantie heb. Vlekje is niet zindelijk en poept en plast overal. Hij mag absoluut niet op onze kamer slapen en in de kamer beneden ligt hij de hele nacht te janken.

'We noemen hem Jankertje,' zegt Janneke. 'Die naam past veel beter bij hem. Wat hebben we aan een klein rothondje, ik heb veel liever een grote hond.'

Maar aan haar ogen zie ik dat zij blij is met dit kleine mormeltje.

Josette 1961

Eerst was ik opgelucht dat papa dood was maar nu merk ik dat leven nog zwaarder is geworden. Ik heb aan Mireille verteld dat ik weg ga zo gauw ik oud genoeg ben.

‘Loop nou toch eens door, ik schop de hele tijd tegen je schenen aan.’ Mireille kijkt boos naar Josette. Ze hebben ruzie gehad omdat ze op school moest huilen. Ze wil niet zeggen waarom. Ze weet dat Mireille vermoedt dat het gaat om die vervelende kinderen van Dautielle die haar uitgescholden hebben. Het zijn niet eens vlooiën maar luizen die in hun kleren zitten. Alle kinderen hebben die van tijd tot tijd. Ze moet er onwillekeurig van krabben, dat heeft ze altijd als ze er aan denkt.

Ze kan nog een jaar naar deze school en dan is het afgelopen. Dan moet ze thuis werken en maman helpen. Sinds papa overleden is kan maman moeilijk de eindjes aan elkaar knopen, al het werk komt op haar neer. Ze huivert als ze er aan denkt hoe zijn hand er op het laatst uitzag, zwart en opgezet. Hij maakte voor de hele buurt rattenvallen, zijn bijnaam was ‘de rattenvanger.’ Die ene keer was het mis gegaan en zijn eigen hand was in de val terechtgekomen. De dokter kon niets meer doen, hij was er veel te laat bijgehaald. Volgens hem was het slechte bloed in zijn hele lijf verspreid. Zelfs het weghalen van zijn hand kon hem niet meer redden. De laatste uren voor zijn dood had hij liggen schreeuwen van pijn. Ze was met haar vingers in haar oren weggelopen om het geluid niet meer te horen. Toen het plotseling stil was geworden wist ze dat het afgelopen was.

Ze is niet blij geweest na zijn dood terwijl ze dat wel verwachtte. Geen slaag meer, geen straf en dreigementen. Het leven zonder hem is rustiger maar omdat ze nu alles met zijn drieën moeten doen komt er veel extra werk op hun schouders neer. Soms zegt maman zelfs dat ze niet naar school hoeven omdat er werk gedaan moet worden dat niet kan wachten. Om de vlasoogst binnen te halen zijn ze twee weken van school weggebleven. Er is er een mijnheer gekomen met paard en wagen. Maman en hij hebben een hele tijd binnen zitten praten en daarna mochten ze niet meer thuisblijven.

Er zijn kinderen van haar leeftijd die naar een andere school zijn gegaan, die gaan doorleren. Volgens de juffrouw valt er op deze school nog genoeg voor hen te leren, al zullen ze drie jaar in dezelfde klas zitten. Toen ze aan maman vroeg waarom zij niet naar een andere school gingen had die gelachen.

'Voor al die wijsheid kun je niets kopen. Bovendien zijn jullie niet slim genoeg,' had ze opgemerkt. 'Veel mannen houden niet van vrouwen die teveel weten. Ze moeten luisteren en hun handen laten wapperen.'

Al peinzend zijn de zusjes bij de rivier aangekomen. Sinds een jaar hoeven ze niet meer zelf over te roeien, er is een veerman aangesteld die hen naar de overkant brengt. Er wordt zelfs gefluisterd dat ze een brug aan gaan aanleggen. Als dat toch eens waar was, nooit meer over dat wilde water met de eeuwige angst dat de boot om slaat. De veerman is aardig voor hen. Soms krijgen ze een stukje worst voor de terugreis. 'Dan hoeven jullie niet op een houtje te bijten,' zegt de veerman. Josette begrijpt niet wat hij daar nu mee bedoelt.

De sfeer tussen Mireille en haar wordt steeds slechter. Mireille wil niet meer met haar in een bed slapen en heeft van een oude matras een eigen bed gemaakt. Tussen de bedden hangt nu een soort gordijn. Dat beweegt doordat de wind door de spleten in het dak vrij spel heeft. Iedere keer als ze het doek ziet bewegen is ze bang dat er iemand achter staat. Ze durft er niet aan te denken wie dat zal zijn. Op school zitten ze samen in de hoogste klas. Wat zal ze gaan doen als ze groot is? Ze wil absoluut niet hier blijven wonen. Mireille zegt dat het huis van haar wordt als ze besluit om weg te gaan. Ze heeft er met een vriendin over gepraat en die heeft haar uitgelegd dat je een kind niet mag onterven dus dat ze altijd recht heeft op de helft van het huis.

Ondanks alle slechte momenten en herinneringen houdt ze van La Source Bas. Ze kijkt naar links, de prachtige grote schuur waar al het gereedschap en de kar in staan. Het lijkt een fort en van grote afstand kun je het gebouw zien liggen. Vanaf de schuur kijk je het dal in. Soms gaat ze daar in het gras zitten om te kijken naar de overkant. Wat heeft die overkant te bieden?

Het huis zelf staat vrij dicht tegen de rotswand aangebouwd. Ze houdt van de dikke muren en grote open haard waar mamam in de winter de aardappelen zit te schillen. Ze zit er niet voor, nee ze zit echt erin.

Eigenlijk bestaat het huis uit twee helften. Mamam heeft hen verteld dat er vroeger twee gezinnen woonden. Links is het huis met de grootste open haard met de trap naar de voordeur. Grote kamers met het geheime kamertje waar grandpapa is gestorven. Ze hebben haar verteld dat het een kamertje was om in het geheim de mis op te dragen toen dat verboden was. In de slaapkamer erboven kun je niet zien dat er onder de vloer een kamer verstopt is. Grandpapa hebben ze er met moeite uit gekregen. Het is een klein trapgat en het viel niet mee om een dikke,

zware dode man erdoor tillen. Omdat er een lijk in het kamertje gelegen heeft durft ze er niet naar binnen. Mireille heeft haar verteld dat de geest van een dode altijd rond blijft dwalen in de ruimte waar hij gestorven is.

Vlak na de dood van grandpapa heeft het vreselijk gestormd. Het was zo erg dat ze van maman niet op zolder hoefden te slapen, ze was bang dat het dak er af zou waaien. Ze zijn met z'n drieën in bed gekropen, met hun hoofd onder de kussens. Het was lang doorgegaan, hier in het bos lijkt de storm te blijven hangen. Het had gedonderd en gebliksemd. De volgende dag was er nog steeds een stevige wind maar toen konden ze naar buiten. Gelukkig hoefden ze niet naar school. Later hoorden ze dat de school gesloten was omdat er een boom op een gedeelte van het gebouw gevallen was. Bij hun huis viel het allemaal erg mee. Een oude pruimenboom had het begeven maar van het huis stond alles nog stevig overeind.

Onder de woonkamer liggen de kelders voor de wijn en de groente. Een stalletje voor de varkens ligt naast het huis. De andere helft van het huis heeft een eigen ingang maar je kunt binnendoor naar de andere kant komen. De open haard hier doet het niet, de schoorsteen is er een keer afgewaaid. Dit gedeelte wordt gebruikt voor opslag. De kelder onder het kleine huis is een keer in brand gevlogen toen papa het voer voor de varkens aan het koken was en het hooi dat vlakbij lag vlam gevat had. Ze kan zich nog herinneren dat ze allemaal met water in potten en pannen naar de brandhaard moesten rennen. Gelukkig viel het achteraf mee met de schade. Alleen de balk was zwart en moest verstevigd worden.

‘Josette, waar ligt China?’ De juf kijkt haar vragend aan.

Ze moet van heel ver komen. China, ze weet het absoluut niet. Een veel jonger klasgenootje heeft haar vinger al opgestoken en wijst op de kaart aan waar China ligt. De juffrouw waarschuwt haar dat ze beter op moet letten. Anders is er geen man die met haar wil trouwen. Ze kijkt verbaasd.

‘Het is toch beter als je dom bent. Het zijn toch de slimme vrouwen die niet aan de man komen?’

De hele klas gniffelt en kijkt haar richting uit. Met een rood hoofd concentreert ze zich op haar lessenaar. Ze is niet mooi maar ze kan hard werken. Volgens maman is er voor iedereen iemand op de wereld. Misschien wel in China. Zonder dat ze het merkt begint ze weer te mijmeren. Ze vergeet dat ze voor de hele klas voor gek gezet is.

In de schuur naast het kleine huis kan ze zich verstoppen als ze alleen wil zijn. In de zomer ziet ze soms de slang die daar zit, een couleuvre, een ongevaarlijke ringslang. Mireille is er vreselijk bang voor en durft die schuur nooit in. Als de ringslang zich buiten waagt, gaat de rest van de familie er achteraan met een schop. Zij weet dat de slang niets doet, hij eet alleen muizen en hagedissen. Door die slang heeft ze nu een plek waar ze alleen kan zijn. Ze heeft er wat spullen verstopt die Mireille niet mag vinden. Haar schriftje met gedachtes, een soort dagboekje dat ze gebruikt als ze zich erg alleen voelt. Vanavond zal ze er in gaan schrijven over deze vreselijke dag op school.

Ze zou het niet erg vinden als de rivier nog een keer buiten zijn oevers trad zoals een paar jaar geleden. Zelfs de klaslokalen hebben onder water gestaan. De rivier was te wild geweest om nog over te steken, hij leek drie keer zo breed en het water kolkte enorm. Hoge golven met witte kragen stuwden over de weg. De benedenverdieping van het hotel was onder water verdwenen. Een man was verdronken toen hij zijn varken wilde redden. Hun boot was verdwenen, meegesleurd door de stroom en kilometers verderop was hij na een paar weken teruggevonden. Op school zie je nog steeds een vuile rand op de muur. Zo ver heeft het water gestaan. Gelukkig maar dat zij hoog in de bergen wonen. Als de rivier ooit zo hoog komt, zal heel Frankrijk onder water staan.

Vlak na de overstroming is haar hondje weggelopen. Het was een kleine jachthond, prachtig donkerbruin met een wit befje die ze van de burens boven gekregen had. Hij liep een beetje mank omdat een pootje gebroken was. Het was nooit rechtgezet en was korter dan de andere drie. Soms liep hij mee naar de rivier als ze naar school gingen. Hij bleef dan de hele dag aan de oever wachten tot ze weer terugkwamen. Het gaf haar een veilig gevoel. Op een morgen was hij weg. Vreemd, want ze wist zeker dat ze de schuurdeur had dichtgedaan. Maman klaagde al een tijd dat ze het eten voor de hond beter zelf konden gebruiken. Ze heeft nooit gezegd dat hij weg moest. Ze kan zich niet voorstellen dat maman hem verkocht heeft. Ze zal het eens vragen als ze met z'n tweeën zijn.

De juffrouw vraagt aan haar: 'waar ligt Parijs? Weet je dat misschien wel?'

Ze kijkt verwilderd op de kaart maar weet gelukkig dat Parijs het middelpunt van de wereld en van Frankrijk is. Bovendien is het een grote vlek op de kaart. Zonder enige aarzeling wijst ze de Franse hoofdstad aan.

Francien 1961

Ik ga naar het lyceum. Het toelatingsexamen ging naar wens en nu kan ik van alles leren. Ik kan me niet concentreren, er zijn zoveel dingen waar ik mee bezig ben.

‘Francien, wanneer leer jij je lessen? Je snapt er niets van en ik heb het idee dat je tijdens mijn uitleg gewoon zit te dromen.’

Ik probeer schuldig te kijken zodat de docent niet te lang zijn tijd aan mij besteed.

‘Ik heb het geleerd maar het lijkt of het niet blijft hangen,’ probeer ik me er uit te redden.

Gelukkig, hij gaat verder met de les en ik kijk door de hoge ramen naar de lucht. Wat gaan de wolken snel. Die ene wolk lijkt een beetje op een olifant. Net als dat grote beest dat we in Artis gezien hebben toen het vakantie was. Vooral de papegaaien en de apen waren grappig.

‘Francien, wat is het antwoord?’

Ik kijk een beetje verbaasd en het volgende moment sta ik op de gang.

‘Ga je melden bij de rector, je doet helemaal niet mee.’

De gang van de school is leeg, alle klasdeuren zijn dicht en ik hoor de stemmen van de leerkrachten. Naar de rector, als ik nou maar niet hoeft terug te komen op woensdagmiddag. Vorige week was het raak omdat ik in de pauze naar de bakker was gelopen om voor een stel vriendinnen en mezelf puddingbroodjes te halen. Ze zeiden dat ik dat niet durfde. Op de terugweg stond de conciërge me op te wachten.

‘Geef dat lekkers maar hier, daar zijn we dol op,’ zei hij sarcastisch. ‘En ga meteen even langs de rector voor een terugkombriefje.’

Dat terugkomen was nog tot daaraan toe, maar mijn vriendinnen waren woedend omdat ik geld had gekregen maar geen puddingbollen mee bracht. Ik was de enige die op woensdag terug moest komen en het schoolreglement in het Latijn moest vertalen. Het leven was oneerlijk.

Aan het eind van de gang zie ik een beweging. Een van de nonnen loopt daar rond. Snel ga ik naar de WC en trek de deur achter me dicht. Met opgetrokken knieën ga ik op de toiletpot zitten en ik doe de deur niet op slot. Anders weet ze meteen dat er iemand zit.

Inderdaad komt de non de WC's inspecteren, ze maakt de deur van de eerste WC open. Gelukkig blijft het daarbij en vertrekt ze weer. Er zit niets anders op dan naar de rector te gaan. Zo wordt het alleen maar erger. Als je de klas wordt uitgestuurd en je gaat niet meteen krijg je een dubbele terugkom, moet je twee woensdagmiddagen opofferen.

De rector begroet me vrolijk. 'Zo ben je daar weer? Wat heb je nu weer uitgespookt?'

'Niets mijnheer, ik snapte het niet en meneer Akkermans vond dat ik zat te dromen. Maar ik droomde niet want ik was wakker.'

'Je snapt dat ik meneer Akkermans eerder geloof dan jou. Komende woensdag zie ik je om 2 uur. Kijken of we weer iets kunnen verzinnen om je bezig te houden.'

De tranen springen in mijn ogen. Ik ga woensdag met Janneke naar de stad om een nieuwe jurk te kopen.

'Mag het misschien de woensdag erna, dan heb ik niks te doen. Ik heb al plannen voor deze woensdag.'

De rector kijkt me verbaasd aan en tot mijn verbazing zegt hij: 'Prima, de week erna zie ik je dan. Maar als je er in de tussentijd nog een keer wordt uitgestuurd neem ik contact op met je ouders.'

Ik knik en besluit dat ik me de komende tijd voorbeeldig zal gedragen.

Mama heeft geen tijd om naar school te komen en papa zou er vrij voor moeten nemen.

Ik huppel door de gang en voel me prima. Nog één keer terugkomen, daarna zal het niet meer gebeuren.

Josette 1962

Het is niet prettig op school. Er zitten een heleboel kinderen in de klas die veel jonger zijn dan ik. Mireille gaat niet meer naar school en ik ben de oudste van de klas.

Ze zit voor het vuur en probeert haar voeten warm te wrijven. De sneeuw is door haar schoenen heengedrongen en de natte kousen maken ijsklompjes van haar voeten. Haar tenen zijn donkerrood en beginnen te tintelen. Nu heeft ze aan twee voeten last. De tenen aan haar andere voet bloeden af en toe en het kriebelt zo verschrikkelijk. Ze heeft laarzen aan maman gevraagd omdat die waterdicht zijn maar daar is geen geld voor. Ze zal de schoenen extra met vet insmeren zodat ze een beetje meer water afstoten. Ook haar jas is niet geschikt voor zo'n koude winter. Ondanks de twee truien over elkaar heeft ze het nog koud als ze door het bos naar school loopt. Mireille lijkt er minder last van te hebben. Die heeft veel meer vet aan haar botten zitten. Ze eten allebei even veel maar Mireille is veel dikker dan zij. Soms heb ik het gevoel dat Mireille al wat eet voordat alles op tafel komt. Laatst, toen ze op zondag de eend aten die maman gevangen had, zat er een grote vetvlek op haar trui terwijl ze niets aan het eten had gedaan.

Afgelopen herfst hebben ze voor het eerst geen kastanjes geraapt. Op zich vond ze het fijn dat ze nu niet iedere dag na school hoefde te werken maar aan de andere kant was het iets dat er zo bij hoorde. Als het klaar was en alle kastanjes waren droog, gaf dat een tevreden gevoel. Nu deden ze niets meer samen. Ze lopen niet meer samen naar school, ze slapen niet meer samen in een bed, ze mag zelfs niet meer de boeken lezen die Mireille onder haar bed verstopt heeft. Ze is een keer stiekem gaan kijken wat dat voor boeken waren. Er stonden allerlei vieze plaatjes in. Ze herkende de plaatjes uit een boek dat papa vroeger had. Wat zou Mireille daar nou mee moeten?

Omdat ze de oudste van de klas is heeft ze allerlei privileges. Ze helpt de kleintjes met lezen en rekenen en mag koffie zetten. De meester vindt het prima als ze af en toe een dag thuisblijft. Ze merkt aan de jongere kinderen dat die haar een beetje raar vinden.

'Waarom zit je nog op school als je al zo oud bent?' vroeg een snotneus laatst.

'Omdat ik dingen wil leren,' had ze geantwoord.

'Maar je leert niets meer,' was zijn commentaar.

Daar had ze het maar bij gelaten. Als ze door de hoge gangen van het schooltje loopt ruikt ze de natte jassen. Het is koud op de gang en in het

kleine keukentje waar ze de koffie maakt. Gelukkig kan ze haar handen warmen aan de koffiekkan. Nu ze zo groot is geworden kan ze eindelijk door de ramen naar buiten kijken, vooral in de eerste jaren waren die ramen veel te hoog. Als je in de bank zit kan niemand afgeleid worden door de dingen die buiten gebeuren, bijna een soort gevangenis. Het alleen naar school wandelen vindt ze nu geen enkel punt. Zo is ze even alleen met haar gedachtes. Jammer dat ze door de wintertenen minder gemakkelijk kan lopen.

Wat Mireille de hele dag doet weet ze niet. 's Morgens ligt ze nog in bed als zij vertrekt. 's Avonds zorgt ze voor het eten maar het is al een paar keer gebeurd dat ze er niet is.

'Die is op vrijersvoeten,' zegt maman. 'Nog een beetje jong, maar ze lijkt wat dat betreft op mij. Jij zult er waarschijnlijk niet aan denken, jij loopt wat achter.'

Ik loop helemaal niet achter. Als ik in bed lig moet ik vaak denken aan Philip, de zoon van de burens. Hij is zo rustig en hij ruikt lekker. Zo'n man wil ik hebben. Jammer dat hij verloofd is, maar ik denk toch niet dat hij iets anders in mij ziet dan een buurmeisje. Als ik de plaatjes zie in het boek van Mireille dan denk ik dat de liefde niks voor me is. Dat zijn dingen die ik nooit zal doen met een man.

Op een avond is Mireille nog niet thuis om elf uur en maman is ongerust. Ze is om 5 uur naar het dorp gegaan voor een boodschap. Ze moet het hele eind door het bos lopen en vroeger zijn er wolven gesignaleerd. Er is er nooit een gevangen maar het blijft gevaarlijk. Ze moet van maman Mireille tegemoet lopen.

'Alstublieft maman, Mireille komt heus terug,' probeert ze haar moeder over te halen. 'Ik wil niet alleen door het donkere bos lopen.'

Maman reageert niet op haar smeken en bidden, ze moet Mireille gaan zoeken. Langzaam loopt ze tussen de donkere bomen, vreemde schaduwen op de grond en geritsel doen haar hart stilstaan. Ze durft niet verder maar ze moet Mireille redden. De volgende tien minuten staat ze regelmatig stijf van de schrik. Een uil die vlakbij begint te roepen, een das die langs haar benen rent. Als ze besluit om te draaien hoort ze plotseling Mireilles stem. Ze maakt een vreemd geluid, zou ze gewond in de struiken liggen?

Ze rent naar de plek waar het geluid vandaan kwam en roept: 'Mireille, ben je daar?'

Niemand antwoordt. Ze duwt de takken opzij en ziet twee mensen liggen. Mireille sjort aan haar rok en de ander is bezig met zijn broek. Het is een man of een jongen, dat kan ze in het flauwe maanlicht net onderscheiden.

'Mireille, wat is er. Waarom geef je geen antwoord? Ik ben me dood geschrokken en maman is vreselijk ongerust.'

'Ga weg,' broemt Mireille, 'je ziet toch dat we bezig zijn. Of in ieder geval bezig waren. Daar heb jij een eind aan gemaakt.'

De jongen heeft zich intussen aangekleed en rent tussen de bomen weg.

Op de terugweg drukt Mireille haar op het hart om niets tegen maman te vertellen. Ze moet vertellen dat ze Mireille gevonden heeft met een verzwikte enkel en dat ze voorzichtig samen naar huis gestrompeld zijn. Josette vindt het vreselijk om te liegen tegen haar moeder maar de toon van Mireille is zo dreigend dat ze besluit om niets te zeggen van de jongen in het bos.

'Wie was dat trouwens?' vraagt ze.

'Niets mee te maken,' is het antwoord.

Maman is opgelucht als ze hen samen binnen ziet komen. Mireille hinkt overdreven en maman maakt meteen natte kompressen.

'Wat ruik je typisch?' vraagt maman als ze de doek om de enkel wikkelt.

'Ik heb een hele tijd in het natte struikgewas gelegen, ik denk dat je dat ruikt,' is Mireilles antwoord.

Terwijl ze dat zegt kijkt ze indringend naar mij.

Gelukkig is het deze winter zo koud geworden dat Mireille het wel uit haar hoofd laat om in het bos te liggen vrijen. Ze is chagrijnig en kan niets van mij of van maman velen. Die twee zitten de hele dag thuis tegen elkaar te snauwen. Ze merkt aan maman dat die het zwaar heeft. Al was papa niet zo lief, ze mist hem. Alles alleen doen en dan een dochter die niets voor je over heeft. Mireille verwijt haar moeder hun armoede. Het is waar dat we steeds armer worden. Het geld dat maman iedere maand krijgt is lang niet genoeg voor de normale dingen, laat staan voor iets extra's zoals kleren of schoenen. Mireille helpt nauwelijks mee. Ze zou best naai- en verstelwerk kunnen doen om wat bij te verdienen maar dat vertikt ze. Ze is op zoek naar een rijke man, dat heeft ze me al een paar keer verteld.

'Dan zou ik die jongens maar met rust laten,' is mijn antwoord. 'Rijke oude mannen willen graag een meisje van onbesproken gedrag.'

'Daar is het nu te laat voor, daar verzin ik dan iets op,' zegt ze uitdagend.

Begin februari komt er een brief voor Mireille. Een mooie enveloppe met een onbekende poststempel. Mireille leest de brief en grinnikt.

'Laat me eens lezen wat er geschreven staat,' vraagt maman.

Mireille doet de brief snel terug in de envelop en steekt hem in haar zak.

'Dat is privé, daar heeft niemand iets mee te maken.'

'Geef hier die brief of ik pak hem af,' zegt maman op een toon die ik niet van haar ken. Het is menens en dat merkt Mireille.

'Na het avondeten, is dat akkoord?' stelt ze voor.

Maman is tevreden en we gaan samen voor het eten zorgen. Mireille vertrekt naar boven. Na het eten overhandigt ze maman de brief.

'Ik ben het er niet mee eens dat u hem wilt lezen, maar als het moet, dan moet het maar.'

Maman haalt de brief uit de envelop en haar ogen vliegen over de letters.

'Moest je daar nu zo moeilijk over doen?' vraagt ze.

Het is een brief van een meisje dat vroeger bij jullie op school heeft gezeten maar nu in de grote stad woont.

'Kun jij je Stephanie herinneren?'

Ze heeft nog nooit van een Stephanie gehoord en weet zeker dat die nooit bij haar op school heeft gezeten. Ze schudt haar hoofd, Stephanie is haar niet bekend.

'Die zat bij mij in de klas toen jij nog niet op school zat,' redt Mireille zich er uit.

Ze kijkt naar me met die speciale blik van 'houd je mond.'

Ze besluit het spel mee te spelen en ze knikt dat ze zich het meisje herinnert.

De volgende middag, als Mireille met maman buiten aan het werk is, sluipt ze naar boven en haalt de brief onder de matras vandaan. Precies wat ze dacht, in de envelop zitten twee brieven. De ene in het handschrift van Mireille. Dat maman dat niet gezien heeft. De andere brief is geschreven in een mooi handschrift. Snel leest ze de boodschap. Mireille heeft naar een bureau geschreven waar mannen zich inschrijven die willen corresponderen met een vrouw. Het doel is uiteindelijk een huwelijk. In de brief staat dat Mireille achttien moet zijn om zich in te kunnen schrijven, ze moet nog even geduld hebben.

Mireille is de volgende dagen niet te genieten. Het regent nu al dagen achter elkaar en het is koud en guur weer.

'Wil je een brief aan Stephanie voor mij op de post doen?'

Ze zegt het zo dat ik geen kans krijg om te weigeren. Nu zit ze zelf in het complot.

'Wil je de postzegel voorschieten?' vraagt Mireille.

Dat geld zie ik nooit meer terug. Terwijl ik over de brug loop laat ik de brief uit mijn handen vallen. Met een grote boog verdwijnt hij in de diepte en drijft op het water. Nog even en hij is uit het zicht verdwenen.

De weken erop vraagt Mireille steeds of er post is.

‘Is de postbode ons vergeten?’

Ze vraagt gelukkig nooit aan mij of ik de brief op de bus heb gedaan. Als ze dat zou vragen zou ik me kunnen herinneren dat ze nog geld voor de postzegel moet betalen.

Maman is vreselijk aan het klagen dat we het zo niet meer kunnen volhouden. Het huis is niet warm te krijgen, er moeten leien op het dak vernieuwd worden en wie doet dat? De bramen rukken op en er is niemand die ze onder controle houdt.

‘Waarom gaan we dan niet verhuizen?’ stel ik voor. ‘We verkopen La Source Bas en voor dat geld kunnen we best iets anders huren. Dan hebt u nog wat geld over voor uw oude dag.’

Mireille is het er niet mee eens.

‘La Source Bas is niet alleen van maman,’ werpt ze tegen. ‘Het huis is van ons alle drie, ons erfdeel zit er in. Ik zal nooit afstand van mijn deel doen, ik heb er recht op.’

Maman ziet ook niet veel in een verkoop.

‘Er is niemand meer die zo ver van alles af wil wonen,’ zegt ze. ‘En de boel is de afgelopen jaren er niet beter op geworden.’

Francien 1962

Zes weken lang niks doen, zwemmen, wandelen en met vriendinnen spelen. Ik heb echt het gevoel dat ik het verdiend heb na het harde werken op school.

De eerste week heb ik het idee dat ik doodmoe ben. Wat moeten kinderen toch hard werken op school. Gelukkig ben ik over gegaan, met de hakken over de sloot maar ik heb het gehaald. Ik draai me om in bed en pak een boek dat naast het bed op de grond ligt. Bij de bibliotheek heb ik een heleboel vakantieboeken gehaald zodat ik ieder vrij moment kan lezen.

Mama roept, ik moet opstaan. Na tien uur moeten we allemaal uit bed zijn, anders is er geen regelmaat meer. Ik ga eerst lekker douchen en doe dan mijn korte broek aan. Vanmiddag naar het zwembad met mijn twee hartsvriendinnen. De ontbijtspullen staan klaar dus ik kan zo aanschuiven. De afwasbeurt is vandaag voor mij maar daarna ben ik vrij. Ik smeer wat extra boterhammen om mee te nemen en ga mama een kus geven.

'Dag lieverd, pas je op in het zwembad? Hier heb je een kwartje om iets lekkers te kopen. Veel plezier en om 5 uur thuis zijn.'

'Dank je wel, mama. Ik zal voorzichtig zijn.' Ik ren het huis uit en spring op mijn fiets. Mijn zwemtas vol met lekkere spullen zit op mijn bagagedrager.

We hebben afgesproken voor de kassa van het bad. Ik zie mijn vriendinnen al staan maar ze kijken bedrukt.

'Er is juist een ambulance weggegaan met een jongen die bewusteloos was.'

'Was het een bekende?' wil ik weten.

'Nee, hij was al wat ouder. Iemand is bovenop hem gesprongen en toen verdween hij onder water. De badmeester heeft hem gered. Tenminste, als hij niet toch doodgaat.'

Ik snap wat mama bedoelde toen ze zei dat ik op moest passen.

Misschien had de moeder van die jongen datzelfde tegen hem gezegd.

'Ik denk dat het in orde komt met hem,' probeer ik.

Toch is de middag niet zo uitbundig als anders. Het hele zwembad lijkt in mineur en er wordt minder hard geschreeuwd en gegild. Normaal gesproken word je voortdurend in het water geduwd en zitten we de hele middag te giechelen om al die stomme jongens die zo nonchalant mogelijk langs komen lopen en je van top tot teen bekijken.

Om 4 uur besluiten we naar huis te gaan.

'Was het gezellig?' verwelkomt mama me.

'Gaaf wel,' is mijn antwoord. Ik besluit om het verhaal van de jongen voor me te houden anders vindt ze het zwembad te gevaarlijk voor me.

Tijdens het avondeten wordt er echter over niets anders gesproken. Mijn broertje weet te vertellen dat de jongen weer bij kennis is, hij heeft alleen een hersenschudding. Gelukkig maar, morgen ga ik weer zwemmen en dan is het vast zo leuk als altijd.

Josette 1964

Ik ga deze zomer helpen bij de burens boven in het bos. Daar wordt een kindje geboren en de moeder wil graag wat hulp. Mireille blijft thuis omdat maman graag gezelschap heeft.

Ze klopt aan de deur van het huis van de familie Crameaux. Ze ziet er bezweet uit na de wandeling naar boven. Ondanks het feit dat het pas acht uur in de ochtend is, is de buitenlucht al warm. De huishond begint meteen te blaffen en de jachthonden in de schuur sluiten zich erbij aan. Wat een herrie. De deur gaat open en voordat ze de buurman kan begroeten springt de hond tegen haar op.

'Af Kitty,' zegt de buurman.

Kitty luistert niet en blijft springen. Dan pakt hij haar bij haar nekvel en zet haar in de keuken.

'Eerst even bijkomen,' nodigt de buurman haar uit naar binnen. 'Wil je koffie? Of liever water?'

Koffie, dat krijgt ze niet vaak. In de keuken zitten een paar kinderen van de familie aan tafel. Ze staan allemaal op om haar te verwelkomen met drie kussen.

'De kleintjes liggen nog in bed, zou jij die aan kunnen kleden en eten willen geven?' vraagt Marjorie, de oudste dochter.

De oudere kinderen gaan vandaag naar het land om te werken. Marjorie zit op een lyceum in de stad en na haar komen er nog zes kinderen die misschien willen studeren. Ze moeten werken in de vakantie om het te kunnen betalen. Toch ziet de tafel er gevuld uit. Er ligt een groot stuk spek en een pot vet om op het brood te smeren. Het brood bakken ze zelf, dat wordt een van haar taken. Gelukkig heeft ze dat thuis vaak moeten doen, alleen niet voor zoveel mensen. Marie, de buurvrouw heeft haar verteld dat de jongens kunnen eten als wolven. Die kunnen per man een brood op per dag.

Met veel lawaai vertrekken de vier oudsten naar buiten. De buurman gaat mee naar het land om de hennep te oogsten. De planten worden gebruikt om touw van te maken.

'We komen rond 12 uur terug om te eten,' zegt hij haar. 'Vraag maar aan moeder de vrouw wat je allemaal moet maken. Ik denk dat ze al wakker is.'

De moeder moet rust houden. Twee weken geleden kreeg ze plotseling pijn en steken in haar buik. Een maand te vroeg. Na zeven kinderen wist ze dat er iets fout zat en ze is meteen naar bed gegaan. Langzaam trok de pijn weg. Samen met haar man heeft ze besloten de laatste maand

rust te houden. Het was een uitkomst dat Josette kan komen helpen. Alles kan nu zijn gewone gangetje gaan en zij kan zich rustig voorbereiden op de bevalling. Marie is blij dat het niet Mireille is die komt helpen. Niet dat ze de twee meisjes veel ziet, maar Josette lijkt haar veel liever.

Josette klopt op de deur. Als ze binnen komt maakt ze een reverentie voor de buurvrouw.

‘Die flauwekul mag je achterwegen laten hoor,’ zegt Marie. ‘Noem me maar gewoon moeder, net als de anderen.’

Ze begint met het uitleggen van haar dagtaak. Als eerste staat het aankleden van de kleinste kinderen op het programma. Josette gaat naar hun kamer en ziet dat ze alledrie klaarwakker in hun bedjes staan. Het zijn aardige kinderen die doen wat ze hen vraagt. De jongste is net drie geworden, die moet ze een beetje helpen. Na het ontbijt ruimt Josette de tafel af, de kinderen gaan hun eigen gang. Twee verdwijnen er naar buiten om de kippen te voeren en Benjamin blijft dicht bij haar. Ze gaat naar de buurvrouw om te vragen wat ze voor het eten moet doen. Dat gaat hier anders dan thuis. Ze eten twee keer warm, steeds met een paar gangen. De soep kan ze maken voor ‘s middag en ‘s avonds. In de tuin kan ze alle groentes vinden die ze nodig heeft en het vlees ligt klaar in de kelder.

Ze wil het zo graag perfect doen zodat moeder tevreden is over haar en lekker uit kan rusten. De eerste twee keer vindt ze het raar om moeder te zeggen tegen de buurvrouw. Nu begint het al een beetje te wennen. Het is maar een naam en het is echt een moeder. Ze wilden eigenlijk geen kinderen meer maar de natuur laat zich niet stoppen. Als ze alles klaar heeft voor het middagmaal loopt ze naar moeder om te vragen wat ze nog meer kan doen.

‘Lekker even gaan zitten,’ is haar antwoord. ‘We moeten zorgen dat je het hier naar je zin hebt, anders zit ik straks zonder hulp. Als ik klaar ben met de voorbereidingen voor het middageten ga ik altijd een half uur lezen. Dat moet jij ook doen.’

Lezen, onder je werk, ze weet niet hoe ze het heeft. In de kast heeft ze genoeg boeken gezien, voor alle leeftijden.

Het middageten verloopt rommelig en rumoerig maar iedereen zit te smullen. Er hadden meer aardappelen kunnen zijn en de soep was wat aan de zoute kant maar verder was het prima, zeker voor de eerste keer en moeder was heel tevreden. Zij heeft soep zonder zout gekregen, dat vindt ze lekkerder nu ze het rustig aan moet doen. Als ze te zout eet worden haar handen en voeten dik.

De middag bestaat uit schoonmaken, de kleinste naar bed brengen voor een middagdutje en het voorbereiden voor het avondeten. Als het avondeten op is wassen de andere kinderen af.

‘Jij hebt al genoeg gedaan vandaag,’ is hun antwoord als ze zegt dat dat bij haar werk hoort.

Gelukkig hoeft ze niet naar huis te lopen. Op de kamer van de twee oudste dochters is een extra matras gelegd. Ze valt als een blok in slaap, tevreden over haar eerste dag, tevreden over de burens die ze nauwelijks kende en die zo aardig voor haar zijn.

De volgende morgen besluit ze eerder aan het werk te gaan omdat er brood gebakken moet worden, dat redt ze anders niet. Het is brood voor de hele week. Moeder heeft haar verteld hoeveel meel ze moet gebruiken. Ongelofelijk dat ze in dit gezin zoveel brood eten. Het kneden van het deeg is zwaar werk maar Philip, de oudste zoon, is vandaag thuisgebleven om haar te helpen. Samen vormen ze de broden en als ze wacht tot de oven warm genoeg is besluit ze om een taart te bakken met de appels die onder de boom liggen. Ze werkt hard door maar ze is niet klaar met het eten als de werkploeg thuis komt. Iedereen helpt mee om te zorgen dat ze een half uur later aan tafel kunnen gaan. Wat zijn ze aardig en wat doen ze lief tegen elkaar. Josette vergelijkt de meisjes met haar zus Mireille die nooit iets aardigs tegen haar zegt.

Na een week heeft ze alles in haar vingers. Tijdens de wasdag heeft ze hulp gekregen van Marjorie en verder is ze alle dagen op tijd geweest met het eten. Als ze ’s avonds het eten naar moeder brengt krijgt ze een dikke kus van haar.

‘Wat ben ik toch blij met je,’ zegt ze. ‘Zonder jou was ik al lang weer uit bed gekomen.’

Josette straalt van trots. Ze kan zich niet herinneren wanneer ze voor het laatst een compliment van haar moeder gekregen heeft, laat staan een kus.

Op de helft van de tweede week schrikt ze tijdens haar leesuur van de stem van moeder. ‘Josette, kom vlug.’

Ze rent naar de slaapkamer en ziet dat moeder met een van pijn verwrongen gezicht op de rand van het bed zit.

‘Haal vader, snel,’ zegt ze.

Gelukkig zijn ze vandaag niet ver van de boerderij aan het werk. Josette rent naar het veld en roept de buurman. Samen met Marjorie hollen ze naar huis. Philip is op zijn fiets gesprongen om in het dorp de vroedvrouw te waarschuwen. Terug in huis beginnen ze met het koken van lakens. Af en toe hoort ze moeder gillen in de slaapkamer. Als de

vroedvrouw maar op tijd komt. Ze heeft geen idee wat er allemaal gebeurt als je een baby krijgt. Lijkt het op de geboorte van varkens? Dat gaat meestal vrij snel.

Het water kookt en ze doet de lakens er in die Marjorie klaargelegd heeft. Na een kwartier haalt Marjorie ze door de mangel en neemt ze mee naar de slaapkamer. De jongste kinderen zitten doodstil aan tafel alsof ze weten dat er iets spannends aan de gang is. Josette is nog bezig met het opvouwen van de was als ze babygehuil hoort.

‘Hoe kan dat nou, de vroedvrouw is er nog niet,’ vraagt ze zich paniekerig af.

Een hele tijd later komt Marjorie naar buiten en geeft iedereen een kus. ‘We hebben een broertje, een nieuwe Benjamin. Alles is uitstekend gegaan en moeder ligt te slapen.’

Terwijl ze aan het vertellen is komt de vroedvrouw binnen gerend.

Zonder iets te zeggen gaat ze naar de slaapkamer. Daar treft ze een slapende moeder aan met een gezonde zoon. Dat alles zo probleemloos verlopen is komt misschien omdat zij ervoor gezorgd heeft dat moeder rust kon houden.

De komende weken moet ze hard werken. Wat een hoop vuile was brengt een baby met zich mee. Ze probeert voor moeder lekkere hapjes te maken, extraatjes zodat ze weer snel de oude is. Na een week komt moeder uit bed om mee naar het doopfeest te gaan. De wagen wordt ingespannen en Josette rijdt samen met de familie naar het dorp waar de doopplechtigheid wordt gehouden. Tot haar verrassing ziet ze maman en Mireille in de kerk.

‘Hoe is het allemaal gegaan?’ wil Mireille weten. ‘Heb je iets van de bevalling gezien? Was er veel bloed?’

Ook maman vuurt allerlei vragen op haar af. ‘Moet je niet te hard werken? Mag je op tijd naar bed?’

Ze vertelt lachend dat het ontspannen is en dat ze veel leert, veel meer dan ze op school geleerd heeft. Ze kan goed opschieten met de andere kinderen, het is net of ze er familie bij heeft gekregen. Ze ziet aan Mireilles gezicht dat ze jaloers is.

‘Misschien dat ik de laatste week van je over kan nemen,’ zegt ze. ‘Zo thuis zitten met alleen maman is niks. En dan kunnen we het geld verdelen.’

Josette kijkt verbaasd. ‘Over welk geld heb je het?’ vraagt ze aan Mireille.

Maman voorkomt dat Mireille antwoordt. 'Mireille gaat het van je overnemen. Voor haar is het leerzaam om een klein baby'tje te verzorgen.'

Gelukkig steekt moeder er een stokje voor. Ze wil er niets van weten. Josette is gewend aan het werk en weet wat ze moet doen. De baby en de kleintjes zijn aan haar gewend en dat blijft zo voor de rest van de tijd. Met een ontevreden gezicht vertrekt Mireille na de koffie, taart en wijn naar La Source Bas.

Als de laatste dag van haar werk is aangebroken voelt Josette zich verdrietig. Ze hoeft maar een halve dag te werken, na het middageten vertrekt ze naar huis. Tijdens het dessert komt moeder ineens met een pakje de kamer in.

Ze geeft een envelop aan Josette en zegt: 'Die is voor je moeder, dat is het bedrag dat we hebben afgesproken. Maar dit is voor jou.'

Dus ze heeft toch geld verdiend, Mireille had gelijk. Maar ze krijgt ook iets voor haar zelf. De tranen springen Josette in de ogen. Ze scheurt het papier er af en ziet een paar prachtige nieuwe schoenen, dezelfde die Marjorie heeft. Ze had er een paar keer naar gekeken en gevraagd of ze ze mocht passen. Marjorie had gezien hoe mooi ze de schoenen vond. Haar eerste paar nieuwe schoenen, ze drukt ze tegen zich aan alsof het de baby is.

Op de terugweg naar huis, na veel kussen, tranen en woorden dat ze vaak langs moet komen, bedenkt Josette dat ze de familie en de baby de komende maanden niet vaak zal zien. En moeder natuurlijk.

Francien 1964

Mama vindt me een vreselijke puber. Ik weet alleen maar dat ik me vaak ongelukkig en onzeker voel en niet weet wat ik met mezelf aan moet. En dan die vervelende jongens.

‘Ja mama, ik kom om 10 uur thuis. Het lijkt hier een gevangenis, zo houden jullie me in de gaten. Van papa mag ik niet eens naar een feestje van vriendinnen. Dan komt hij me nog ophalen.’

Ontevreden trek ik mijn jas aan. Buiten pak ik een klein spiegeltje uit mijn zak om mijn ogen op te maken. Als ik dat thuis doe mag ik niet weg. Op de hoek staat Jochem me op te wachten. Mijn eerste vriendje. Ik denk dat ik mijn hele leven bij hem wil blijven. Hij begrijpt me en snapt dat ik echt stomme ouders heb die denken dat ik nog een kind ben.

‘Vind je me mooi Jochem?’

Jochem knikt verbaasd. ‘Natuurlijk, daarom ben ik toch bij jou.’

‘Dus als ik lelijk was geweest en vol puisten zou je niet met mij gaan?’

‘Nee, ik denk het niet. Ik hou niet zo van puisten.’

Woest draai ik me om. ‘Ik ga weer naar huis. Als je alleen maar om mijn lichaam van me houdt is het over.’

Jochem kijkt me met grote ogen aan. Vorige keer vroeg ze hem of ze dikke billen had. Toen zei hij dat dat meeviel. De hele avond zat ze te zeuren dat hij vond dat ze dik was. Terwijl hij dat niet gezegd had. En als hij zei dat ze geen dikke billen had dan werd ze boos omdat hij loog. Vervelend dat ze nu weer naar huis gaat. Hij heeft zich verheugd op een avond samen.

Mama kijkt verbaasd als ik al om half negen weer binnen kom.

‘Is er iets? Voel je je niet lekker?’

Boos schud ik mijn hoofd. ‘Ik had er gewoon geen zin in en die Jochem zeurt alleen maar. Is Janneke er nog?’

Janneke zit op hun slaapkamer te lezen.

‘Wat ben je vroeg,’ mompelt ze.

‘Wat vind jij van Jochem? Zal ik het uitmaken?’

‘Hoe oud ben je nou, net 14. Veel te jong om het al over uitmaken te hebben. Je moet gewoon met alle jongens lol maken en zorgen dat het niet te serieus wordt.’

Ik ben het een beetje met haar eens. Zoals nu met Jochem. In het begin was het spannend maar nu lijkt het alsof ze een oud stel zijn. Soms zitten we zwiingend bij elkaar op een bankje, totaal geen gespreksstof. Als we gaan dansen bij de kerk, onder toezicht van de paters, heeft hij meestal geen zin om de dansvloer op te gaan en blijft hij kletsen met zijn vrienden. Ik zit dan met mijn vriendinnen te giechelen en te roddelen

maar veel samen doen we niet. Tot hij me naar huis brengt en probeert te kussen.

‘Janneke, waarom heb jij eigenlijk geen vriendje?’ vraag ik mijn zusje.

‘Dat vertel ik je toch net. Ik heb geen zin om te doen wat een jongen wil. Ik ga veel liever mijn eigen gang dan ben ik niet afhankelijk van hem als hij er geen zin meer in heeft.’

Ze heeft gelijk. Morgen maak ik het uit met Jochem en dan blijf ik voorlopig alleen.

Josette 1965

Ik heb er lang over gepiekerd of ik weg zou gaan. Mireille bleef me maar voor de voeten gooien dat ik een egoïst was. Nu ik een baantje heb moeten ze me laten gaan.

Maman is woest op haar omdat vertrekt. Ze is naar het dorp gelopen en heeft daar in de krant gekeken naar annonces voor een dienstje. Ze kon meteen beginnen, volgende week gaat ze weg. Haar mevrouw heeft haar beloofd dat ze alleen voor het lichte werk hoeft te zorgen. Na al dat ploeteren thuis is alles licht werk. Mireille is in alle staten omdat zij vindt dat zij als oudste het eerste weg mag gaan.

‘Wil jij er de oorzaak van zijn dat we La Source Bas moeten verkopen,’ heeft Mireille haar toegeschreeuwd. ‘Dit kunnen maman en ik nooit.’

Nee, dat weet ze. Met z'n drieën was het al nauwelijks bij te houden. Ze zijn de enigen in het dorp die geen elektriciteit hebben. De burens boven hebben allerlei apparaten om het werk gemakkelijker te maken. Als ze elektriciteit zouden hebben, hadden ze er waarschijnlijk nog niets aan. Ze heeft een keer een wasmachine in de etalage zien staan en ze is vreselijk geschrokken van de prijs. Nog steeds wordt er op de hand gewassen en de witte was wordt in een grote ketel gekookt.

Mireille heeft een bromfiets gekocht zodat ze gemakkelijker in het dorp boodschappen kan gaan doen. Ze heeft er een keer op gereden maar vond het te eng. Ze had graag naar een hogere school gewild maar ze weet dat ze nooit naar het lyceum zou kunnen gaan omdat er geen geld voor is en omdat ze er niet slim genoeg voor is. Ze mag blij zijn dat ze een diploma heeft gekregen want voor veel vakken heeft ze geen voldoende gehaald. Mireille kon iets beter leren, vooral in rekenen was ze een kei. Met name het naar zich toe rekenen. Als ze samen een franc kregen om snoep te kopen zorgde ze er altijd voor dat zij het meeste kreeg. Omdat ze genoeg had van de eeuwige ruzies gaf ze dan maar toe. Als ze uit huis weg is, is dat afgelopen.

Vanavond is er in het dorp een groot vuurwerk vanwege 14 juli, de dag van de revolutie. Vrijheid, gelijkheid en broederschap, zusterschap zat daar niet bij. Als ze samen op de brommer naar het dorp rijden, een lange slingerweg naar beneden, ziet Mireille meteen twee vriendinnen staan.

‘Tot straks,’ roept ze nog, en weg is ze.

Ze ademt eens diep in en kijkt rond. Ze is bang in haar eentje. Ze kent bijna niemand omdat ze niet vaak in het dorp komt.

Een eind verderop staat een jongen die aarzelend haar kant op komt. 'Jij bent er toch een van La Source Bas?' begint hij het gesprek. Ze knikt en wil weglopen. Wat moet die jongen van haar. Hij ziet toch dat ze lelijk is en dom. Ze loopt langzaam richting het vuur waar straks de worstjes op geroosterd worden. Hij loopt mee. De jongen weet niet wat hij verder moet en probeert het opnieuw. 'Ga je straks met me mee naar het vuurwerk kijken? Ik weet een mooi plekje waar we alles goed kunnen zien.' Ze schrikt. Maman heeft haar gewaarschuwd voor mooie plekjes, lieve woorden en zachte handen. Straks is ze zwanger en die schande mag ze haar moeder niet aandoen. Maar hij lijkt aardig en ze gaat binnenkort toch weg. Ze knikt en samen lopen ze naar een geïmproviseerde bar.

'Wil je wat drinken?' vraagt de jongen. 'Ik heet trouwens Lucas. En jij heet Josette nietwaar?' Weer knikt ze. 'Ik wil graag een glas water,' weet ze zonder te stotteren uit te brengen. 'Wil je geen wijn of pastis, kom het is feest.' Nee, dat wil ze in ieder geval niet. Ze wil niet dronken gevoerd worden en dan ergens aan de kant van de weg eindigen. 'Water is prima,' zegt ze en ze voelt zich al iets beter nu ze deze beslissing genomen heeft. Lucas haalt het water en voor zichzelf een glas wijn. Langzaam wordt het donker. Ze zitten samen aan de rand van de rivier.

Het vuurwerk is snel afgelopen. In de verte gaan de lampen aan en begint de muziek te spelen. Zachtjes legt Lucas een arm om haar schouder. Wat voelt dat prettig. Voor het eerst in haar leven heeft ze het gevoel dat iemand haar beschermt. Als hij haar kust houdt ze eerst haar lippen stijf op elkaar maar na de derde poging ontspant ze en kust ze terug. Onder het dansen bij de romantische accordeonmuziek vraagt Lucas of hij een keer langs mag komen. 'Dat kan niet, ik ga over een week naar mijn eerste dienst.' Hij blijft aanhouden. 'Mag ik dan voor die tijd een keer langskomen?' Ze denkt aan de armoedige sfeer, het rommelige erf en haar slonzige moeder. 'We houden niet zo van bezoek,' zegt ze. Haar nieuwe adres wil ze hem niet geven, ze weet immers niet hoe haar mevrouw er tegenover staat als ze post ontvangt. Hij zet haar af bij de brommer van Mireille en even later denkt ze hem op de dansvloer te zien met een ander meisje uit het dorp. Haar keel knijpt dicht en ze moet moeite doen om haar tranen te bedwingen. Een jongen is niets voor haar, houdt ze zichzelf voor. Hij wil alleen maar met haar vrijen en dan laat hij haar zitten. Zij is geen gemakkelijk meisje dat

meteen doet wat mannen van haar vragen. Hoe vaak heeft maman dat niet verteld. Maar hoe kun je nu gemakkelijk of moeilijk zijn als je verder nooit een jongen tegenkomt?

Ze gaat op de grond voor de brommer zitten en wacht. Een uur later komt Mireille aangewandeld. Ze staat onzeker op haar benen en heeft duidelijk meer dan alleen water gedronken.

‘Rijd jij maar naar huis,’ beveelt ze Josette.

‘Dat kan ik niet, zeker niet berg opwaarts want dan moet ik schakelen.’

‘Dan moet je het zelf maar weten, als we het ravijn in rijden is het jouw schuld.’

Josette krijgt ineens een schrikbeeld van twee lichamen die onder in een kloof liggen.

‘Ik ga lopen,’ besluit ze terwijl ze weet dat het zeker twee uur zal duren en maman woedend zal zijn. Ze heeft geen zin in een gevaarlijke tocht naar boven achterop bij een dronken zus. En zo heeft ze de tijd om na te denken over Lucas, over hoe het voelde toen hij haar kuste.

‘Je mag niet in mijn helft komen,’ Josette is woedend op Mireille omdat ze weer eens in haar spullen heeft gesnuffeld. Vooral haar schriftje waar ze soms haar gedachtes in opschrijft is heilig voor haar.

‘Hij kuste lekker hè.’ Mireille gooit wat olie op het vuur.

‘Als je nog een keer mijn schrift leest, vermoord ik je.’

‘Waarmee, hiermee zeker.’ Mireille pakt het kleine ijzeren kruisbeeldje dat zij nog van grandpapa heeft gekregen.

‘Geef terug,’ gilt ze.

Mireille rent de trap af naar buiten. Josette probeert haar tegen te houden maar Mireille is te sterk voor haar. Ze houdt het kruisbeeldje voor haar borst en maakt steekbewegingen. ‘Vermoord me dan, vermoord me dan,’ roept Mireille.

Ze heeft het beeldje beet maar Mireille rukt het los, haar hand bloedt door de scherpe kant van het kruis. Voor ze iets kan doen gooit Mireille het beeldje over de rotswand achter hun huis in de bramen.

‘Josette, houdt op met dat gegil,’ roept maman.

‘Mireille, geeft terug dat ding.’

‘Ja maman,’ zegt Mireille treiterig en gaat naar binnen.

Woedend gaat Josette zoeken maar dat is onbegonnen werk. De bramen staan sinds de dood van papa meters hoog en voor ze een meter doorzocht heeft zitten haar handen en benen vol doornen. Ze lijkt zelf op God: een wond aan haar hand en doornen in haar lijf. Het kruisbeeldje is verdwenen.

Mireille is weer in een ontevreden bui.

‘Josette gaat lekker uit werken en kan sparen en ik werk me drie keer in de rondte en krijg niets. Ik denk dat ik eens naar iets uit ga kijken.’
Maman schrikt. Als Mireille weg gaat zit ze alleen op de boerderij. Dat redt ze nooit.

‘Je krijgt het geld dat ik van Josette ontvang, als je alsjeblieft maar thuis blijft.’

‘Alleen als er een knecht komt voor het zware werk en ik al het geld op de spaarbank mag zetten.’

Maman knikt opgelucht, als ze maar thuis blijft. De oudedags premie is de laatste tijd verhoogd en ze kunnen ervan rondkomen met de weinige luxe die ze willen. De groente staat in de tuin, vlees eten ze nauwelijks of het komt van de kippen. Mooie kleren hebben ze niet nodig, die ziet niemand.

‘De eerste cheque die binnen komt gaat naar jouw spaarbank,’ belooft maman. ‘Maar niets tegen Josette zeggen.’

Ze kijkt wel uit, Josette zou in staat zijn te stoppen met het storten van geld als ze wist dat het naar de spaarrekening van Mireille zou gaan.

In het dorp heeft Mireille op het gemeentehuis een advertentie gehangen voor een knecht voor twee dagen per week. Die kan het zware werk doen en misschien kan ze er wat lol mee beleven. Op vrijdag hoort ze iemand het pad opkomen op een brommer. De post kan het niet zijn, die gaat niet zo ver. Even later ziet ze het grijnzende gezicht van Daniel, de zoon van de kantonnier.

‘Mijn vader heeft me gestuurd om de arme dames van dienst te zijn,’ zegt hij lachend.

Twee dagen kan hij thuis best gemist worden en op die manier kan hij wat geld bij elkaar sprokkelen. Hij heeft er duidelijk zin in.

Mireille legt hem uit wat er verwacht wordt en hoeveel hij per week krijgt.

‘Zo weinig, daar moet ik nog eens over denken.’

Hij draait zich alweer om naar de brommer als Mireille het loon met enkele francs verhoogt.

‘Dat lijkt er meer op maar het is nog steeds erg weinig. Ik doe het voor zo’n schijntje omdat ik jullie uit de brand help. Maar als ik ergens een beter baantje krijg voor meer geld dan ben ik weg.’

Volgende week kan hij beginnen. Hij rekent er op dat hij tussen de middag mee kan eten. Dat is een tegenvaller want het betekent dat ze in ieder geval twee keer per week ’s middags warm moeten eten.

De eerste weken dat Daniel op La Source Bas werkt wordt er veel gedaan. Hekken worden gerepareerd, een stuk moestuin wordt omgespit en de bramen worden onderhanden genomen. Na drie weken springt Daniel halverwege de dag, vlak voor het eten op zijn brommer.

'Ik stop ermee, stelletje krengen. Ik heb weinig zin om me voor zo weinig geld kapot te werken en de hele dag commentaar van Mireille aan te moeten horen omdat ik geen zin heb om met haar in het hooi te liggen.' Maman kijkt naar Mireille. Ze krijgt een rood hoofd maar kijkt uit de hoogte naar Daniel.

'Doe wat je niet laten kunt. Het feit dat jij je handen niet thuis kunt houden is voor mij genoeg reden om je te ontslaan. Voor deze dag krijg je geen geld.'

Ze draait zich om en gaat naar binnen. Briesend vertrekt Daniel. Binnen vraagt maman aan Mireille wat dat allemaal te betekenen heeft.

'Hij wilde met mij in het hooi, maar u hebt me daarvoor gewaarschuwd.'

'Je bent een brave dochter.' Maman is trots op Mireille die haar eer hoog houdt.

In het dorp worden hele andere verhalen verteld. De volgende week staan er twee keer nieuwe knechten voor de deur maar de manier waarop ze naar Mireille kijken doet haar beslissen om maar weer zelf het zware werk te gaan doen. Bovendien spaart dat geld uit en ze heeft met maman besproken dat ze dat extra geld ook op haar spaarrekening krijgt.

Josette heeft een week vakantie en komt naar huis. Gelukkig zijn er net die week paddenstoelen zodat ze kan helpen zoeken. Tien dagen na flinke regenbuien schieten ze uit de grond, vooral het eekhoortjesbrood is lekker. Als ze het drogen kunnen ze er de hele winter van genieten in de soep, de omelet en bij het vlees.

Josette vertelt volop over haar baan. 'Het huis is groot, een aparte kamer voor het eten en om naar de radio te luisteren. Meneer en mevrouw hebben een eigen slaapkamer en badkamer.'

Zij heeft een klein kamertje op zolder en mag één keer per week van de badkamer gebruik maken. Ondanks het feit dat ze iedere maand geld naar huis stuurt heeft ze geld over om te sparen. Ze heeft nu al meer dan 2000 francs op haar boekje staan.

Mireille kijkt schuin naar haar moeder maar zegt niets. Op haar boekje staat veel meer. 'Jammer dat jij niets kunt sparen,' zegt Josette.

Mireille schudt meewarig haar hoofd. 'We kunnen niet allemaal alleen aan onszelf denken,' zegt ze. 'Iemand moet bij maman blijven.'

Josette moet haar gelijk geven. Zij geniet van de vrijheid in het grote huis in de grote stad. Ondanks het feit dat ze hard moet werken, vroeg op en laat naar bed, is ze tevreden. Zeker nu ze verkering heeft met Jacques. Hij is twintig jaar ouder en gewond uit de oorlog teruggekomen. Maar hij vindt haar mooi zoals ze is. Ze zal extra haar best doen met

paddenstoelen zoeken om een beetje te compenseren dat ze van huis weg is.

De hele week struint ze door de bossen en vindt kilo's paddenstoelen. Thuis worden ze in plakjes gesneden en in de schuur te drogen gelegd. 'Doe jij dat maar Josette, jij bent ons slangenkind,' zegt Mireille. De couleuvre heeft zich deze week al twee keer laten zien en is steeds ontkomen aan de bijl waar Mireille mee in het rond zwaait. 'Het lijkt of hij me begroet,' denkt Josette. 'Tenminste iemand die blij is me te zien.'

Maman doet afstandelijk alsof ze het haar nog steeds kwalijk neemt dat ze vertrokken is. Mireille is jaloers op haar spaarbankboekje. Misschien moet ze haar er maar wat van geven.

'Volgende week zal ik honderd franc op jouw rekening overmaken,' zegt ze tijdens het avondeten.

Mireille kijkt blij en Josette heeft het gevoel dat ze de verhoudingen een beetje rechtgezet heeft.

De rest van haar verblijf verloopt redelijk harmonieus, zonder de bittere ruzies uit het verleden. Alleen als er een brief van Jacques komt reageert Mireille woest. Eerst probeert ze de brief open te maken.

Als Josette hem uit haar handen rukt zegt ze: 'Sorry, ik dacht er niet aan dat er hier post voor jou kon komen.'

Ze moet meteen weer denken aan het moment dat ze Mireille met haar schriftje op het bed zag zitten.

Als ze 's avonds samen een wandeling maken vraagt Mireille recht op de man af: 'Wie is dat waar je een brief van gekregen hebt? Zeker iemand die op je spaargeld uit is.'

Even overweegt Josette om haar in vertrouwen te nemen en te vertellen wat een bijzondere man Jacques is. Maar er is teveel gebeurd in het verleden, ze wil dit aangename gevoel voor zich zelf houden. Jacques schrijft haar hoe hij haar mist en wat ze allemaal gaan doen. Hij wil graag een café gaan beginnen in Parijs. Zou hij toch op haar geld uit zijn?

Na een week is ze blij dat ze La Source Bas weer kan verlaten. De sfeer is iets beter dan vroeger maar nog steeds heeft ze het gevoel dat de plek niet deugt. De duivels zijn er nog steeds al vertelt Mireille geen enge verhalen meer.

Francien 1965

Lang leve de vrijheid. Wat is het een fantastische tijd. Sinds de flower power mag alles. Heerlijk dat ik nu jong ben.

Mama heeft me verboden om alcohol te drinken maar in het kleine kroegje op het Sterreplein is het zo donker dat je het verschil niet ziet tussen bier en limonade. Iedereen drinkt daar alcohol en meer dan twee glazen kan ik toch niet betalen. Na die vervelende situatie met Jochem ben ik al een tijd zonder vriendje. Toen ik het uitmaakte begon hij een vreselijke scène te schoppen. Huilen en op zijn knieën smeken of ik het alstublieft nog eens wilde proberen. Het kostte me moeite om hem er van te doordringen dat het echt afgelopen was.

‘Wat heb ik fout gedaan?’ riep hij nog.

‘Niets, maar ik heb er geen zin meer in,’ waren mijn laatste woorden onder het wegfietsen.

Een week later kreeg ik al zijn brieven met de post retour, hij wilde niets meer met me te maken hebben.

In de weken erna voel ik me soms alleen als ik uit wil gaan, vooral bij het uitgaan. Het is veilig en vertrouwd als je met een vriendje bent, en er is altijd iemand om je thuis te brengen. Het heeft even geduurd voordat ik een stel vriendinnen heb gevonden die alleen uitgaan en we fietsen samen naar de stad en terug.

In mijn dagboek schrijf ik op wat ik meemaak, wat ik voel en kleine gedichtjes over van alles en nog wat. Ik ga er vanuit dat het veilig is tot ik tijdens het avondeten merk dat mij broers stukken uit mijn dagboek citeren.

‘Wat voel ik me lekker na een glas wijn. Langzaam trekt de warmte door mijn lijf en ik voel me ontspannen en gelukkig,’ zegt mijn oudste broer terwijl hij zijn jongere broer een duw geeft. Samen grijzen ze naar me terwijl mijn moeder vragend mijn richting op kijkt.

‘Wat is dat voor een zin?’ vraagt ze.

‘Dat hebben we op school gehoord tijdens de les over de gevaren van alcohol.’

Ik zit met een rood hoofd aan tafel en kan ze wel vermoeden. Ze hebben in mijn dagboek gelezen. Mijn geheime boekje waarin ik alles heb geschreven dat me bezig houdt, alleen voor mezelf.

‘Zeiden ze er nog meer over?’ wil mijn moeder weten.

‘Ja, dat het gevaarlijk is als je al op jonge leeftijd begint met drinken omdat dan je hersencellen afsterven en je iedere opleiding kunt vergeten,’ vertelt mijn oudste broer.

Mijn moeder kijkt naar mij. 'Zie je nu dat ik gelijk heb dat je nog niet mag drinken,' zegt ze.

Beschaamd en boos buig ik mijn hoofd. Ze moest eens weten. Naast de glaasjes wijn heb ik voor het eerst weed geprobeerd. Eerst kreeg ik een lachstuip en daarna viel ik in slaap. Dat was niet echt voor herhaling vatbaar maar als ze wist dat ik dat gedaan had zou het huis te klein zijn.

Mijn broers zijn nog niet klaar. Samen beginnen ze een liedje te zingen over een klein cafeetje aan het Sterrenplein waar je high kunt worden. Gelukkig begrijpt mijn moeder er niets van. Waarschijnlijk weet ze niet eens wat 'high' zijn betekent.

Janneke zegt tegen mijn broers dat ze niet zo flauw moeten doen, maar ze stoppen pas als pappa hen sommeert hun mond te houden en te gaan eten. Na een smerige glimlach in mijn richting prakken ze hun aardappels.

Meteen na het eten ga ik naar boven om mijn dagboek te zoeken. Ik verstopte het boekje tot nu toe tussen mijn sokken maar daar is het niet veilig genoeg. Ik moet een plek vinden waar ze het boekje niet verwachten. In de kast in de badkamer, achter de voorraad zeep is een open ruimte waar het boekje gemakkelijk tussen past. Daar zullen ze nooit gaan zoeken en ik besluit om alleen nog in een soort codetaal over mijn ervaringen te schrijven.

Josette 1970

Het is hard werken in Parijs om het café draaiend te houden. Eigenlijk zou ik graag een kind willen maar daar moeten we nog even mee wachten.

'Knoop bij knoop, de ritsen op lengte. Wat maken mensen er toch een troep van.' Mireille moppert terwijl ze de spullen in de juiste vakjes legt. Ze heeft de winkel nu een paar jaar, gekocht van het spaargeld dat ze al die jaren stiekem van Josette gekregen heeft. Josette heeft nooit gevraagd waar het geld vandaan kwam, maar ze keek vreemd op toen ze vertelde dat ze een winkel ging overnemen. Waarschijnlijk heeft ze gedacht dat Guillaume het voor haar betaald heeft. Ze zijn nu twee jaar getrouwd. Ze heeft hem ontmoet op een bruiloft van een verre nicht. Een wonder dat ze daar voor uitgenodigd waren maar ze vermoedt dat er te weinig gasten kwamen. Samen met haar moeder is ze er heen gegaan. Schorten af, haar gekamd, wat eau de cologne over hun jurk en klaar waren ze.

Toen ze bij de receptie rondliepen vond ze het jammer dat ze haar mooiste jurk niet aangetrokken had want er liep een aardige man rond. Volgens haar nicht was hij vrijgezel en had hij een uitstekende baan. Dat was voorwaarde nummer één, ze ging niet aanpappen met een armoedzaaier. Toen iedereen na het diner ging dansen kwam hij haar richting uit. Even leek het of hij zich weer om ging draaien maar Mireille had haar meest stralende lach op haar gezicht getoverd en hij had haar ten dans gevraagd. Daarna had hij geen schijn van kans meer. Nadat ze gekust hadden moest hij bij wijze van spreken min of meer al een verloving bekend maken. Ze had hem duidelijk gemaakt dat ze een eerbaar meisje was en dat hij de eerste was die haar kuste. Als hij nog verder wilde gaan, dat kon, maar alleen als zij de toekomstige bruid was. Diezelfde maand had hij haar ten huwelijk gevraagd en had ze haar maagdelijkheid verloren. Tenminste, dat dacht Guillaume.

Jammer dat maman altijd in de buurt was en thuis op de meest ongelegen momenten haar hoofd om de hoek stak. Ook nu ze getrouwd was wilde maman dat ze thuis bleven wonen, maar dat had ze geweigerd. Bij de winkel was een klein appartementje en daar zijn ze ingetrokken. Maman is nu alleen op de boerderij. Dat is sneu voor haar, maar ze kon naar een bejaardentehuis. Maman wil echter koste wat koste in La Source Bas blijven wonen.

Josette maakt zich zorgen over maman. Sinds ze in Parijs wonen zien ze haar nog maar twee keer per jaar. In het voorjaar gaan ze er twee weken naar toe en gaat het café dicht. Ze hebben het linkerstuk van het huis gekregen om een eigen plek te hebben tijdens hun verblijf op La Source Bas. Niet het fraaiste stuk van het huis, maar wel het oudste en ze hebben er iets moois van gemaakt. De open haard die het toch niet deed is afgebroken en ze hebben er van hout twee kamertjes gemaakt, heel knus. Een klein elektrisch kacheltje zorgt voor voldoende warmte. Tussen het gedeelte van maman en dat van hen is een nieuwe deur geplaatst die ze af kunnen sluiten. Jacques is steeds in de weer om hun gedeelte van het huis te verfraaien, er is een dakje boven de deur gemaakt en de muren zijn blauw geschilderd tegen de vliegen. Ze wil graag met Jacques op La Source Bas te zijn. Ze kan er genieten omdat hij het hier zo aangenaam vindt en voor het eerst ervaart ze de rust en de stilte als positief. Lieve Jacques, hij heeft echt alles voor haar over. Hij draagt haar nog steeds op handen, net als in het begin. Het leeftijdsverschil is soms storend, vooral als mensen denken dat ze met haar vader op stap is, maar daar trekt ze zich weinig van aan.

In Parijs is het hard werken van 's morgens vroeg tot 's avonds laat. Met haar spaargeld en dat van Jacques zijn ze gestart met de huur van hun eigen café. Na drie jaar konden ze het pand kopen en was het echt hun café. Omdat het hun eigen zaak is kunnen ze niet vaak naar huis, ze moeten alles op alles zetten om het te kunnen betalen. Ze hebben een betrouwbare hulp maar of die het in zijn eentje zal klaren? Gek dat ze La Source Bas nog steeds als haar huis beschouwt. Kinderen hebben ze even uitgesteld, het is voor een kind niet ideaal om in een kroeg op te groeien. Gelukkig kun je in een stad als Parijs alles kopen dat nodig is om het krijgen van kinderen te voorkomen.

Over maman, daar alleen in het grote huis, maakt ze zich zorgen. Ze heeft voorgesteld dat maman naar Parijs komt, maar het was net of ze gevloekt had.

'Over mijn lijk,' had maman gezegd, 'nu niet en nooit niet en denk maar niet dat ik hier weg ga anders dan tussen vier planken.'

Maman redde zich aardig op haar eigen eenvoudige manier.

Dit jaar is La Source Bas als laatste huis in de commune aangesloten op het elektriciteitsnet. Vanuit Parijs heeft ze ervoor gezorgd dat er telefoon kwam en een radio om de lange avonden wat gezelliger te maken.

Geboeid zaten ze rond het kastje. Om acht uur zou het nieuws uitgezonden worden. Het kraakte en piepte maar opeens was het geluid

helder. Er kwam muziek uit de luidspreker en even later werd het nieuws aangekondigd.

Nu houdt maman nauwgezet bij wat er gebeurt in Frankrijk. Als ze haar belt krijgt ze iedere keer een samenvatting van het nieuws te horen. Er is een overstroming in het oosten en daar zijn twee mensen verdronken, zo vreselijk. In het zuiden zijn er bosbranden. Iedereen wordt opgeroepen om geen open vuur te maken. Er is iets verteld over de werkeloosheid maar daar begrijpt maman niet veel van.

Aan het einde van het journaal wordt de weersverwachting gegeven. Dat hadden ze veel eerder moeten hebben. Dan konden ze weten of het vlas wel of niet geoogst moest worden en of de planten extra water moesten hebben. Nu is dat verleden tijd, er staat geen vlas meer op het land en er gebeurt maar weinig in de groentetuin. Maman heeft er geen zin meer in en ze kan het niet in haar eentje.

Ze belt een keer per week naar huis om te horen of alles in orde is. Ze heeft maman op het hart gedrukt om Mireille te bellen als er iets aan de hand is, als ze ziek is of zo. Maman had haar hoofd geschud: 'Die komt niet, alleen als er wat te halen valt.'

Ze heeft er op aangedrongen dat er een koelkast aangeschaft wordt. Veel gemakkelijker voor zo'n klein huishouden en goed om een voorraad te hebben. Maman had gezegd dat ze er het geld niet voor had.

'Dan neem je toch wat van het geld dat ik iedere maand gestuurd heb?' Maman had haar vroeger verteld dat dat geld op een spaarboekje ging. Maar nu ze het nodig had voor een koelkast grinnikte ze en vroeg: 'En op wiens boekje denk je dat dat geld beland is?'

Toen realiseerde ze zich dat ze al die jaren voor de winkel van Mireille had gespaard.

Sinds dat gesprek heeft ze ieder contact met Mireille verbroken. Jacques probeert haar over te halen om de ruzie bij te leggen.

'Je hebt maar één zus, zet je er over heen.'

Ze vindt dat ze door maman verraden is en voelt zich vreselijk in haar hemd gezet door haar zus die nu mooi weer speelt met haar zuurverdiende geld. Heeft ze niet een paar maanden geleden gezegd: 'Josette moet iets meer aan haar uiterlijk doen, ze loopt er altijd zo slonzig bij.'

Aan het uiterlijk van Mireille is weinig moois te doen. Een wonder dat Guillaume het bij haar uithoudt. Via een oude schoolvriendin heeft ze gehoord dat hij met andere vrouwen scharrelt maar dat gelooft ze niet. Bovendien zou Mireille dat nooit toestaan en ogenblikkelijk met allerlei sancties komen. Sinds hun dochter Minette geboren is, lijkt ze nog afschuwelijker te doen. Via maman heeft ze laten vragen of Josette

soms problemen had met zwanger worden. Als dat zo was had ze er enkele tips voor. Waar bemoede ze zich mee.

Nog tien jaar Parijs en dan moeten ze hun schaapjes op het droge hebben. Ze willen terug naar de buurt van La Source Bas. Niet in hetzelfde huis, daarvoor zijn er teveel slechte herinneringen. Bovendien is het een huis zonder enig comfort, geen waterleiding en centrale verwarming. Als er straks kinderen geboren worden wil ze hen een andere jeugd geven, haar kinderen zullen gelukkig zijn en zonder zorgen. Het ouderlijk huis is goed voor een paar weken vakantie maar ze moet er niet aan denken dat ze daar altijd moet wonen. Jacques krijgt tegen die tijd zijn pensioen en als zij een baantje erbij neemt kunnen ze gemakkelijk rond komen. Van de verkoop van het café bouwen ze een mooi huis in Virange, een stadje in de buurt van La Source Bas.

Armoede wil ze nooit meer hebben. Als ze denkt aan de schrale winters en eentonige zomers van vroeger slaat de angst haar nog steeds om het hart. Als het varken ziek werd betekende het een winter zonder vlees. Of zoals die ene keer dat ze het varken gauw geslacht hadden toen het steeds magerder werd. Ze woonden zo ver van iedereen af dat niemand er een vraag over stelde. Het vlees was er niet minder lekker om geweest.

Maman heeft nu geen varkens meer, alleen wat kippen en een klein stukje groentetuin maar zelfs dat ligt er verwaarloosd bij. Er is al jaren geen wijn meer gemaakt of eau de vie gestookt. De perenbomen moeten nodig gesnoeid worden en de bramen rukken op, nog even en je kunt het huis bijna niet meer zien. Alle energie van maman gaat zitten in het verwarmen van de ene kamer. In de hoek ligt een grote voorraad hout die ze steeds aanvult maar het hout vliegt door de schoorsteen. Eigenlijk zou een kachel veel efficiënter zijn, daar wil ze niet aan want zo is het altijd geweest. Ze kan natuurlijk in hun helft gaan wonen tijdens de wintermaanden maar dat wil ze niet. Haar bed staat in de keuken en op deze manier hoeft ze maar één ruimte warm te stoken. Schoon is het er allerminst, maman zelf trouwens ook niet. Als ze bij haar op vakantie komen dwingen ze haar een bad te nemen in een oude wijnton. Volgens Jacques is dat het enige bad dat ze neemt en dat is te ruiken. Het huis ademt armoede, een geur die ze probeert te vergeten.

Francien 1970

Ideaal om te studeren en een eigen kamer te hebben en mijn eigen leven. Geen ouders meer die zich met je bemoeien maar alles zelf beslissen.

Naar Amsterdam, de grote stad waar het allemaal gebeurt. Het is nu het tweede jaar dat ik er woon en het bevalt me steeds beter. Mijn studie gaat prima, ik heb tot nu toe alle tentamens gehaald. Ik werk 's avonds en soms in het weekend om alles te kunnen betalen en dat geeft veel voldoening. Ik ga niet vaak naar de stad waar mijn ouders wonen. Het is meer dan 200 kilometer reizen en de trein is duur. Vroeger kon ik het me niet voorstellen dat ik mijn ouders maar een paar keer per jaar zou zien maar nu voel ik me al opgesloten als ik er een weekend ben.

Janneke woont wel in de buurt van mijn ouders. Ze heeft een totaal ander leven dan mij. Ze was 19 jaar toen haar eerste kind geboren werd en intussen heeft ze er drie. Schattige kinderen en een lieve man maar niets voor mij. Ik wil eerst iets van de wereld zien. Ik moet er niet aan denken dat ik nu al zo vast zou zitten aan huisje, boompje beestje. Ik voel me vrij.

Af en toe heb ik een vriendje maar het is nog steeds niet de ware. Ik merk dat ik steeds kritischer word als het om een partner gaat. De ene is te saai, de andere te autoritair. Ze mogen niet volgzaam zijn en ze moeten een eigen mening hebben maar ik wil geen man die een te hoge eigendunk heeft. Het gevolg is dat ik nog steeds alleen ben.

Tijdens de vakantie ben ik naar Thailand geweest. Eerst een maand gewerkt in een restaurant om het geld voor de vakantie te sparen en toen in mijn eentje met het vliegtuig naar Bangkok. Wat een beleving. Als je alleen reist, ontmoet je overal mensen die eveneens jij alleen reizen en die graag aansluiting vinden. Zowel in Bangkok als tijdens het doorkruisen van het land, overal waren aardige mensen waar ik een tijdje mee optrok. Toen ik na 6 weken warmte, moessonregens en uiteenlopende medereizigers weer terug in Nederland kwam bleek dat mijn vader en moeder erg ongerust waren geweest. Ik alleen in het verre Thailand waar ze alleen maar slechte dingen over hoorden. Toen ik op Schiphol opbelde dat ik weer veilig op Nederlandse bodem stond, moest mijn moeder huilen.

'Ik ben zo blij dat je weer veilig geland bent. Kom je gauw eens een keer langs. We hebben je gemist.'

Ik beloofde dat ik binnen een maand op bezoek zou komen, met mijn cadeautjes die ik voor hen gekocht had.

Josette 1980

Het wordt steeds duidelijker dat maman niet meer alleen op La Source Bas kan blijven. Als de zaak het toe laat ga ik naar haar toe, Jacques heeft er alle begrip voor.

Het grote huis wordt steeds smeriger, maman doet niets aan het huishouden. Aan de stront kun je zien dat er ratten in huis rondlopen en het droge vel van de slang over de balk betekent dat hij er zich nu thuis voelt. Als ik het aan Mireille vertel huivert ze. Ze komt al niet graag meer naar La Source Bas maar als er ratten en slangen zitten, zet ze geen voet meer in huis.

‘Kun je het niet beter schoonhouden als maman er slaapt,’ vraag ik aan Mireille als ik haar toevallig een keer zie.

‘Jij komt alleen naar La Source Bas voor je plezier,’ klinkt haar bitse antwoord.

Ik kan me nog net inhouden om te zeggen: ‘En jij komt er helemaal niet meer sinds maman zo vergeetachtig aan het worden is.’

Ik kijk tevreden naar de opgeruimde kamer in mijn helft van het huis. Ik ben door de dokter gebeld omdat het niet goed met maman gaat. Mireille kon de winkel niet alleen laten dus ben ik uit Parijs gekomen. Jacques kan het met wat extra hulp alleen af. Maman heeft een infectie aan haar voet waardoor ze nauwelijks kan lopen. Flink wat spuiten en medicijnen en ze is er weer bovenop maar ze wil niet dat ze terug gaat naar Parijs. ‘Ik heb toch altijd voor jullie gezorgd, nu moeten jullie voor mij zorgen.’ Jullie, daar zeg je zoiets. Mireille komt af en toe langs met een doosje bonbons waar maman niet van houdt en dat is het. Als ze komt zorgt ze ervoor dat ze niet thuis is, ze wordt iedere keer weer woedend als ze aan het spaargeld denkt.

Steeds vaker vergeet maman haar naam en die van haar zus. Ze krijgt allerlei namen van familie van vroeger. Pas vroeg ze waarom papa weg was en of die voor het eten er weer zou zijn. Als ze haar vertelt dat hij al jaren dood is, wordt ze boos en zegt ze dat ik lieg.

‘Als je dit soort leugens blijft verkondigen, zal ik je onterven.’

Francien 1980

Het heeft lang geduurd maar ik geloof dat ik nu iemand heb gevonden die voor mij de ware is. We houden van dezelfde dingen en hebben veel lol.

Toen ik Chris drie jaar geleden voor het eerst ontmoette had ik net een hele vervelende relatie achter de rug. Hij had steeds affaires met andere vrouwen maar op de een of andere manier zat ik aan hem vast en durfde ik de knoop niet door te hakken. Totdat hij iets begon met mijn beste vriendin, dat was het moment om er echt een punt achter te zetten. Ik hoefde geen man meer. Ze willen maar een ding en dan nog het liefst met allerlei verschillende vrouwen.

Tijdens een fietstocht naar zee, samen met een vriendin, rusten we uit op een terrasje.

'Wat een interessante jongen daar,' fluister ik tegen haar.

'Je wilt toch geen relatie meer? Daar ben je toch klaar mee?' lacht ze naar me.

'Dat weet ik, maar dan kan ik iemand toch een beetje leuk vinden?'

Alsof hij merkt dat we het over hem hebben, komt de jongen naar ons tafeltje.

'Mag ik de dames iets aanbieden?' vraagt hij.

Na een paar glazen witte wijn wordt het tijd om terug te fietsen.

'Ik woon ook in Amsterdam,' vertelt hij,' als jullie akkoord gaan fiets ik mee terug.'

Ik voel me opgewonden als hij eerst langs het huis van mijn vriendin fietst en we haar daar afzetten.

'Ga je nog mee ergens iets drinken?'

We gaan samen naar een café voor een afzakkertje en fietsen daarna ieder een kant op. De week erop komt hij op mijn kamer en een maand later gaan we samen op vakantie. Op de terugweg stel ik hem voor aan mijn ouders. Voor het eerst heb ik het gevoel dat ze iemand zien zitten die ik meebreng. Zijn eigen ouders zijn blij met mij en na de vakantie lijkt het de normaalste zaak van de wereld om te gaan samenwonen.

Josette 1986

Mireille wordt steeds achterbakser en maman vergeet steeds meer. Ik maak me grote zorgen om haar.

De helft van het huis is nu officieel op mijn naam gezet. Jacques heeft er druk achter gezet omdat hij Mireille niet vertrouwt.

'Na wat ze met je spaargeld heeft gedaan kun je alles van haar verwachten,' was zijn commentaar.

Bij de notaris zijn het huis en de grond min of meer eerlijk verdeeld.

Mireille heeft er voor gezorgd dat zij het grootste gedeelte van het huis te pakken heeft gekregen plus het dennenbos dat verderop in de heuvels ligt. Maar zij zelf is blij met haar helft plus de tien hectare bos. Zeker nu maman 'vergeetachtig' wordt is het een geruststellend idee dat het geregeld is. Jacques belooft haar om dennen te planten zodat ze een eigen dennenbos hebben. Het is een soort geldbelegging, zonder dat je er iets voor hoeft te doen worden de bomen veel geld waard.

Maman vraagt af en toe aan haar waarom ze Minette niet heeft meegenomen. Minette, de dochter van Mireille. Het doet pijn om aan haar nichtje herinnerd te worden. Nadat alles met het café op de rails was vonden ze dat het tijd was voor gezinsuitbreiding. Ze hoefde niet meer mee te werken in het café en kon rustig thuis bij de kinderen blijven. Maar de zeangenschap bleef uit. Na een aantal bezoeken aan een speciale dokter is gebleken dat ze samen met Jacques geen kinderen kan krijgen. De dokter liet het in het midden of het aan haar of aan haar man lag. Misschien is het logisch dat zij voor maman zorgt want Mireille moet immers voor Minette zorgen. Er is bij haar zus nooit een tweede gekomen. Ze weet niet of dat volgens planning was of omdat ze één kind genoeg vonden.

Jacques heeft haar gisteren gebeld om te vragen wanneer ze terug komt naar Parijs maar ze heeft het gevoel dat ze nog niet weg kan. Maman is af en toe de kluts kwijt en weet niet meer of ze nu wel of niet gegeten heeft. Het gas laat ze aan staan, de deur open en 's avonds wil ze om negen uur nog voor de warme maaltijd gaan zorgen die ze al lang op heeft.

Jacques komt een lang weekend naar La Source Bas en samen bespreken ze de situatie. Het gaat zo goed in Parijs dat ze kunnen beginnen met de bouw van een huis in Virange, ze gaat niet meer terug naar Parijs. Jacques gaat de boel verkopen en tegen de tijd dat het huis klaar is gaan ze daar alle drie wonen, maman komt bij hen in huis.

Als ze het met Mireille overlegt, iets waar Jacques op hamert, weet die nog uit te brengen: 'Wat levert je dat per maand op? Moet maman betalen voor kost en inwoning?'
Ze heeft er niet eens antwoord op gegeven.

Francien 1986

Vroeger zochten we op de bonnefooi een hotelletje rond kerstmis en gingen grote stukken wandelen. Nu zit ik de hele week thuis en we gaan op bezoek bij mijn vader en moeder.

‘Waarom zijn kinderen altijd ziek als wij vrij zijn.’

Ik merk dat ik geïrriteerd ben omdat Julia en Winny, mijn twee kleine dochters van 5 en 3 jaar, allebei hangerig, koortsig en lastig zijn. Ik heb me altijd voorgenomen om van kerstmis een feest te maken voor de kinderen. Een lichtpuntje in de donkere dagen. Nu merk ik dat ik depressief word van het idee dat we een week lang samen opgesloten zitten in huis.

‘Zullen we de auto pakken en een hotel in Frankrijk zoeken,’ vraag ik aan Chris. ‘Net als vroeger, tijdens onze studie.’

Chris kijkt me verontwaardigd aan.

‘Ze zijn ziek Francien,’ zegt hij. ‘Daar kan niemand iets aan doen, en vooral zij zelf niet.’

Ik denk terug aan het begin van onze relatie, alweer lang geleden. Het ging goed met onze studies en ondanks een chronisch geldgebrek was het leven een groot feest. Iedere zomer en winter reisden we in het wilde weg ergens naar toe en we wilden vooral niets doen zoals anderen het deden.

Ik lach in mezelf als ik aan onze reisjes naar Frankrijk, Griekenland, Noorwegen en Italië denk. Geen zorgen en geen verantwoordelijkheden, alleen maar zon, wijn, lekker eten en de liefde.

Vooral Frankrijk heeft ons hart gestolen. Steeds ontdekten we een ander stuk van dit gastvrije land.

Ik loop naar de slaapkamer van de kinderen en zie dat ze allebei diep in slaap zijn. Chris is bezig met allerlei achterstallige administratie. Als ik op de bank neerplof merk ik hoe moe ik ben. Ik doe mijn ogen dicht en denk terug aan de prachtige tochten die we gemaakt hebben langs oude gebouwen en ruïnes, musea en tentoonstellingen. Als we langs een ‘brocante’ kwamen gingen we altijd even naar binnen om te kijken of er iets bijzonders tussen zat. Nog steeds kan ik genieten van het marmeren beeld dat op de boekenkast staat. Er is een arm van afgebroken, maar de vrouw straalt iets bijzonders uit. Als ik mijn ogen dicht doe ruik ik de speciale rookgeur van kleine Franse dorpjes.

Chris streelt mijn haar en geeft me een glas rode wijn.

‘Waar zit je met je gedachten?’ vraagt hij.

'In Frankrijk, in een tent,' vertel ik hem. Hij weet meteen wat ik bedoel. Hoe speciaal was die eerste kampeertocht in het westen van Frankrijk. Een prachtige wei boven op een heuvel. In de verte zag je een eenzaam dorpje. We hadden onze tent midden op de top gezet, een kampvuur gemaakt en onder de sterrenhemel gevreeën. Een idyllisch sprookje leek het op dat moment. De volgende morgen werd onze droom wreed verstoord toen er een kudde jonge stieren rond onze tent stond te hijgen. Het was zes uur, het veld dampte in de vroege morgen toen we onze kampeerspullen in de auto propten en vertrokken. 'Wat waren we toen jong,' zegt Chris en ik zie aan zijn gezicht dat zijn herinneringen dezelfde emoties oproepen.

Sinds de kinderen er zijn ziet ons leven er anders uit. Geen onverwachte uitjes meer maar de rust, reinheid en regelmaat. Chris en ik werken allebei en dat maakt dat het leven lijkt op een overvolle agenda. In plaats van liefhebbende ouders verworden we tot een economische eenheid. Vooral nu ze nog zo klein zijn hebben ze ons zo hard nodig. Maar dat ze nu net op kerstmis ziek moeten worden!

'Wees blij dat het nu is en niet tijdens een gewone werkweek,' zegt Chris die de zaak van de optimistische kant bekijkt. 'Dan hadden ze niet naar de crèche gemogen en had een van ons vrij moeten nemen.'

Ik knik, hij heeft gelijk. Laten we tevreden zijn dat we nu alle tijd en rust hebben om voor hen te zorgen. Ik zet een mooie CD op en schenk Chris nog een glas wijn in. Julia en Winny slapen allebei en misschien gaat het morgen een stuk beter.

De kinderen van Janneke zijn al veel groter. Nog even en die gaan op kamers wonen om te studeren. Sinds ze zelf kinderen heeft is het contact met haar grote zus minder geworden. Meestal is het weekend te kort om de accu weer op te laden en de afstand is te groot. Ze mist het samen lachen en verhalen vertellen maar ze komt er niet toe om naar haar geboorteplaats te gaan en als ze gaat heeft het bezoek aan haar vader en moeder prioriteit. Janneke begrijpt het en vindt dat een van de voordelen van jong kinderen krijgen. Zij kan langzamerhand gaan denken over een nieuwe fase in haar leven met veel vrijheid terwijl ik die periode voor de kinderen gekend heb.

'Wil je me helpen met cadeautjes inpakken en onder de boom leggen?' vraag ik Chris.

We hebben Sinterklaas gevierd, maar ik vind cadeautjes met kerstmis toch feestelijk.

'Verwen je ze niet teveel?' vraagt Chris. 'Je bent toch niet je schuldgevoel weg aan het werken.'

Ik moet lachen. Hij heeft een beetje gelijk maar naast het afkopen van mijn schuldgevoel vind ik het zalig om cadeautjes te geven. Ik ben benieuwd naar hun verraste gezichtjes als ze morgen de stapel onder de boom zien liggen. Voor Chris heb ik een boek gekocht en voor mezelf een CD die ik al lang wil hebben.

We pakken alles in en hangen nieuwe kerstkransjes in de boom. Niet te laag want als we even niet opletten heeft Winny er met haar kleine knuistjes weer een te pakken. Of ze nu ziek is of niet.

‘Ik ga vroeg naar bed,’ besluit ik. ‘Waarschijnlijk wordt het een nacht vol onderbrekingen en dan is het aan te bevelen dat ik al wat slaap gehad heb.’

Chris lacht. ‘Ik ben anders degene die er meestal uit gaat.’

De volgende morgen gaat het beter met de kinderen. Ze zijn ’s nachts niet wakker geworden en ik merk dat ik me wat vrolijker voel. De pakjes onder de kerstboom zijn een groot succes. De kerstman kennen ze niet en de man in het rode pak in het stickerboek wordt enthousiast Sinterklaas genoemd. Julia is dolblij met haar pop. Ik heb er wat jurkjes bijgedaan zodat ze haar aan en uit kan kleden. De pop krijgt steeds iets anders aan en wordt in het wandelwagentje gezet.

Tweede kerstdag word ik gebeld door een collega. ‘Volgende week moet de subsidie-aanvraag binnen zijn bij het ministerie. Red je dat nog?’

Ik schrik. ‘Dat was toch uitgesteld tot 1 februari?’

‘Ja, maar er is een brief gekomen dat de aanvragen voor 4 januari het meeste kans maken.’

Waarom hebben ze dat niet eerder gezegd? Het ontspannen gevoel van een paar dagen lekker met de kinderen bezig zijn is op slag weg. Als we niet thuis waren geweest hadden ze me niet kunnen bereiken en had ik van mijn vrije dagen kunnen genieten. Nu pak ik de stapel paperassen die ik uit voorzorg mee naar huis heb genomen en begin de aantekeningen door te nemen.

Chris krijgt een telefoontje dat een patiënt van hem opgenomen is. Ze willen zijn dossier hebben en met hem overleggen welke behandeling hij het beste kan krijgen. Er zit niets anders op dan onze vaste oppas te vragen om een dagje op de kinderen te passen.

‘Het is toch vakantie mam. Je hebt beloofd dat we allerlei dingen gaan doen,’ zegt Julia.

Ik beloof haar dat ze extra kleertjes voor haar nieuwe pop krijgt als ze lief is en ga vol tegenstrijdige gevoelens aan het werk.

De subsidieaanvraag is de deur uit. Ik kan me gaan ontspannen. Oudjaar besluiten we naar mijn ouders te gaan, een lange rit in de auto maar gelukkig slapen ze het grootste deel. Als we aankomen ruik ik de worstenbroodjes. Ik merk dat ik er een beetje genoeg van krijg om de hele week binnen te zitten. Al is het regenachtig, we zouden veel meer moeten gaan wandelen. Oudejaarsavond brengen we door voor de TV. Als we willen klinken op het nieuwe jaar met volle glazen champagne hoor ik Julia gillen. Ik ren naar boven en vraag haar wat er is. Ze is wakker geschrokken van de knallen en kan dat geluid niet thuisbrengen. Ze ligt te bibberen van de schrik. Winny slaapt overal dwars doorheen. Ik neem Julia in mijn armen.

‘Je hoeft niet bang te zijn, dat is vuurwerk. Dat steken de mensen aan om twaalf uur om het nieuwe jaar welkom te heten.’

‘Het is zo’n hard geluid,’ snikt ze. ‘Ik wil naar huis.’

Met veel moeite kan ik haar gerust stellen en kruipt ze weer onder de dekens. Als ik beneden kom is de champagne op en maakt iedereen zich klaar om naar bed te gaan.

‘Ook een gelukkig nieuwjaar,’ zeg ik tegen mijn vader en moeder.

Als ik later bij Chris in bed lig zeg ik tegen hem: ‘Dit doen we nooit meer.’

Ik vind het prima om bij mijn ouders te logeren maar een oudejaarsavond als deze is vreselijk.’

De volgende dag gaan we bij Janneke op bezoek. Het huis daar zit vol jonge drukke pubers die het leuk vinden om met onze kleintjes te spelen. In de keuken vertel ik Janneke over de vorige avond.

‘Ik ken dat,’ zegt ze. ‘Je hebt het gevoel dat je er zelf niet meer bij bent maar wees gerust, het gaat over. Over een paar jaar heb je ook zo’n volle bak als wij hier met al die vriendjes en vriendinnetjes.’

Ik weet het niet. Voor mijn gevoel blijven het vreselijke dagen als je thuisblijft of naar familie gaat. Chris is het met me eens. Voordat we kinderen hadden zorgden we dat we een alternatief hadden, meestal in Frankrijk of België.

Als we weer thuis zijn hebben we gelukkig nog twee dagen om tot rust te komen. Julia heeft niets meer gezegd over het vuurwerk maar ik merk dat ze schrikt van harde geluiden. Wat is ze in paniek geweest. Als ik de foto’s van kerstmis later bekijk schrik ik van onze starre gezichten.

‘We gaan het volgend jaar echt anders doen,’ zeg ik nog een keer tegen mezelf.

Chris vindt dat we reëel moeten blijven. Een tocht door België of Frankrijk met twee kleine kinderen in de winter is geen optie.

‘Misschien kunnen we ergens een huisje huren zodat we op één plek zijn en daar onze eigen sfeer kunnen maken. Zonder TV en vuurwerk,’ stel ik voor.

‘Als ik maar niet in een Sporthuis Centrum huisje hoef,’ zegt Chris. ‘Dan blijf ik net zo lief thuis.’

Dat kan ik beamen. Ik merk in de komende tijd dat ik regelmatig naar advertenties kijk waarin huisjes te huur worden aangeboden. Het lijkt me een aantrekkelijk alternatief. En dan maar hopen dat ze niet ziek worden.

Josette 1987

Maman trekt bij ons in. Mireille wil alles hebben uit het hoofdhuis, maman vindt het best.

Als Jacques weer een lang weekend naar La Source Bas komt valt het hem op dat maman steeds minder aanspreekbaar is. Als je haar iedere dag meemaakt merk je dat niet maar er is geen gesprek meer met haar te voeren. Ze leeft in het verleden en is als een kind zo blij als ik een snoepje voor haar pak. De kippen verdwijnen een voor een, de moestuin is overwoekerd en als het nieuwe huis in Virange enigszins bewoonbaar is, verhuizen we. De laatste avond dat ze in La Source Bas slaapt denkt ze met wrok aan haar jeugd, haar vader, de slagen, aan alle ellende en armoede, de dagelijks marteltocht naar school en de vreselijke ruzies met Mireille. Ze zal het niet missen. Hooguit de stilte en de rust.

Als Mireille komt om maman te helpen met de verhuizing is het duidelijk dat ze niet zomaar verschijnt.

‘Alles wat in het grote huis staat blijft daar,’ beslist ze, ‘dat is van mij.’ Zelfs de televisie die zij zelf gekocht heeft mag maman niet meenemen, alleen haar bed.

‘Het bed is zo vies dat ik dat niet in mijn nieuwe huis wil hebben,’ bijt ze Mireille toe. ‘Dat mag je zelf houden. Alles wat hier staat is van jou.’ Nadat het café verkocht is voor een aanvaardbare prijs en het huis klaar is, komt Jacques definitief naar Virange. Maman wil eerst niet dat die vreemde man bij hen aan tafel eet, maar na een paar dagen denkt ze dat het papa is en eist ze dat hij het grootste stuk vlees krijgt. Hun spaargeld en de kleine bijdrage die maman hen geeft, zijn voldoende voor de dagelijkse uitgaven. Voor de extra dingen zoals een auto en vakantie gaat ze vier dagen werken. Ze wil graag weer onder de mensen te zijn. Overdag houdt Jacques een oogje op maman. De twee weken per jaar dat ze samen weggaan, zorgen Mireille en haar man voor maman.

In de weekenden, vooral als ze denken dat er paddenstoelen, walnoten of kastanjes zijn, gaan ze naar La Source Bas. Ze verblijven dan in hun helft, samen met maman. Die wil graag buiten zijn en het lijkt of ze op La Source Bas beter in haar element is. Mireille komt zelden naar haar gedeelte van het huis. Boven de deur is een dakpan verschoven en Jacques aarzelt of hij hem moet terugleggen.

‘Doe maar niet,’ waarschuwt ze. ‘Straks krijg je er nog de schuld van als hij er af waait.’

Guillaume, de man van Mireille zucht diep nadat hij een halve meter grond voor de voordeur onkruidvrij gemaakt heeft. Hij is door Mireille naar La Source Bas gestuurd omdat die zelf geen voet meer in huis durft te zetten nadat ze de rattensporen gezien heeft. Als er peren aan de bomen hagen moet hij soms twee keer per week gaan kijken hoe het er mee staat omdat ze bang is dat Josette ze plukt. De boom staat op haar helft en de peren zijn van haar.

‘De pruimenboom staat op de grond van Josette,’ sputtert hij tegen ‘en je wilt wel dat ik pruimen meeneem.’

‘Dat ligt anders,’ is haar antwoord. ‘Die boom staat precies op de grens.’

Het zit hem niet lekker, de ruzie tussen de twee zussen. Natuurlijk is Mireille een lastig mens maar ze heeft haar positieve kanten. Ze werkt hard in haar winkel en ze zorgt goed voor hun dochter. Zelf zou hij graag meer kinderen hebben gehad maar dat was uitgesloten, een kind was al duur genoeg.

Naar haar moeder kijkt ze nauwelijks om, zeker sinds die bij Josette woont. Hij heeft een keer voorgesteld om hun helft van het huis te verkopen maar dat leidde tot een soort koude oorlog. Ze heeft twee dagen niet tegen hem gesproken. Naderhand heeft ze hem voor eens en voor altijd duidelijk gemaakt dat het familiebezit is en dat je je ouderlijk huis niet verkwanselt. Waarom ze er dan bijna nooit meer komt is hem een raadsel.

‘Alles is voor Minette,’ zegt ze. ‘Zij heeft nog het huis van haar voorouders als ze gaat trouwen.’

Francien 1987

We gaan naar een camping, lekker spelen voor de kinderen en rustig voor ons. Mijn nieuwe werk kost me extra energie. Chris is trouwens erg moe.

Alles in en rond de tent is nat. Mijn kleren, de kleren van de kinderen en van Chris, de slaapzakken, alles is vochtig en klam. Vannacht begon de tent te lekken en aangezien het regenen niet meer is opgehouden is het overal nat. Er ligt een plas in het midden van de tent, buiten is het een grote modderpoel. Chris is met de kinderen naar een speeltuin vertrokken zodat ik wat orde op zaken kan stellen. Er valt echter niets te organiseren, alles is nat en blijft nat. Ik prop de kleren in vuilniszakken en besluit dat we vanavond, als Chris terug is gekomen met de kinderen, naar huis te vertrekken.

De eerste week is het meegevallen met het weer. Niet echt warm, maar als de zon doorbrak was het aangenaam. 's Nachts sliepen we met een extra trui aan en dat ging prima. Overdag was er de terreur van de jeugd. Ik had me voorgesteld dat het ontspannen was dat ze leeftijdsgenootjes hadden om mee te spelen. Er waren genoeg kinderen van hun leeftijd maar er werd nauwelijks gespeeld. De hele dag maakten ze ruzie en Julia kwam minstens tien keer naar de tent om bij mij uit te huilen. Winny hield zich iets beter staande maar ook zij had het op een bepaald moment gezien en ging in de tent zitten. Zo gauw ze met z'n tweeën aan het spelen waren kwam er iemand bij de tent: 'Komen Julia en Winny spelen.'

'Nu even niet, ze zijn samen iets aan het doen,' probeerde ik de boot af te houden.

Ze bleven net zo lang staan totdat Julia en Winny megingen. Binnen een half uur waren ze weer terug en van samen spelen kwam niets meer.

Om de opdringerige kinderen te ontlopen besluiten we naar een pretpark te gaan. Als kind zijn we allebei met een schoolreisje naar de Efteling geweest en hebben daar mooie herinneringen aan. Vooral het sprookjesbos kan ik me nog zo voor de geest halen. Vrouw Holle, de dansende rode schoentjes en een figuur met een hele lange nek zie ik zo voor me. Toen we aankwamen stond er voor de ingang een enorme rij. Het duurde ongeveer een uur voor we binnen waren en bij alle attracties stonden er lange rijen mensen die door ijzeren hekken in bedwang werden gehouden.

'Zullen we in die rij gaan staan,' vroeg Chris me.

‘Vanaf hier duurt het drie kwartier, laten we maar geduld hebben,’ stelde ik voor. Toen we eindelijk aan de beurt waren, was het fantastisch om de reacties van de kinderen te zien. Ze keken hun ogen uit en waren overdonderd door de mooie tafereeltjes. We lieten de andere attracties voor wat ze waren en zijn naar het sprookjesbos gegaan. Dat was nog even ontroerend als vroeger. Julia en Winny keken hun ogen uit en Julia moest even huilen bij het verhaal van Hans en Grietje.

We waren nog niet terug bij de tent of de vriendjes en vriendinnetjes stonden al klaar. De kinderen wilden graag vertellen wat ze die dag allemaal hadden meegemaakt maar ik had veel liever samen nog wat nagenoten.

De volwassenen op de camping zorgden voor verrassingen.

‘Komen jullie een wijntje drinken vanavond,’ hadden we aan onze burens gevraagd.

Een jong stel met kinderen in dezelfde leeftijd als die van ons.

Die avond waren ze met hun eigen klapstoelen bij onze tent komen zitten. Ze gingen niet meer weg. In het begin had ik niets door, ik pakte een nieuwe fles wijn en hoopte maar dat we er de volgende dag niet teveel last van zouden hebben. Na de derde fles vond ik het genoeg.

‘Ik ga slapen, ik weet niet wat jullie van plan zijn?’ zei ik.

‘Waar gaan wij slapen?’ vroeg de jonge buurman mij.

‘Ik slaap in mijn tent,’ zei ik, me nog steeds nergens van bewust.

‘OK, dan slapen jullie in onze tent,’ zei de buurman tegen zijn vrouw.

Jullie, wat bedoelde die kerel.

Chris was de eerste die het door had. ‘Ik geloof dat er een misverstand is,’ had hij gezegd. ‘Wij slapen in onze tent en jullie slapen in jullie tent.’

Teleurgesteld was het stel vertrokken. Ze hadden gedacht dat wij moderner waren en partnerruil op de camping was toch spannend.

In de tent hebben we vreselijk moeten lachen. ‘Het is zeker een stuk, die man,’ zei ik. ‘Misschien dat we het morgen toch eens moeten proberen.’

Chris trok een grijns. ‘Als ik alleen al naar die vrouw kijk hoef ik niet meer. Wat een type.’

De volgende morgen probeerde ik om normaal tegen de burens te doen.

Ze keurden ons geen blik meer waardig. ’s Middags werd de tent opgebroken en op een ander deel van de camping neergezet.

‘Gelukkig, we zijn weer veilig,’ was mijn commentaar.

De mensen die hun plek in namen waren een stuk ouder. Een nadeel was dat ze ’s morgens last hadden van de kinderen en wij hadden ’s avonds last van hun geklets en muziek. Ze bleven tot ver na middernacht voor de tent praten. Maar we hadden in ieder geval geen last van

vreemde voorstellen. Een avond hebben ze op onze kinderen gepast zodat wij uit eten konden gaan.

In de folder stond dat de camping gelegen was in een bosrijke omgeving met rustige wandelpaden. We hebben twee keer geprobeerd om te wandelen. Samen met ons hadden vele andere wandelaars, fietsers en honden hetzelfde plan. Het bos bestond uit een strook bomen, doorkruist met rode, gele en groene wandelpaden. De gemiddelde lengte was 1 kilometer. Nadat Winny bijna door een brommer overreden werd, besloten we dat we rustiger konden wandelen op de camping waar geen auto's en bromfietsers reden.

Nu de regen met bakken uit de lucht komt vallen, heb ik het gehad. Ik wil naar huis.

Chris komt doorweekt van de speeltuin terug. De kinderen zijn nat maar gelukkig tevreden.

'Ik wil naar huis Chris,' overval ik hem, 'vanavond al.'

'Ik ben het helemaal met je eens,' is zijn antwoord, 'lekker vanavond in ons eigen warme droge bed.'

De kinderen vinden het prima dat we gaan afbreken. Ik zet hen voor de TV in de kantine met een groot bord frites.

Tijdens het afbreken proberen we alles zo droog mogelijk te houden.

Uiteindelijk gaan we met een loodzware tent en kletsnatte spullen het campingterrein af. Ver na middernacht komen we thuis.

'Dit doe ik nooit meer,' zegt Chris de volgende morgen aan het ontbijt.

'Mij krijg je nooit meer op een camping, al willen de kinderen het nog zo graag.'

Voor mij geldt hetzelfde. 'Maar ik wil wel op vakantie. Als je thuis blijft ontspan je te weinig. Je blijft in dezelfde tredmolen.' Chris knikt.

We hebben nog een hele week vakantie voordat het werk begint. Ik ben veel in de tuin te vinden. Gelukkig is het weer iets beter geworden en kan ik de verregende planten verzorgen. De kinderen spelen de hele dag samen. Ik merk dat ik me nu meer ontspan dan op de camping. Als de kinderen weg zijn ben ik ongerust of het allemaal goed gaat en ga ik kijken waar ze zijn. Ik geloof dat ik geen boek gelezen heb. Steeds als ik begon te lezen kwam er iets tussen: mijn kinderen, andere kinderen, burens, honden of muziek. Ik denk dat ik nog nooit zo'n onrustige vakantie heb gehad.

Als ik op de laatste vakantieavond met Chris een glaasje wijn drink zegt hij: 'Wat zou jij van het huren van een huisje in Frankrijk vinden? Dan

hoeven we nooit meer naar de camping. Het weer is beter en met een beetje geluk hebben we geen hijgerige burenen.’
Ik vind het een perfect idee en in de Kampioen staan genoeg Franse huisjes te huur.

Josette 1988

Nu maman bij ons woont zijn de maaltijden vreselijk. Ik moet steeds maar blijven proberen of ze iets wil eten. Bovendien stinkt ze en gaat het hele huis naar haar ruiken. Ik kom nauwelijks nog in La Source Bas.

'Zullen we dit jaar de kerstboom maar overslaan?'

Ze hebben geen zin in de rommel die de boom geeft en het is al jaren geleden dat ze cadeautjes voor elkaar gekocht hebben.

'Kinderachtig als volwassen mensen elkaar verrassingen geven,' zei Jacques een aantal jaren geleden. Zij had de dure leren portefeuille die ze gekocht had voor onder de kerstboom maar bewaard tot zijn verjaardag. Sinds die tijd is Kerstmis steeds meer een gewone zondag geworden. Zelfs het eten is niet feestelijk meer. Soep, aardappelen, een stukje vlees en wat groente. Meer komt er niet op tafel. De fles wijn die ze erbij drinken wordt maar voor de helft gelegegd. De rest is voor de volgende dag.

Ze denkt terug aan het kleine beekje waar vroeger emmers rivierkreeftjes in zwommen. Dat was een van hun kerstgerechten geweest, vers en gratis. Het water loopt nog in haar mond als ze er aan denkt. Vooraf hadden ze dan soep van waterkers. Die groeide bij het bronnetje. Ze konden het alleen plukken als het nog niet gevroren had, anders was alle waterkers weg. Het hoofdgerecht was altijd kip, gebraden in eendenvet met veel tijm. Oesters, het voorgerecht voor de meeste Franse kerstdiners, waren nog nooit op La Source Bas gegeten. Ze had ze geprobeerd in Parijs, maar de smaak vond ze ronduit smerig, net een hap zeewater.

Het feit dat maman nu bij hen woont en er altijd is, maakt het leven niet gemakkelijker. Ze bemoeit zich overal mee en begint al 's morgens vroeg door het huis te spoken omdat ze de kippen eten moet geven. Ze hebben al een keer geprobeerd om haar slaapkamerdeur op slot te doen maar ze gilte zo hard dat ze bang waren dat de buren de politie zou bellen. Het wekelijkse douchen is een regelrechte ramp. Vechtend duwen ze maman onder de waterstraal nadat ze haar een beetje ingezeept hebben.

Het is duidelijk dat het hoofdhuis in La Source Bas, het eigendom van Mireille, steeds verder in verval raakt. Omdat Jacques zoveel deed, is hun gedeelte van het huis nog steeds redelijk op orde. Maar sinds hij een hartaanval heeft gehad mag hij geen inspannend werk meer doen. Ze zien dat hun gedeelte van het huis achteruit gaat en krijgen

langzamerhand het idee om hun gedeelte van La Source Bas te verkopen. Ze hebben geen kinderen om het huis aan na te laten, ze hebben niet meer de energie om het op orde te houden en de herinneringen zijn niet van dien aard dat ze koste wat koste het familiebezit wil behouden. Als ze de verkoop met Mireille overlegt wordt die woedend.

‘Het is ons ouderlijk huis en het is voor onze kinderen,’ schreeuwt Mireille.

‘Voor Minette zul je bedoelen, die is niet van mij,’ is haar antwoord.

‘Als je het doet zal ik je voor eeuwig vervloeken,’ roept ze me hysterisch na.

‘Dat is dan wederkerig,’ is het cynische commentaar van Jacques.

Het huis is bij de notaris aangekondigd. Er staat een duidelijke foto bij van hun helft. Ze heeft het tegen maman verteld toen die een helder moment had en die gaf haar groot gelijk.

‘Het zou goed zijn dat je wat vreugde uit La Source Bas kunt halen,’ had ze gezegd toen ze haar vroeg wat zij van een eventuele verkoop vond.

Tegen Mireille hebben ze niet gezegd dat het huis definitief te koop staat. Het is hun helft en ze hoeven geen toestemming te vragen. Van het geld gaan ze een nieuwe auto kopen. Geen tweedehandse, afgereden auto maar nieuw en glimmend. Vooral Jacques vindt het fantastisch om een auto voor het eerst van zijn leven zelf in te rijden. De notaris is niet erg optimistisch over de prijs. Er zit flink wat land bij, maar het is de helft en dat verkoopt niet. Veel mensen zullen het te afgelegen vinden en te oud. Wil je er vakantie kunnen houden dan moet er zoveel gebeuren, er is zelfs geen elektriciteit meer.

‘Die heeft uw zuster af laten sluiten nadat uw moeder verhuisd is.’

Dat had ze al gemerkt. De laatste keer dat ze er waren, wilden ze binnen het licht aan doen maar dat deed het niet. Ze hebben zelfs naar de EDF gebeld maar die vertelde hen dat er al maanden geen stroom meer was.

Als ze er genoeg voor krijgen om een nieuwe auto te kopen zijn ze tevreden. Dan zijn ze van de zorg voor hun gedeelte van het huis af. Nu voelen ze zich steeds verplicht om na een zware hagelbui of een storm een kijkje te gaan nemen. De bramen die steeds meer terrein winnen zijn Jacques letterlijk en figuurlijk een doorn in het oog. Hij kan de energie niet meer opbrengen om de boel te onderhouden. Met veel moeite hebben ze een mooie foto gemaakt van hun helft.

‘Er hoeft maar één iemand te zijn die het ziet zitten,’ zegt Jacques optimistisch. ‘En de buitenlanders zijn dol op oude rommel.’

‘Je weet het maar nooit,’ is het neutrale antwoord van de notaris.

Toen ze door een nicht er op werd gewezen dat de andere helft van La Source Bas te koop stond bij de notaris, belde Mireille meteen een advocaat. Ze was ervan overtuigd dat dit verboden was. Het huis kwam Minette toe. Helaas vertelde de advocaat haar dat Josette met haar helft mocht doen wat ze wilde. Ze was absoluut niet verplicht om het aan Minette te schenken. Hij begreep dat het haar pijn deed dat het huis voor de helft verkocht zou worden.

‘Maar het hoofdhuus blijft toch in uw bezit,’ was zijn doodoener.

Een gesprek met Josette heeft niets opgeleverd. Ze is min of meer de deur uitgezet en haar moeder heeft haar uitgelachen. Die wist niet eens meer wie ze was. Het zou haar niets verbazen als Josette en haar man het spaargeld van hun moeder langzaam maar zeker inpikten. Daar zou ze haar advocaat eens over raadplegen.

Mireille en haar man Guillaume hebben nu samen ruzie over de verkoop van Josette’s helft van het huis. Hij vond dat ze overdreef en dat Josette zelf mocht weten wat ze deed. Volgens Mireille was het een soort doodzonde dat ze het huis te koop aanbood.

‘Wat let je om haar helft zelf te kopen?’ had hij gezegd. Toen was het helemaal fout geweest.

‘Denk je dat ik iets ga betalen voor eigendom dat al van mij is?’ had ze gegild. ‘Bovendien is er niemand die dat stukje van dat krot wil kopen. Iedereen vindt het grote gedeelte veel mooier en wie wil er nu het minste stuk van een huis kopen met burens. En de grote schuur die mijn gedeelte hoort is op zich al veel geld waard.’

Guillaume hield de vraag maar voor zich hoe het kwam dat zij dan het mooiste stuk had en Josette het slechte deel van het krot. Waarom zou ze zich zo druk maken over het huis? Ze kwam er nooit. Ze had er slechte, negatieve herinneringen aan en hij moest zorgen dat het nog een beetje toegankelijk bleef. Waarschijnlijk was geld de drijfveer. Een half huis zou minder opbrengen en geld was het belangrijkste motief in Mireilles leven.

Hij streek over zijn buik en voelde de pijn weer opkomen. De laatste tijd had hij vaak maagpijn. Zou het komen door die ruzie over La Source Bas? Of kwam het omdat hij in toenemende mate door had wat Mireille bewoog, waar ze mee bezig was. Zelfs haar kind werd in geld uitgedrukt. Hoeveel het kostte per maand had ze eens uitgerekend. Ze hadden het niet slecht. Hij had zijn hele werkende leven vanaf zijn achttiende een vaste baan en een pensioen. Mireille had kunnen sparen van de omzet

van haar winkel alhoewel het de laatste tijd wat terugliep. Mensen naaiden niet meer zelf knopen aan of ritsen.

Weer een steek in zijn buik, hij zou toch eens naar de dokter gaan om zich te laten onderzoeken.

Mireille kwam de kamer in en keek onderzoekend naar haar man. 'Is er iets?' vroeg ze.

Hij schudde ontkennend zijn hoofd.

'Ik ga het de kopers onmogelijk maken om daar te wonen. Ik zal alles doen wat ik kan om het ze tegen te maken. Ze zullen er geen dag plezier van hebben. We zullen ze laten zien van wie het huis is,' brieste ze.

Hij knikte ja en voelde de pijn weer door zijn maag schieten.

Josette en Jacques willen de dag voor kerst naar La Source Bas om te kijken of alles in orde is. Nu het huis te koop staat kunnen er mensen komen kijken en het moet er zo aantrekkelijk mogelijk uitzien. In eerste instantie wil Mireille niet op maman passen. Pas als ze dreigen dat ze haar een middag alleen zullen laten gaat ze akkoord. Guillaume, haar man zal die middag in hun huis op maman passen. Ze wil haar moeder niet bij haar in huis hebben nadat ze een keer met een nat kussen heeft gezeten. Dat kon ze meteen weggooien.

Als ze het weggetje oprijden naar hun huis zien ze bandensporen die nog redelijk vers zijn.

'Dat zullen jagers zijn geweest,' zegt Jacques. 'Of kopers,' is haar antwoord.

Bij het huis zien ze dat er gelopen is op hun erf, het gras en de brandnetels zijn platgetrapt. Dat zijn geen jagers geweest en geen herten of everzwijnen.

'We hebben nog niets van de notaris gehoord, dus de mensen zijn waarschijnlijk niet echt geïnteresseerd,' is haar mening.

Ze gaan naar binnen.

'Jammer dat we geen vuur meer kunnen maken. Onze haard hebben we er uit gesloopt en de open haard in het gedeelte van Mireille mogen we niet gebruiken.'

Jacques wrijft in zijn handen om ze warm te krijgen. 'Waarom gaan we niet naar haar helft? De tussendeur zit nog steeds niet op slot, dat moet nog gebeuren.'

Als twee inbrekers gaan ze naar de andere kamer. Er ligt wat papier in de open haard en er is genoeg hout. Als het vuur brandt, gaat Jacques naar de wijnkelder en komt terug met een fles zure wijn van eigen druiven. Ze genieten van hun wijn alsof het een dure Bourgogne was.

Als ze uit haar tas een worst en een stuk Cantal tovert, kan de picknick

beginnen. Ze wordt er weemoedig van. Net nu ze besloten hebben het te verkopen blijkt dat ze het hier toch naar hun zin kunnen hebben. Het vuur in de open haard wordt groter dan ze bedoeld hebben. Ze moet weer denken aan alle opmerkingen van Mireille over de hel. 'Het leven met maman is een hel,' denkt ze. En Mireille is de duivel in eigen persoon. 'Waarom grinnik je?' vraag Jacques. Ze schudt haar hoofd en zegt niets.

Francien 1988

Chris heeft een huis in Frankrijk gezien dat hij graag voor ons wil kopen maar hij wil mijn mening horen. Het lijkt me rustig om er even tussenuit te gaan zonder kinderen en ik ben erg benieuwd.

Afgelopen zomer hebben we voor het eerst een huisje gehuurd in Frankrijk. Een simpel ingericht en overzichtelijk paleisje met een kleine tuin. Onze Franse burens die er permanent woonden voorzagen ons van groente en fruit. Iedere dag kwam de buurvrouw langs met bonen, courgettes en sla. 's Avonds, als de kinderen sliepen, zijn ze twee keer langs geweest om een glaasje wijn te drinken.

Julia en Winny vonden het er prachtig. Zelfs als het een dag wat minder mooi weer was of regende waren we tevreden. 's Morgens ging ik vaak in mijn eentje op de fiets naar het dorpje vlakbij om vers brood te halen. De makelaar die naast de bakker woonde had een prachtige etalage met huisjes in de omgeving die te koop stonden. Regelmatig stond ik te watertanden bij de foto's. Een eigen huisje in Frankrijk zou voor ons ideaal zijn.

Nu lijkt het er op dat onze droom uit gaat komen. Voor het eerst sinds de geboorte van de kinderen gaan we met zijn tweeën op stap. Chris is in de herfst met zijn vriend Kasper naar Frankrijk geweest. Kasper had een huis op het oog en vroeg Chris om de bouwkundige staat te bekijken. Het huis was een ruïne zonder grond. Ze liepen rond de bouwval maar werden op geen enkele manier geïnspireerd. Het kleine stukje land dat erbij hoorde lag aan de overkant van een weg waar veel verkeer langs kwam.

'Niet doen,' had Chris hem aangeraden. 'Het huis is slecht en de omgeving voelt niet goed.'

Ze waren samen verder gaan zoeken naar een geschiktere plek. Bij een notaris in een nabijgelegen dorpje hadden ze twee mooie objecten gezien: een statig herenhuis met weilanden eromheen en de helft van een eenvoudige boerderij, midden in de bossen.

Kasper vond de boerderij een interessant object maar hij vond het vervelend dat hij burens zou krijgen.

'Als ik naar Frankrijk ga wil ik lekker rustig kunnen zitten. Je weet nooit wie je naast je krijgt.'

Meteen nadat Chris de boerderij had gezien was hij razend enthousiast. Het huis heet La Source Bas en toen hij het huis zag, wist hij dat het voor hem bestemd was. Dat was precies het Franse huis van zijn

dromen en dan nog 10 hectare bos eromheen. Die buren, dat zou hij later zien, bovendien was het betaalbaar.

'Ik denk dat ik me prettiger voel in een huis met ruimte er omheen. In het bos zit je zo ingesloten.' Kasper keek nog eens naar de foto's van beide huizen.

Chris durfde geen commentaar te geven. Hij wilde de beslissing van Kasper op geen enkele manier beïnvloeden. Terwijl Kasper nog aan het aarzelen was welk huis het zou worden, kruiste Chris zijn vingers. Hij hoopte dat hij niet voor La Source Bas zou kiezen.

'Aan de andere kant heeft het huis in het bos veel grond.' Chris knikte neutraal.

Pas aan het eind van de week, toen ze terug moesten naar Nederland, werd de knoop doorgesneden. Kasper gaf de voorkeur aan het herenhuis, dat lag minder ingesloten in de bossen en het was een heel huis zonder buren. Pas nadat de afspraken met de notaris definitief gemaakt waren, vertelde Chris aan Kasper dat hij La Source Bas wilde kopen. Kasper was verrukt.

'We wonen voor Hollandse begrippen ver uit elkaar maar in Frankrijk is 60 kilometer naast de deur. We worden min of meer buren worden,' zei hij enthousiast.

'Niet te snel,' temperde Chris zijn vriend. 'We hebben het nog niet gekocht en Francien moet het er mee eens zijn.'

Nu, twee maanden later, zitten we twee dagen voor Kerstmis in de auto. Julia en Winny zijn bij oma en opa. Vreemd om alleen op stap te zijn. Naarmate we zuidelijker komen wordt Chris onrustiger.

'Ik hoop echt dat je het iets vindt, Francien. Als het tegen valt moet je het zeggen,' zegt Chris met een onzekere klank in zijn stem.

Ik heb het idee dat de beslissing al min of meer gevallen is, maar dat ik nog mijn goedkeuring mag geven. We vinden een klein hotel in de buurt. 's Nachts maak ik Chris een keer wakker omdat hij zo onrustig is. Het Franse bed met een kuil in het midden maakt de nachtrust er niet beter op. Aan het ontbijt zijn we allebei opgewonden.

'Ik weet zeker dat je het prachtig vindt,' zegt Chris bijna bezwerend. 'Als het niet zo is denk ik dat we toch minder bij elkaar passen dan ik altijd gedacht heb.'

Chris heeft de notaris, die in Frankrijk tevens de makelaar is, niet laten weten dat we het huis willen bezichtigen. Hij wil het huis en de omgeving eerst zonder anderen aan mij laten zien.

Ik ben gespannen als we de weg omhoog oprijden. De omgeving is prachtig. Golvende weilanden met lichtbruine koeien, twee buizerds

glijden de dalen in als we langsrijden en af en toe zien we een huisje in de verte. We gaan van de verharde weg af en het lijkt er op dat we op het erf van een boer belanden.

‘We kunnen hier niet verder,’ zeg ik. ‘De weg houdt hier op.’

‘Dat lijkt maar zo,’ zegt Chris en probeert de eenden en kippen te omzeilen die midden op het pad lopen. De weg wordt steeds smaller en hobbeliger. We gaan steeds dieper het bos in en zien tenslotte het bordje La Source Bas.

Er staat een zwak zonnetje dat het bos een mooie transparante gloed geeft. Ons huisje ligt nog een kilometer verder het bos in. Na een bijna onbegaanbaar pad komen we bij een prachtige oude boerderij. De brandnetels staan manshoog en de bramen hangen verdroogd aan de struiken rondom het hele huis. De omgeving is verpletterend mooi. Veel oude bomen, een bospad met overhangende takken, een heldere lucht met flarden bosgeuren van natte bladeren en paddenstoelen.

Boven aan de weg wijst Chris naar de wijngaard. ‘Die hoort er bij. We worden Franse boeren met een eigen wijngaard en tien hectare land. Een soort grootgrondbezitters,’ droomt hij.

Aan de voorkant van het huis is een grote bak gemetseld waar constant water instroomt. ‘Moet de kraan niet dicht,’ fluister ik.

‘Dat hoeft niet met bronwater, dat blijft altijd stromen,’ vertelt Chris. ‘Je hoeft trouwens niet zachtjes te praten want er is hier in kilometers omtrek niemand die je hoort.’

Het is hier prachtig. Woest en bergachtig, een en al natuur en rust.

‘Laten we maar naar de notaris gaan,’ stel ik voor.

Ik ben echt overrompeld door de bergen, de sfeer en het huis. Ik wil het van binnen zien en begrijp volkomen dat Chris er meteen verliefd op geworden is.

‘Dadelijk is er iemand anders die het wil kopen of al gekocht heeft.’

Nog totaal onder de indruk van het huis brengen we de notaris net voor de lunch een bezoek. ‘We willen La Source Bas graag van binnen bekijken,’ komt Chris meteen ter zake.

Rond 3 uur spreken we af bij het huis. Gelukkig dat de notaris tijd heeft op de dag voor Kerstmis. We staan voor het huis te wachten als hij aan komt rijden. We lopen naar de achterkant, gaan een klein trapje op en hij pakt de sleutels.

‘Dit is toch niet de voordeur?’ vraag ik verbaasd.

‘Ja, dit is de deur naar de helft van het huis dat verkocht gaat worden.

De grote deur aan de voorkant is een schuurdeur. De voordeur van de andere helft ligt hier om het hoekje.’

We gaan even kijken. Inderdaad is er een paar meter verder weer een trapje met een deur. 'Onze' deur klemt door het vocht.

'Het huis is al lang niet meer echt bewoond,' vertelt de notaris. 'Dat is niet zo aan te raden voor een huis.'

Wat er niet zo goed aan is zien we meteen bij binnenkomst. Overal liggen papiersnippers en kapotte noten. Allerlei dieren houden hier kennelijk hun winterslaap. We komen in een klein houten halletje dat leidt naar twee nog kleinere kamertjes.

'Die hokjes slopen we er meteen uit,' stel ik Chris voor.

Die knikt en we willen doorlopen naar een volgende kamer die groter is.

'Dit hoort er niet bij,' zegt de notaris. 'Alleen dit gedeelte van het huis is te koop, de andere helft is van de zus van de verkoper.'

Teleurgesteld maken we de deur dicht.

'Dat stuk kopen we er bij,' fluistert Chris. 'Binnen een paar jaar zal die zus zeker verkopen.'

'Misschien is het ideaal dat we nu alleen maar de helft kunnen kopen, voor het hele huis hebben we op dit moment niet genoeg geld,' zeg ik. De grote schuur en kleine schuurtjes maken veel goed. Er is ruimte genoeg.

'Hoe zit het eigenlijk met de buurvrouw? Komt ze vaak hier?' vraagt Chris.

De notaris schudt zijn hoofd. Hij weet het niet. Het enige dat hij weet is dat de twee zussen van wie het huis is, ruzie hebben. De zus die het andere gedeelte van het huis geërfd heeft, weigert zelfs contact met de notaris over bepaalde afspraken zoals het delen van het bronwater. Ze wil er een rechtszaak van maken dat haar kinderloze zus de boel verkoopt. De notaris heeft haar uitgelegd dat haar zus mag doen wat ze wil met haar helft.

We spreken met de notaris af dat we hem de volgende dag, op eerste kerstdag zullen bellen over onze beslissing.

'Willen jullie voor 12 uur bellen?' vraagt hij, 'anders wordt mijn vrouw boos als we onder het eten zaken moeten doen.'

Nadat hij vertrokken is wandelen we in de buurt van La Source Bas en proberen ons voor te stellen hoe het zal zijn als dit van ons is. Alleen die vervelende zus zit me niet lekker.

'Stel dat ze er iedere zomer is?' vraag ik aan Chris. 'Of dat ze de bron dichtgooit?'

'Dat kan ze niet,' zegt Chris, 'de bron ligt op ons gedeelte van het land,' Chris heeft een positief gevoel bij het huis. Tijdens het wandelen merken we hoeveel rust de omgeving geeft. Beneden horen we de rivier die een ruisend geluid maakt, de enorme oude kale bomen geven een soort

oergevoel. In de verte zie je de overkant van de rivieroever die zich als een enorme berg verheft.

‘Hier zullen we het de komende jaren ontzettend naar onze zin hebben,’ zegt Chris. ‘Ik denk dat het voor ons en voor de kinderen een geweldige plek is.’

Ik ben het met hem eens.

‘We kunnen het huis altijd weer verkopen als de buurvrouw echt een kreng is. We doen het,’ zeg ik en geef Chris een kus. ‘Wat speciaal dat je deze plek gevonden hebt.’

Als we de notaris bellen en een bod doen, legt hij uit dat hij ons voorstel zal neerleggen bij de verkopers. We moeten er rekening mee houden dat het huis drie maanden aan de streekbewoners wordt aangeboden voor dezelfde prijs zodat zij als het ware de eerste keus hebben. Dat is omdat er zoveel grond bijzit. Afwachten dus. Hij verwacht echter niet dat de boeren in de omgeving veel belangstelling zullen hebben. Het is bijna allemaal kastanjebos en daar kunnen ze hun koeien niet op laten lopen. Dezelfde middag belt hij ons.

‘Het bod is geaccepteerd door de Franse verkoopster. Als er geen boeren of buren roet in het eten gooien is de helft van La Source Bas van jullie.’

In een vrolijke stemming rijden we tweede kerstdag terug naar Nederland om de kinderen te begroeten. Op de terugweg beseffen we pas hoeveel we ze gemist hebben.

Josette 1989

Ik ben blij dat ik mijn helft verkocht heb maar ik heb medelijden met die mensen. Mireille is woedend en zal alles doen om hen het leven zuur te maken.

Ze hebben nog nooit zo'n vreemde kerst gehad. Eerste kerstdag heeft de notaris gebeld dat er een bod gedaan is op haar helft van het huis. Het bod is iets lager dan de vraagprijs maar ze gaat akkoord. Er is genoeg geld voor een nieuwe auto en er blijft zelfs nog wat over als appeltje voor de dorst. Nu Jacques steeds meer last krijgt van zijn gewrichten en maman bij hen in huis woont, kunnen ze er toch niet naar toe.

Op tweede kerstdag komt Mireille traditiegetrouw bij hen eten, samen met haar man. Meestal zijn ze er rond een uur of vier zodat er uitgebreid een aperitiefje gedronken kan worden. Josette kijkt op de klok. Het is al over 5 uur en ze zijn er nog niet. Maman snapt niet eens dat het kerstmis is en zit voortdurend aan de hapjes die ze klaargezet heeft.

Om half zes besluit ze te bellen waar ze blijven. De telefoon is nog niet overgegaan of Mireille neemt hem op. Alsof ze ernaast zat.

'Als je denkt dat we gewoon bij jullie komen eten heb je het mis. We blijven thuis omdat jij onze helft te koop hebt gezet.'

Josette probeert haar zus te bedaren. 'Je wist toch dat het te koop stond, waarom doe je nu zo moeilijk. Je had het zelf kunnen kopen. Maman verheugt zich er op dat jullie komen eten.'

'Maman kan me gestolen worden. Als die het beter had geregeld zou ik het hele complex gekregen hebben in plaats van de helft. Ik zet nooit meer een stap in je huis en je moet zelf maar zien hoe je het met dat oude wijf redt. Mij zie je niet meer.'

'Maman kan hier toch niets aan doen, doe niet zo flauw Mireille. Ze heeft zich echt verheugd op een kerstdiner met ons vieren.'

'Dan had je daar maar eerder aan moeten denken toen je jouw helft wilde verkopen. Ik ga de nieuwe bewoners net zo lang pesten tot ze het huis weer verkopen.'

Josette voelt een rilling over haar rug lopen. Waar zadelt ze die mensen mee op? Mireille kan zo ontzettend vervelend zijn, je weet niet wat die allemaal gaat bedenken om haar burens dwars te zitten.

Francien 1989

Onze eerste vakantie in ons eigen Franse huisje. Zal het er erg eenzaam zijn? Hoe zullen de kinderen het vinden? Ik hoop dat we een beetje kunnen uitrusten. Het is veel werk dat we gekocht hebben.

De koop is definitief, er zijn geen andere gegadigden die voor dezelfde prijs het huis en de grond willen kopen. We hebben de helft van La Source Bas gekocht van Josette en haar man. Vlak voor de verkoop hebben we kennis gemaakt. Het blijken twee aardige, wat oudere Franse mensen te zijn zonder kinderen. Josette vertelt met dat de andere helft van het huis van haar zus Mireille is. Mireille heeft een dochter en vindt dat het huis eigenlijk in de familie moet blijven. Daarom hebben ze ruzie gekregen. Maar ze vertelt dat het eigenlijk nooit geboterd heeft tussen hen.

De kinderen noemen Mireille nu al de boze buurvrouw omdat ze een groot houten hek heeft laten plaatsen tussen de twee gedeeltes van het erf. Bij de oprit van haar gedeelte heeft ze prikkeldraad gespannen. 'Mama, waarom mogen we niet aan de andere kant spelen?' vraagt Winny.

Ik leg uit dat dat stuk huis en de grond niet van ons is maar van de buurvrouw.

'Maar dan mogen we er toch spelen, we maken toch niks kapot?'

Het is moeilijk uit te leggen aan de kinderen dat je niet aan de andere kant van het hek mag spelen als er niemand is. Ze mogen alleen op die helft komen, als wij er toestemming voor geven. Dat is 's avonds, na het eten als de zon nog net op de trap voor de voordeur bij de helft van de boze buurvrouw schijnt. Daar gaan we voorlezen. De spanning wordt alleen al verhoogd omdat we ons op verboden gebied bevinden.

'Is de buurvrouw een heks?' vraagt Julia op een avond als we rozig op het trapje van de laatste zon genieten.

'Nee, het is geen heks, maar erg aardig is ze niet.' Ik vertel er maar niet bij dat ze het ons niet gunt dat we de helft van het huis van haar zus gekocht hebben.

Het hek wordt meteen in gebruik genomen. De kinderen kunnen er op klimmen en de was hangt er te drogen. Door de afscheiding krijgt de andere helft van het huis iets magisch, geheimzinnigs.

We zien Mireille bijna nooit. In het begin komt ze steeds onverwacht, samen met haar man, om te kijken of we op onze helft zitten. Het feit dat we ons verstaanbaar kunnen maken in het Frans wekt alleen maar meer verwijten op.

'Hoe komt het dat jullie Frans spreken?' is haar vraag.

Als we vertellen dat het in Nederland normaal is dat je vreemde talen spreekt komt haar volgende vraag.

'Hoe zijn jullie aan het geld gekomen om de helft van La Source Bas te kopen?'

We hebben daar geen antwoord op gegeven.

De derde week staat er ineens politie voor het huis. Langs La Source Bas loopt een openbare weg en onze auto verspert die weg. We weten niet wat ons overkomt. Een landweggetje dat alleen door ons en Mireille wordt gebruikt. Komt daar de politie voor? Ze willen onze paspoorten zien en de auto moet onmiddellijk de weg vrijmaken. Het is voor ons meteen duidelijk wie de politie gewaarschuwd heeft. We verplaatsen de auto en met een opgeheven vinger dat het nooit meer mag gebeuren, vertrekt de politiewagen weer.

We zijn even van de kaart na dit intermezzo in ons vredige huisje. Maar al gauw realiseren we ons dat het haar probleem is, niet dat van ons.

Vanaf die tijd zorgen we ervoor dat de auto de weg niet blokkeert en dat de wekelijkse controle door de man van Mireille zonder haperen kan worden uitgevoerd. We zullen deze eerste zomer vier weken blijven. Aan het eind van de vakantie komt de man van Mireille een aperitief bij ons drinken. Eigenlijk is hij zeer geschikt. Hij is het er niet mee eens dat ze de politie op ons dak heeft gestuurd maar 'ze is typisch' zegt hij van zijn eigen vrouw. Daar zijn we zelf al achter gekomen.

Wat een verschil die twee zussen. De ene zachtvaardig en vriendelijk, mooi op haar eigen manier en eenvoudig gekleed. De ander nepchique, lelijk, hard en koud. Josette vertelt ons niet veel over de problemen die ze met haar zus had en heeft maar ze laat doorschemeren dat ze hoopt dat we gelukkiger zullen zijn dan zij in het verleden in La Source Bas is geweest.

'Zorg ervoor dat je geniet van de plek en het huis,' zegt ze. 'Laat het huis niet over jullie regeren.'

We vragen aan haar wat ze daar mee bedoelt maar haar enige antwoord is: 'Wees tevreden.'

Haar ogen beginnen te glinsteren als ze vertelt dat haar man een nieuwe auto gaat kopen van het geld dat zij voor haar helft heeft gekregen. Een auto in plaats van zo'n fantastische plek met zoveel grond. Ik kan het niet geloven. Maar wij hebben hier nooit verplicht hoeven wonen. Voor ons is het een soort hele grote alternatieve particuliere camping.

De eerste dag heb ik even getwijfeld of het een juiste beslissing is geweest om dit huisje te kopen. Josette en haar man plus een oude

vrouw die haar moeder bleek te zijn, zijn gekomen om alles te wijzen en aan Chris te laten zien wat hij met het bronwater moet doen. De oude vrouw kraamt allerlei onzin uit. Als ze de klamboe ziet doet ze haar handen in de lucht en juicht: 'Oh, je hebt je bruidsjurk meegebracht.' Even later vraagt ze hoeveel kinderen we hebben. Ik vertel dat we twee dochters hebben, net als zij.

Ze schudt het hoofd: 'Twee kinderen, dat geeft alleen maar ellende,' zegt ze. 'Ze zijn jaloers op elkaar en gunnen elkaar het licht in de ogen niet. Een kind is veel beter.'

'U hebt toch zelf twee kinderen,' werp ik tegen. 'Het is zeker op zo'n afgelegen plek toch goed dat ze een speelkameraadje hebben.' 'Speelkameraadje, het mocht wat. Ze vechten elkaar de tent uit,' mompelt ze.

Ik kijk haar verbaasd aan, wat een vreemde opmerking als er twee vrolijke kinderen rondlopen.

Ik ben bezig in het huis om onze spullen een voorlopig plekje te geven. Julia komt vragen of ze naar papa mag lopen. Hij is boven aan de weg bezig met de waterleiding, samen met Jacques, de man van Josette. Ik vind het dapper van haar dat ze in haar eentje op pad gaat.

Een half uur later komen de twee mannen bezweet teruggelopen.

'Waar is Julia?' vraag ik verbaasd.

'Die is toch bij jou,' zegt Chris.

'Nee, die is naar jou toe gelopen.'

Ik moet moeite doen om de paniek niet in mijn stem te laten doorklinken. Het wordt al een beetje donker en ik krijg ineens visioenen van Julia die alleen in het bos rond loopt. De oude vrouw gooit er nog een schepje bovenop.

'Vroeger is er eens een kind zoekgeraakt en nooit meer teruggevonden. Ze zeiden dat er wolven in het bos zaten, maar die zijn er nu niet meer. Er zijn diepe afgronden waar een kind in kan vallen en ...'

'Houd je kop', schreeuw ik tegen haar.

Verbaasd kijkt ze me aan en ze is stil. Tegen Winny zeg ik dat ze bij de oude Franse mevrouw moet blijven. Ze voelt blijkbaar dat het serieus is want zonder tegenstribbelen geeft ze de vrouw een hand.

Het wordt nu echt donker. Nog even en we kunnen niets meer zien zonder zaklamp. Waar is ze heengelopen?

'Ik denk dat ze naar boven is gegaan, op zoek naar Chris,' zeg ik tegen Josette.

'Maar voor hetzelfde geld is ze naar beneden gelopen richting rivier,' is haar antwoord.

We kennen nog niets van het terrein, alleen dat er af en toe grote hoogteverschillen zijn. Ik zie aan Chris dat ook hij moeite moet doen om niet in paniek te raken. Jacques, de man van Josette stelt voor om met de auto naar boven te rijden om te kijken of ze daar ergens loopt. Josette en ik gaan naar beneden zoeken zolang het nog licht genoeg is. De oude moeder blijft met Winny bij het huis.

Het is nu al meer dan een uur dat Julia weg is. Waar kan ze toch zijn? Mijn keel doet pijn van het schreeuwen en de stilte van het bos is opeens angstaanjagend. We rennen naar beneden maar niets wijst erop dat Julia hier heeft gelopen. Er zijn stukken weg die dichtgegroeid zijn met bramen.

'Daar gaat ze niet doorheen.' Ik weet opeens zeker dat ze niet naar beneden is gelopen.

We rennen terug naar het huis en beginnen de weg naar boven te lopen. Halverwege komt de auto van Josette's man ons tegemoet. De deur gaat open en Julia vliegt in mijn armen. De tranen lopen over mijn gezicht.

'Waarom huil je mama,' zegt Julia, 'het was spannend hoor.'

Verbaasd kijk ik haar door mijn tranen heen aan. Julia, ons bange haasje die deze avontuurlijke trip leuk vindt?

'Er waren daarboven Engelsen en die hebben me limonade gegeven. Maar ik kon er niets van verstaan en zij konden mij niet verstaan.'

Later blijkt dat ze meer dan een kilometer naar boven is gelopen en door een buurman is opgevangen. Omdat hij er niets van begreep en niet wist dat La Source Bas aan Nederlanders was verkocht, liet hij haar weer gaan. Een eind verderop heeft Jacques haar zien lopen. Die avond hebben we met zijn allen in één kamer geslapen. Dicht bij elkaar, veilig.

Mireille blijft ons dwars zitten. Ze komt ons vertellen dat de peren van haar zijn en dat ze de politie weer op ons af zal sturen als ze merkt dat we er iets van eten.

'De pruimen zijn van mij, al staan ze op jullie helft,' roept ze ons toe.

'In Nederland is de oogst voor de eigenaar van de grond,' probeer ik nog.

'Jullie zijn nu in Frankrijk en jullie moeten je aan de Franse regels houden,' blaft ze ons toe.

We knikken tegen haar en laten haar in haar sop gaar koken. Als haar man alleen komt drinkt hij een pastis bij ons. Hij zit er mee dat Mireille zo vervelend doet tegen ons.

Deze eerste vakantie begint bij ons het idee te rijpen dat we de andere helft ook moeten kopen, dan zijn we van dat gezeur af. Tijdens een warme avond, de kinderen zijn al naar bed, drinken we een glaasje wijn op de trap bij de vijand.

‘Misschien kunnen we geld lenen bij jouw ouders,’ zeg ik tegen Chris. ‘Als we zuinig aan doen hebben we snel genoeg bij elkaar om de andere helft te kopen,’ is Chris antwoord.

Het is een zomer vol verbouwingen, slopen en opruimen. Als eerste gaan de schotjes in de woonkamer ertussen uit. Door alle muurtjes lijkt de kamer klein en we willen ruimte. Het resultaat is een redelijke kamer, maar geen open haard want die is er uitgesloopt. De ruimte heeft prachtige blauwe muren met grote scheuren. In de kamer zit een deur naar het andere huis, die moeten we meteen dicht metselen. Dat heeft Josette al bij de verkoop tegen ons gezegd.

‘Maak die deur maar potdicht. Niet alleen omdat Mireille het wil, maar dan kan ze niet bij jullie naar binnen.’

Ook op zolder moet de doorgang naar de andere helft van het huis dichtgemetseld worden. Het is een soort kruipruimte tussen de twee zolders en met grote keien maken we de opening dicht. Mireille komt alles inspecteren en is tevreden met het resultaat.

Op sanitair gebied laat het huis veel te wensen over. We vragen aan Josette hoe dat vroeger ging, maar ze geeft daar geen antwoord op. Waarschijnlijk een gat in de grond ergens in het bos.

Chris timmert, zaagt en metselt de hele dag. Ik zorg voor eten, drinken, de kinderen en de vele gasten die ons nieuwe huis komen bekijken. Veel klussen en veel werk maar het is lekker weer en met frisse energie zijn we gestart om van La Source Bas een eigen plek te maken.

Het drukke bezoek is gezellig maar vraagt veel zorg. Het bier moet koud staan, het eten op tafel en ondertussen wil ik af en toe aandacht voor de kinderen hebben. Dat is er deze vakantie bij ingeschoten terwijl we het huis daarvoor gekocht hebben.

Op de terugreis zijn Chris en ik nog vermoedder dan bij ons vertrek uit Nederland. Volgende vakantie moeten we er voor zorgen dat we zelf aan vakantie toekomen.

Josette 1990

Ik vraag me af of ik er goed aan heb gedaan om mijn helft te verkopen. Door de verkoop heb ik ruzie met mijn zus en ziet maman haar nooit meer.

Bij de slager in het dorp hoort ze dat Mireille naar La Source Bas is om paddenstoelen te zoeken. Dat lijkt haar een uitgelezen gelegenheid om haar te spreken en om de ruzie bij te leggen zodat ze weer op bezoek kan komen en maman kan zien. Die snapt er niets van dat ze haar dochter op straat ziet maar dat ze nooit meer op visite komt. Maman kan niet meer alleen zijn dus regelt ze dat een buurvrouw haar die middag gezelschap houdt.

Samen met Jacques rijden ze naar hun huisje. Ze wordt er toch een beetje verdrietig van dat het niet meer van haar is. Als ze het weggetje naar het huis op rijdt ziet ze de auto van Mireille al staan. Het hart klopt in haar keel. Hoe zal dit gaan? Ze stapt uit en loopt naar het gedeelte van het huis dat van haar is geweest. Het grote hek dat de twee gedeeltes scheidt maakt een agressieve indruk. Grof hout, hele grote spijkers en het roept een sfeer op van 'wegwezen.'

'Wat doen jullie hier?' Mireille heeft hen gezien. 'Maak dat je weg komt. Dit land is niet meer van jullie. Jullie hebben het erfgoed van jullie voorouders verpatst. Ik roep de politie.'

Josette schudt haar hoofd. De Hollandse mensen hebben tegen haar gezegd dat ze altijd welkom is. Ze wilden haar zelfs de sleutels van het huisje geven maar dat heeft ze geweigerd. Als er dan ooit iets gebeurt denken ze dat zij het gedaan heeft.

'We komen kijken of er paddenstoelen zijn. De kopers hebben gezegd dat we alles mogen plukken wat er groeit als zij er niet zijn.'

'Eerst van je zus stelen en nu van een paar vreemde mensen die ergens anders wonen. Kun je wel?'

Mireille kijkt haar woedend aan. 'Sodemieter op en ga van mijn land af.'

'Het is jouw land niet, ik sta nu op het land van Francien en Chris.'

'Ben je al zo amicaal met ze dat je hen bij hun voornamen noemt?' Er is geen goed woord met Mireille te wisselen.

Ze sluiten de auto af en kijken met weemoed naar hun gedeelte van het huis. In het bos staat het vol met cèpes, eekhoorntjesbrood. Dat gaan ze thuis drogen en dan hebben ze een mooi voorraadje voor de winter. De trompettes de la mort doen ze in een apart mandje en ze hebben een grote zak tamme kastanjes om te poffen.

Als ze terug bij hun auto komen staat Mireille met een stok bij het hek. 'Komen jullie even iets drinken?' Josette kijkt stomverbaasd naar Jacques, wat een ommezwaai.

Als ze bij het hoofdhuis aankomen zegt Mireille: 'Jacques, ga jij eerst even naar binnen. Ik geloof dat er een slang in de kamer zit.'

Jacques gaat naar binnen en komt even later grijnzend weer naar buiten toe. 'Alleen zijn velletje hangt er, de rest is weg. Jullie kunnen veilig naar binnen komen.'

De kamer is nog steeds hetzelfde als vroeger alleen viezer en leger. In de hoek staat het oude fornuis, vuil en vol stof. De open haard is dichtgemaakt met triplex omdat maman het in haar eentje niet meer warm gestookt kreeg. De hele kamer maakt een onverzorgde en verwaarloosde indruk.

'Kom je hier nog vaak, Mireille? Je dochter vindt het toch fijn hier?'

Mireille schudt haar hoofd. 'Sinds jouw helft verkocht is weigert ze hier te komen. Ze ziet het als verraad aan de familie en wil niets meer met het huis te maken hebben. Dat hebben jullie op je geweten.'

'Kunnen we geen vrede sluiten,' probeert Josette. 'Maman mist je en ze snapt er niets van dat je nooit meer komt. Doe het dan voor haar.'

'Ik doe het alleen voor haar, niet voor jullie. Ik heb hier niets te drinken en het gas is op dus ik kan jullie niets aanbieden.'

'Wil je wat van onze thee?' Josette haalt twee kopjes en een thermoskan uit haar rugzakje en schenkt thee in. 'Ik hoef zelf niets,' zegt ze tegen Jacques en geeft hem een knipoog. Het eerste contact is weer gelegd en daar zal maman blij om zijn.

Francien 1990

Voor het eerst gaan we met Kerstmis naar ons huisje in Frankrijk. We willen al zo lang Nederland ontvluchten tijdens de feestdagen. We gaan spelletjes spelen, wandelen en voor het vuur zitten.

Alleen wat elektrische kacheltjes en een butagasfornuis om warme kruiken te maken terwijl het buiten vriest. Een beetje onbezonnen om in de winter met kerstmis naar La Source Bas te gaan zonder een werkende open haard. Met drie lagen kleren over haar pyjama aan staat Julia op haar bed. Winny heeft de dekens tot over haar hoofd getrokken en speelt dat ze in een grot woont. Chris sjouwt zich een breuk om van schoorsteenelementen een rookkanaal te maken. Nog net op het nippertje voor sluitingstijd van de bouwmaterialenzaak heeft hij de schoorsteenelementen kunnen bemachtigen. De eerste verdieping is bereikt. Nog zes zware stenen en het dak wordt open gezaagd om een provisorische rookkanaal te maken.

'Volgende zomer maken we het af,' verzucht Chris. 'Onze eerste kerst in Frankrijk had ik me anders voorgesteld.'

Samen tillen we een 15 kilo wegende steen op het vorige element. We hebben geen armen meer over.

'Eten, eten,' gilt Winny van beneden.

Gelukkig hebben we het vuur niet nodig voor het koken want dan zou ons kerstmaal uit brood met kaas bestaan. Ik loop naar beneden en geef ze allebei een zakje chips en een pakje sinasappelsap.

'Nog even niet zeuren meiden. Over een uurtje gaat het vuur branden en dan ga ik voor jullie iets lekkers klaarmaken.'

De zakjes chips worden opengerukt en de twee zusjes kruipen samen in een bed.

Twee uur later hijsen we met veel moeite de laatste steen naar boven.

Het is eigenlijk boven mijn macht en door de vermoeidheid gaan mijn armen trillen. Ik moet er niet aan denken wat er gebeurt als ik de steen laat vallen. Met een laatste krachtsinspanning wordt de steen op zijn plek gelegd. Chris geeft me een kus en we gaan naar beneden.

Het is doodstil in de kamer. Alleen de klassieke muziek van France Music is zachtjes te horen. Ze slapen! Voorzichtig leg ik papier en hout in de vuurplaats. De stalen kap heeft Chris in Holland gelast, die past perfect. Er staan houten zijanten tegen de kap zodat de rook niet in de kamer komt. Heel groot kan het vuur niet worden omdat anders de zijanten van de haard in brand vliegen. De kleine takjes die vlam vatten voorspellen veel goeds. De rook kringelt langzaam naar boven. De haard

trekt behoorlijk. Na een tijdje vatten de dikkere stukken droog kastankehout knetterend vlam. Gelukkig is er overal droog hout te vinden. Te veel zelfs. Op ieder plekje in het huis lijkt er hout te liggen. Zijn ze bang geweest dat het gestolen zou worden? Nu komt het allemaal van pas. Chris zet een emmer water naast het vuur voor noodgevallen. De nieuwe ketel voor de pot au feu wordt aan een speciale haak gehangen. De temperatuur van de kamer begint langzaam op te lopen.

Tevreden kijk ik de kamer rond, wat ziet het er behaaglijk uit. Er moet nog veel gebeuren maar afgelopen zomer hebben we hard gewerkt om alle rotzooi uit het huis te halen. Oude bedden, kranten uit 1960 die aangevreten waren door de ratten, stinkende dekens. Alles is naar de vuilstort gebracht en onze eigen spullen zijn er voor in de plaats gekomen. Aan de lichtblauwe muren hebben we nog niets gedaan, grote stukken gips komen naar beneden als je de muur wilt egaliseren. De geïmproviseerde open haard straalt een weldadige warmte af. Als de kamertemperatuur boven de 20 graden komt zie ik beweging onder de dekens.

‘Gaan we eten mam? Krijgen we een kerstkransje?’ klinkt het als uit een mond.

‘Zien jullie niks?’ vraagt Chris een beetje verongelijkt.

Ze kijken verbaasd rond en schudden hun hoofd.

‘Het vuur,’ Chris wijst naar de vlammen en met een schreeuw springen ze uit bed. Geconcentreerd staren ze in de vlammen, verrukt van de kleuren en de steeds wisselende vormen. Voor het vuur wordt een grote metselkuip met warm water gevuld. Na een dag reizen van 1200 kilometer en een dag ploeteren om een schoorsteen te metselen is iedereen vies en toe aan een wasbeurt.

Winnie mag als jongste het eerst in bad. Het laagje water is lekker warm en voor de gloed van het vuur zit ze te genieten in het badschuim.

Ondertussen ben ik bezig met het eten. Vooraf meloen met rauwe ham, daarna frietjes met sla en entrecote. Een gemakkelijk kant en klaar toetje uit de supermarkt als dessert. Als iedereen in bad is geweest, Chris als laatste want die is het vuilst, staat de tafel gedekt en kan er gegeten worden.

‘Onvoorstelbaar dat we drie uur geleden nog met onze laatste krachten aan het werk waren,’ zeg ik tegen Chris. Hij knuffelt me en ik voel me intens tevreden.

Voor het vuur nagenietend van het eten, ziet Julia allerlei dingen in het vuur. ‘Kijk mam, het lijken kleine vuurvliegjes die vonkjes.’

Chris wordt meteen weer wakker om te kijken of het vuur in orde is. Julia wijst de kleine knetterende stukjes hars aan die inderdaad als een soort

vuurvliegjes naar boven vliegen. Chris is al zeker tien keer naar buiten gelopen om te kijken of daar alles in orde is, maar de schoorsteen lijkt zich uitstekend te houden. Het grote dak van leisteen kan een stootje hebben en alles is erg nat buiten.

'Weet je dat ze hier in Frankrijk die vuurvliegjes duiveltjes noemen?,' vertelt Chris. 'De duivels zitten in het hout en als het gaat branden gaan ze terug naar de hel, waar ze thuishoren.'

Verrukt kijkt Winny haar vader aan, dat is een leuk griezelig onderwerp. 'Zitten er heksen en draken in?' vraagt ze enthousiast.

Julia reageert wat stug. 'Zijn ze gevaarlijk pappa?' is haar reactie.

'Ze kunnen gevaarlijk zijn,' vervolgt Chris zijn verhaal. 'Vooral als er kinderen zijn die niet luisteren.'

Ik schud mijn hoofd. 'Luister maar niet naar die onzin Julia. Het is gewoon hars in het hout dat warm wordt en dan knettert.'

Julia kijkt me dankbaar aan.

In bed denk ik nog eens na over deze dag. We hebben het vuur langzaam uit laten gaan en toen het wat killer werd, is iedereen naar bed gegaan. De kinderen hebben allebei een kruik gekregen. Voor onszelf hebben we een steen warm gemaakt in het vuur. Ik moet ineens denken aan Julia die zo bang is, net als ik vroeger. Gek dat je dat doorgeeft aan een van je kinderen. Vooral in het donker was ik vroeger bang, ik zag spoken, boeven en onder het bed zaten de indianen. Ik durfde niet naar de WC 's nachts terwijl die aan de andere kant van de gang was. Winny is anders, die lijkt geen angst te kennen. Ze is lief, maar ze geniet ervan om Julia bang te maken. Zoals vanavond met de duivels in de kachel. Met het beeld van de vuurduiveltjes voor ogen val ik in slaap.

De volgende morgen maken Julia en Winny samen de haard aan. Eerst aanmaakhoutjes zoeken, karton eronder en een mooi stapeltje maken. Julia mag als oudste het vuur aansteken.

'Laat Winny het maar doen,' zegt ze zachtjes. 'Ik vind het een beetje eng met die lucifers.'

Winny laat het zich geen tweede keer zeggen, de lucifer brandt al. Ik kijk naar mijn twee dochters. Wat zijn ze toch verschillend. Julia, de oudste die overal beren op de weg ziet. En Winny die nergens gevaar in ziet. Na het ontbijt gaan ze met Chris een kerstboom in het bos zoeken. Ze lopen hand in hand naar boven. Vlakbij de bron ligt een groot stuk land met allemaal kerstbomen. De verkoper van La Source Bas heeft hen er op gewezen en verteld dat ze die bomen als een soort investering geplant hebben.

'Een investering voor Kerstmis,' was Chris' commentaar.

Ik blijf thuis om de boel op orde te brengen en een oogje op het vuur te houden.

Een uur later staat er een kerstboom in de kamer. Eerst de lampjes er in, dan de piek en de ballen. Samen versieren we de boom en als laatste hangen we de chocolade- en koekkransjes er in. Daar hebben de kinderen zich de hele reis al op verheugd nadat ik hen de zakken vol lekkers heb laten zien. Onder de boom maken ze een kerststal van een mooi gevormd stuk hout. De beeldjes heeft Julia op school gemaakt en ze is trots dat die hier nu staan op het mos. Ik maak koffie en chocolademelk en vanmiddag gaan we wandelen. De nieuwe wandelschoenen die de kinderen gekregen hebben staan klaar.

Een genot om alle drukte in Nederland achter me te laten. We werken allebei en samen met het huishouden en de kinderen is het een vermoeiend bestaan. Gelukkig kunnen we hier niet gestoord worden. Er is geen telefoon en de post heeft laten weten dat het huis te ver in het bos ligt om langs te komen. Als er brieven of kaarten zijn zullen ze die bij de burens boven aan de weg afgeven. We hebben dus alle tijd om spelletjes te doen, voor te lezen, te knutselen en als ze slapen te lezen. Het is relaxed om de tijd aan jezelf te hebben. Hier in Frankrijk zijn er geen vaste uren. We eten als we honger hebben en gaan slapen als we moe zijn. En 's avonds laat naar bed gaan heeft als voordeel dat de kinderen 's morgens niet in alle vroegte wakker zijn.

Ik heb altijd gedacht dat het in Frankrijk in de winter warmer was dan in Nederland. Het was het er op een gegeven moment min 10 graden 's nachts maar voor het eerst heb ik het gevoel dat we met zijn vieren zijn en er samen iets van maken. Na een week verdwijnen de dwang-gedachtes over mijn werk, alle dingen waar ik aan moet denken of zaken waar anderen aan moeten denken en die ik toch niet los kan laten. Hier heb ik met Julia en Winny gespeeld en gelachen. Ontspannen de dingen laten gebeuren zoals ze zijn. Een kerstvakantie zoals we hem al lang niet meer gehad hebben.

Josette 1992

De man van Mireille is dit voorjaar overleden. Gelukkig dat we elkaar weer zien zodat ik haar een beetje kan steunen. Laatst heeft ze voor het eerst op maman gepast.

Guillaume, Mireilles man, is afgelopen voorjaar overleden aan maagkanker. Het is allemaal snel gegaan. Mireille is er erg kalm onder gebleven. Ze heeft zijn pensioen afgekocht en het geld in een koffer verstopt omdat ze er geen belasting over wilde betalen. Toen ze, na een dag werken in de winkel thuiskwam, ontdekte ze dat alles weg was. Gelukkig dat de kopers van haar helft van La Source Bas op dat moment in Nederland zaten, anders zou Mireille hen zeker verdacht hebben. Omdat er geen sprake was van inbraak en omdat het zwart geld was, kreeg ze niets vergoed. Ze vond het sneu voor haar zus, het geld was bestemd voor haar pensioen. Nu had ze niets meer, alleen nog de inkomsten uit haar winkel.

Maman leeft steeds meer in het verleden. Ze denkt dat Jacques haar man is en dat ik haar zusje ben. Mireille herkent ze niet meer en ze vraagt dan aan mij wat die oude vrouw bij ons doet. Gelukkig hoort Mireille niet wat ze zegt, anders zou ze nog denken dat wij maman tegen haar opstoken. We hebben haar in een rolstoel meegenomen naar de begrafenis van Guillaume maar dat was geen succes. In de kerk begon ze hard te huilen omdat haar moeder overleden was. Ik ben met haar naar buiten gegaan en heb daar gewacht tot de kerkdienst afgelopen was. Na de teraardebestelling was er niets, geen koffietafel of iets dergelijks.

'Daar heb ik het geld niet voor,' zei Mireille.

Haar dochter knikte goedkeurend toen ze dat zei. 'We gaan ons geld toch niet besteden aan allerlei mensen die we nauwelijks kennen?'

'Denk je dat die Hollanders geïnteresseerd zijn in mijn helft?' vroeg ze toen we bij haar thuis een kopje koffie dronken.

'Ik weet het niet, zou best kunnen,' was mijn antwoord. Bij mezelf dacht ik dat ze misschien blij zouden zijn als ze die vervelende buurvrouw niet meer zouden zien. Mireille vertelde iedere keer hoe ze probeerde om haar burens een hak te zetten.

Ze denkt aan het nieuwe balkon van La Source Bas, gemaakt door de Nederlanders. Als ze naar La Source Bas gaan rusten ze daar altijd even uit. Het uitzicht vanaf het balkon is prachtig. Op die manier hebben ze de omgeving nooit gezien. Het huis is totaal veranderd. Ze hebben binnen een keer thee gedronken. De kleine kamertjes die ze getimmerd hadden

zijn er uitgebroken en de blauwe muren zijn wit gemaakt. De doorgang naar het grote huis is niet meer te zien, dichtgemetseld. Het valt haar iedere keer dat ze de Nederlanders ziet weer op hoe blij ze zijn met het huis, ondanks het gezeur van Mireille.

Over het balkon heeft Mireille problemen gemaakt. Toen het balkon af was heeft ze de bouwpolitie uit de departementale hoofdstad gebeld om te melden dat Nederlanders een illegaal bouwproject hadden uitgevoerd. Drie ambtenaren, vergezeld van de burgemeester zijn een kijkje komen nemen. Dat was in een periode dat de Nederlanders er niet waren. In plaats van een aanschrijving of een boete aan hun adres kreeg Mireille een schrijven van de burgemeester dat ze, als ze het nog een keer in haar hoofd haalde om voor zo iets onbenulligs de bouwpolitie in te schakelen, zij alle onkosten moest vergoeden. De burgemeester vertrouwde haar tijdens een marktbezoek op zondag toe dat het balkon mooi gemaakt was.

Francien 1992

Volgens de weersvoorspellingen wordt het extreem warm in Frankrijk deze zomer. Ik heb een spannend boek meegenomen om 's avonds op het trapje van de buurvrouw voor te lezen.

Loom rekt Julia zich uit. 'Echt een middag aan de rivier. Lekker zwemmen, kastelen bouwen en in de zon liggen lezen en doezelen,' zeg ik tegen de kinderen.

De uitgebreide picknick met gerookte kip en tomaatjes smaakte voortreffelijk. We hebben er een klein flesje wijn bij gedronken. Dat zullen we in onze benen merken als we straks terug moeten lopen. Pas rond vijf uur beginnen we aan de klim terug naar huis want anders is het te heet. Schitterende tocht door de bossen en een stukje wei. Het rivierwater is ijskoud, daar koel je lekker van af.

De terugweg is zwaarder dan de heenreis. Julia en Winny zijn moe en het pad stijgt alleen.

'Loop me niet zo voor de voeten,' snauwt Julia. 'Alsof er niet genoeg plaats is in het bos. Nee, zij moet me zo nodig op mijn hielen trappen.' Ze veegt haar witte gym schoenen schoon en kijkt boos in de richting van haar zus.

Winny trekt haar neus op en probeert Julia nog een keer te raken: 'Wie er voor mijn voeten loopt die krijgt een stamp,' roept ze treiterend. Gelukkig is onze eerste rustplaats in zicht zodat iedereen even op adem kan komen. Een stukje meloen of een snoepje doen wonderen.

'Mam, ik ben zo moe, hoe ver is het nou nog?' Winny begint echt te zeuren.

'Nog een kwartiertje klimmen en we zijn er, wees nou flink. De kinderen van La Source Bas moesten iedere dag dit stuk lopen en dan nog een eind verder. Dan staken ze de rivier over en dan pas waren ze op school.'

Ze luisteren verbaasd naar Chris.

'Ging er dan niemand mee, moesten ze alleen door dat donkere bos? En als er nou iets gebeurde, want ze hadden toen nog geen telefoon in ons huisje.' Winny is praktisch als altijd.

'Zelfs als ze die hadden waren ze nutteloos want er is geen telefooncel in het bos.' Julia wil haar zegje doen.

'Iedere dag zo'n eind. Waarom gingen ze niet naar het andere dorp met de kinderen van de buurman boven?' vraagt Winny.

Ik leg uit dat ze in dat geval nog veel verder hadden moeten lopen. Eerst een kilometer naar boven en dan 10 kilometer naar beneden. Het is een gemakkelijker weg, niet door het bos, maar veel meer kilometers.

Al pratend zijn we een eind opgeschoten.

‘Mam, waarom gingen ze niet over de brug? Het is toch veel te gevaarlijk om in de winter over te steken met een boot?’

Ik vertel dat de brug er toen nog niet was, die is er pas een jaar of twintig dus ze moesten met een bootje naar de overkant. Ik zie aan Julia dat ze er nog steeds aan loopt te denken. Twee kleine meisjes helemaal alleen naar school. Niet gewoon over een weg, maar dwars door het enge bos met al die geluiden.

‘Wat luxe dat wij iedere morgen met de auto gebracht worden en ’s middags weer opgehaald,’ zegt Winny triomfantelijk.

Het huis is in zicht. Nu nog door de kastanjeplantages omhoog en we zijn er. Vijf jaar geleden zijn er op de helling terrassen gemaakt en beplant met tamme kastanjes. Lekker koel als je van het hete stuk door de wei komt.

We zijn er bijna, ons eigen huis midden in het bos. Niemand in de buurt, alleen de uilen en de andere dieren.

‘Mogen we dadelijk nog in de teil?’ Julia roept van beneden. ‘Ze staan toch niet voor niets de hele dag in de zon te verwarmen.’

‘Eerst even voelen of het water niet te heet is,’ waarschuwt Chris.

Er is elektriciteit in het huisje maar op deze manier is het lekker ouderwets. Josette, de verkoopster van hun huisje, heeft ons verteld dat ze pas als laatste huis in het dorp rond 1970 stroom hebben gekregen. Tot die tijd ging alles met kaarsen en olielampjes. Daarom zijn de balken natuurlijk zo bruin.

‘Mogen we in het huisje spelen?’ Winny rukt al aan de deur.

Naast de schuur staat een klein gebouwtje maar we weten niet of het veilig is, dus het is verboden voor Julia en Winny om daar te spelen. Er zit geen plafond in maar een soort houten netwerk. Binnen is het zwart alsof er vuur gestookt is.

‘Winny, je weet toch dat ik dat gevaarlijk vind,’ zeg ik boos.

Een eind verder in het bos staat nog zo’n huisje. Toen we een keer op ontdekkingstocht zijn geweest om ons land te verkennen hebben we een derde huisje ontdekt. We moesten dwars door de bramenstruiken heen. De weg ernaar toe was overwoekerd en het huisje lag vol met kisten vol legerspullen en zelfs kogels. Winny wilde meteen alles meenemen maar dat had Chris haar verboden. Als ze naar Varène lopen staat daar nog een zwart huisje maar dat is van iemand anders. Daar is een echte

brand geweest. Je kunt zien dat het dak in brand heeft gestaan en daarna is de boel ingestort.

Eindelijk zijn we boven. De teilen zijn warm maar eerst drinken we lekker water uit de bron. Ongelooflijk dat er altijd koud en fris water in die bak stroomt. Het water is nog niet geanalyseerd maar het smaakt voortreffelijk. Morgen komen mijn broer Tonny en zijn vrouw Claartje met de kinderen. Ze hebben twee dochters die dezelfde leeftijd hebben als Julia en Winny. We gaan met z'n allen naar de rivier, de kinderen spelen de hele dag samen, bouwen hutten, schieten met pijl en boog en tenslotte eten we 's avonds met z'n allen rond de grote tafel en het kampvuur. Tonny pakt zijn gitaar en oude en moderne liedjes worden meegezongen.

Ik denk aan de reis. Twaalfhonderd kilometer in de auto en we zijn in een totaal andere wereld. Geen telefoon, televisie, computer en andere stoorzenders. Spelletjes doen, zwemmen in de rivier en genieten van de rust. En natuurlijk lezen en nog eens lezen. Chris heeft een badkamer gemaakt met een bad en een douche. Vooral de douche is origineel, het lijkt of de kraan uit de rotswand komt. Op de vloer van de douche liggen gladde keien die we uit de rivier meegenomen hebben. Je moet buitenom lopen om er te komen. 's Avonds durft Julia dat niet in haar eentje. Ze probeert steeds met een grapje om iemand mee te krijgen. Meestal loop ik met haar mee en zegt dan dat het prima uitkomt want dat ik ook moet plassen.

Laatst hoorden we 's morgens vroeg gebrul in het bos, vlakbij onze deur. Winny dacht dat het een gewonde soldaat was die hen mee kwam nemen. 'Jij kijkt een beetje teveel naar de televisie thuis' zei ik maar het klonk inderdaad erg alarmerend. Chris was brood halen in het dorp dus ik moest dapper zijn. Voorzichtig deed ik een van de raampjes van de deur open om de indringers te zien. Voor de deur stond een hert dat een soort brullend geluid maakte. Het leek of hij boos was. Bij het volgende bezoek aan de buurman vroeg ik hem wat dat voor geluid was. De buurman vertelde dat het een bronstig hert was. De reebok zoekt een vrouwtje en daarom maakt hij dat geluid.

Er zitten veel beesten rond ons huis. Als de kinderen in een berg zand aan het graven zijn vinden ze kleine witte eitjes. Niet hard, zoals vogeleitjes, maar een beetje zacht. Winny heeft er een open gemaakt en er zit een klein hagedisje in. Na twee weken zien we overal schattige babyhagedisjes lopen. De muizen die rondom het huis holletjes hebben zijn iets minder schattig. Het zijn niet dezelfde soort muizen als thuis,

deze zijn bruin met lieve spitse snuitjes die bijten. Chris heeft er een keer een levend gevangen in een val. Winny wilde hem aaien maar het bloed spoot uit haar vinger op de plek waar hij zijn tandjes in had gezet.

Het stikt van de roofvogels in de buurt. Sperwers, valken en de rode en zwarte wouw hebben we al gezien. En veel buizerds, in het vogelboek zoeken we ze allemaal op. De uilen laten zich bijna niet zien. Een keer na het eten zaten we stil bij elkaar toen er plotseling een grote uil vlakbij ons landde. Je hoorde hem bijna niet aan komen vliegen. Toen ik me bewoog keek hij ons met grote ogen aan en verdween hij weer. 's Nachts hoorde je ze tegen elkaar praten, soms in de verte maar vaak dichtbij. Een keer zaten ze op het dak, net boven ons bed, en ze riepen naar elkaar.

Herten komen we regelmatig tegen als we met de auto naar boven rijden. Dat bronstige hert was een nieuwe ervaring. Een gewonde soldaat, hoe komt Winny daar aan.

Het doet haar denken aan het ongeluk dat Winny gehad heeft. Ze was alleen het bos in gelopen omdat ze boos was dat ze geen koekje mocht pakken. Toen ze na een uur nog niet terug was zijn we haar gaan zoeken. In het bos boven de bron hebben we haar na twee uur gevonden. Gelukkig was het zo stil dat we haar hulpgeroep hoorden. Ze was in een rattenklem gelopen, de ijzers zaten in haar enkel. Ze was niet sterk genoeg om de klem open te maken. Het kostte Chris zelfs moeite om hem te verwijderen. We hebben Winny naar huis gedragen en zijn meteen naar het ziekenhuis gereden, 50 kilometer van ons huis af. Gelukkig was er niets echt beschadigd en heeft ze geen ontsteking gekregen. Chris vroeg zich af hoe die klem in het bos beland was. Hij was oud en vastgeroest, een wonder dat hij dichtgeslagen was.

Ik ga me verkleden. Door de wandeling ben ik bezweet geraakt. Ik aarzel tussen mijn nieuwe rokje of de vakantiejurk die ik gekocht heb net voor we vertrokken. De jurk maar, die heb ik nog nooit aangehad. De kinderen hebben zelf vakantieklereen uitgezocht. Lekkere katoenen shirts en jurkjes, sandalen in dezelfde kleur en natuurlijk bikini's.

Vroeger heeft een buurvrouw in Nederland eens tegen me gezegd: kleine kinderen kleine zorgen, grote kinderen grote zorgen. Ik vond dat destijds onzin. Als ze klein zijn dan is het pas eng. Ik moet nu toegeven dat ze gelijk had. Nu ze groter worden en een eigen karakter en mening krijgen is het veel moeilijker om alles harmonieus te laten verlopen. Ze luisteren niet meer als je zegt dat ze lief tegen elkaar moeten zijn.

Ik merk dat ik af en toe bang ben als ik alleen met de kinderen in La Source Bas ben. Toen Winny teruggevonden werd met haar voet in een val, heb ik me ellendig en schuldig gevoeld. Als ik haar niet verboden had om het koekje te pakken was ze thuisgebleven en was er niets gebeurd. Nu heeft ze een lelijk litteken op haar enkel. Gelukkig maar dat er niets in haar enkel beschadigd is.

Josette 1995

Het ging steeds slechter met maman. We konden haar niet meer thuis houden, ze poepte alles onder en stonk vreselijk.

Afgelopen herfst waren ze voor het laatst met z'n drieën naar La Source Bas gegaan met de auto. Maman was onrustig geweest en ze hoopten dat het zien van haar oude huis haar wat tot rust zou brengen. Ze hadden kastanjes geplukt en waren naar het huis gelopen. Gek dat ze er niet meer in konden. Hun eigen helft was verkocht en Mireille zou hen nooit de sleutel van haar helft toevertrouwen. Maman had staan rukken aan het hek dat er tussen de twee helften geplaatst was. Met moeite hadden ze haar weer in de auto gekregen. De maand erop hadden ze haar naar een verpleegtehuis gebracht. Ze was thuis niet meer te handhaven. De dokter had haar een spuit moeten geven om haar in de ambulance te krijgen. Al was Josette opgelucht dat haar moeder weg was, ze voelde zich er schuldig over.

'Kon ze het echt niet meer volhouden? Moest maman de rest van haar leven opgesloten zitten?'

Jacques overtuigde haar dat er geen nadere mogelijkheden waren. Ze was incontinent, kende niemand meer en probeerde voortdurend weg te lopen. Niet alleen voor zichzelf maar ook voor anderen werd ze een gevaar. Ze liep zonder te kijken de weg op en hield auto's aan. Josette moest zich echt niet schuldig voelen, ze had gedaan wat ze kon.

Toch voelde ze zich niet prettig als ze naar het verpleeghuis reden. Hadden ze niet meer moeten proberen om maman thuis te verzorgen? Hadden ze haar niet te snel naar dit tehuis gebracht?

Jacques lijkt haar gedachtes te raden. 'Het kon echt niet langer meer, we hebben gedaan wat we konden. Zet dat schuldgevoel van je nu eens opzij.'

Ze knikt naar hem en weet dat hij gelijk heeft. Als ze bij het huis aankomen en de kamer van maman in gaan, ziet ze dat ze er weer slechter uitziet. Ze is broodmager en weigert te eten. Af en toe leggen ze haar aan het infuus om er toch wat eten in te krijgen. Ze brengen al lang geen lekkere dingen meer voor haar mee want ze weigert ze zelfs aan te nemen.

'Dag maman.' Ze buigt zich voorover om haar een kus te geven.

'Ga weg, raar mens,' schreeuwt ze naar me. 'Ik heb geen kinderen. Je bent zeker op mijn geld uit.'

Het heeft geen zin om met haar in discussie te gaan. We gaan bij haar zitten en wachten tot het bezoeken voorbij is.

Francien 1995

Ik denk dat de reis deze keer lang zal duren, overal is er file voorspeld want er valt veel sneeuw. Ik denk dat we een witte kerst krijgen.

'Wanneer krijgen we ons cadeautje nou? We zijn al voorbij Parijs?' Winny is al aan het zeuren sinds we de Periferique, de rondweg om Parijs, opgereden zijn. Ze weet dat ze de verrassing pas krijgen als ze voorbij de Eiffeltoren zijn want dan zijn we de drukte bijna uit en kan ik weer opgelucht ademhalen. 's Morgens vertrekken we om vier uur uit Nederland en als alles vlot gaat en er geen file is, zijn we rond vijf uur 's middags in La Source Bas.

'Ik denk niet dat we het vandaag halen voor vijf uur. Het gaat steeds harder sneeuwen en er is veel verkeer.'

Het is 24 december en er zijn veel Fransen op weg naar hun adres om kerstmis te vieren.

In de verte zien we vaag de contouren van de Eiffeltoren. Ik pak de twee zakken vol pakjes die onder mijn stoel liggen en geef ze door naar achteren.

'Jullie hebben je prima gedragen tot zover, hier hebben jullie de nieuwe onderbroekjes.'

Even kijken ze verbaasd naar mij maar als ze mijn gezicht zien weten ze dat er iets anders in de pakjes zit. Het papier wordt er afgescheurd en even later zijn ze verdiept in hun tienertijdschrift. Het snoep en de andere pakjes bewaren ze voor straks, voor na Orleans besluiten ze. Het lijkt of heel Parijs aan het vertrekken is. Het verkeer staat muurvast en er zit geen beweging in de file. Stapvoets komen we de volgende twee uur tot de snelweg buiten Parijs. Vijf uur halen we nooit meer. We mogen blij zijn als we er om acht uur zijn.

Bij de benzinepomp wisselen we van plek. Het gaat steeds harder sneeuwen en naarmate we verder naar het zuiden komen neemt het verkeer af. De meeste Fransen hebben hun bestemming bereikt. Ik draai me om naar de kinderen. Julia kijkt naar de witte vlokjes die aan de zijkant langzaam naar beneden glijden. Ze verheugt zich er op dat ze weer naar hun Franse huis gaan maar tegen de reis ziet ze altijd op. Het leven thuis wordt steeds drukker. Volgend jaar gaat Winny naar de middelbare school. Eerst moet ze nog de Cito-toets halen en dan mag ze naar het VWO.

Het is jammer dat Julia niet mee kan doen met de balletuitvoering in de kerstvakantie. Ze heeft met alle repetities meegedaan maar kan nu niet op het toneel staan en ze mist het judotoernooi. De gitaar heeft ze

meegenomen, kan ze oefenen voor het vuur. Of zou dat te warm zijn. Winny is weer in slaap gevallen en ligt tegen Julia aan. Nog een keer tanken, plassen, wat lekkers kopen, koffie voor ons en langzaam schiet het op. Nog 50 kilometer rijden en we gaan van de snelweg af. Dan nog 2 uur voortsukkelen over de kleinere wegen en de hele kleine weggetjes. 'Het is een gek gevoel dat je op vakantie gaat en het gevoel hebt dat je naar huis gaat,' filosofeer ik met Chris.

'Het is niet slecht om je op meer plekken thuis te voelen,' is zijn antwoord. 'Dat maakt je flexibel. Maar het is luxe.'

Het is nu al 7 uur dus we zullen er pas laat zijn.

'Kijk eens Chris, daar is een supermarkt open. Zullen we wat verse spullen halen?'

Gelukkig maar dat Fransen zo van eten houden, zelfs op kerstavond kun je nog oesters, kalkoen en versgebakken stokbrood kopen. De hele auto ruikt naar het brood en het warme croissantje smaakt verrukkelijk. De kalkoenpoot zal morgen lekker smaken als hij een hele dag gesudderd heeft in de wijn.

Als we om 10 uur het pad naar La Source Bas oprijden schrikt Julia wakker.

'Heb ik geslapen? Zijn we er al?'

Iedereen helpt met uitladen terwijl Chris het vuur aanmaakt. Het water wordt geïnspecteerd, de boiler gaat aan, bedden opdekken en elektrische dekens aanzetten om het vocht te verdrijven. Na het sjouwen gaan we voor het vuurtje zitten. Tegen de tijd dat ik begin met koken is de temperatuur boven de 10 graden gestegen. Oesters vooraf, die lusten de kinderen niet. Zij krijgen toastjes met paté. Dan een soepje en een spaghettischotel. Omdat de boiler nog niet warm is gaat de metselkuip voor het vuur. Een half uur later jagen de uilen boven La Source Bas maar binnen is er niemand meer die het hoort.

De volgende morgen gaan we een kerstboom uitzoeken. De bomen worden groot maar met enig zoeken wordt er een passend formaat gevonden. De mistletoe voor de voordeur is er de afgelopen jaren bijgekomen. Zonder kus kom je niet door de deur. Het versieren gaat geroutineerd, veel vlugger dan vroeger. De volle boom is mooi, vooral als ik door mijn wimpers kijk en er rond de lampjes een soort lichtcirkel komt. De kinderen kunnen vanuit het stapelbed, naast de open haard, 's morgens genieten van de boom als Chris naar beneden komt. De lampjes aan, dan het vuur, dan thee, croissants en broodjes in de oven en als alles en de kamer lekker warm is gaan we ontbijten. Soms niet voor tien.

De kerstwandeling wordt tot de volgende dag uitgesteld. Eerst een wandeling naar boven om de familie Crameaux te begroeten en de kerstgeschenken te overhandigen. Kaas, gerookte zalm en bloembollen. Er wordt gelachen en gepraat over de familieleden, burens, gebeurtenissen in het dorp en de jacht. De kinderen vervelen zich een beetje. Gelukkig staat de televisie aan al kunnen ze daar weinig van volgen. De volwassenen drinken pastis, de kinderen krijgen limonade en zoveel bonbons als ze willen. Als we vertrekken geeft de buurvrouw ons een grote doos met chocola mee en knijpt in de wang van Julia. Ik zie aan haar gezicht dat ze dat niet erg vindt. Van veel mensen zou ze dat vervelend vinden maar bij haar niet. Als ik het aan haar vraag op de terugweg zegt Julia: 'Ze is lief en knijpt zachtjes.'

Door de sneeuw, dezelfde weg als de twee zusjes vroeger, lopen we naar Varène.

'Moesten ze naar school lopen als het sneeuwde?' vraagt Winny. Ik denk van wel. Een auto was er niet en hoe moesten ze er anders komen. Het hotel in het dorpje is open. De chocolademelk met slagroom en de koffie geven nieuwe energie en luid zingend lopen we terug. De brug ligt vol sneeuw en er is niet geruimd. Onze broekspijpen worden nat maar alles is zo mooi stil, wit en ongerept.

'Kunnen we niet gaan skiën, we kunnen zo vanuit huis vertrekken?' vraagt Winny. 'Of snowboarden, dat is spannender.'

We lopen terug omhoog en blijven even bij een ruïne staan. Ieder jaar zakt het gebouw verder in elkaar, jammer dat ze er niets aan doen.

Winny oppert dat het een idee zou zijn als de ouders van een vriendinnetje het kapotte huisje kopen. Chris legt uit dat huizen voor Fransen iets speciaals zijn. Vaak willen ze niet verkopen omdat het huis van hun voorouders geweest is.

'Ze laten het nog liever instorten dan dat er een vreemde in komt wonen en het geeft veel ruzies in de familie als er broers of zussen zijn die willen verkopen.'

Ik kijk Chris even veelbetekenend aan. La Source Bas is er een prima voorbeeld van.

Als de sneeuw langer blijft liggen ontstaat het plan om te gaan skiën. Een autotocht van twee uur en we zijn in een klein skigebied. Er zijn maar een paar liften. Je ziet hier geen design skipakken, veel skiërs dalen af in spijkerbroek en jas. Voor Julia en Winny is het de eerste keer dat ze deze wintersport gaan beoefenen. Winny wil eigenlijk liever op een snowboard maar Chris beslist dat ze eerst moet leren skiën voordat ze zonder stokken naar beneden mag. Als de kinderen voor de eerste

keer naar boven gaan vind ik het eng. De lift komt er aan en er wordt een stok onder hun billen geschoven. Ze worden omhoog getrokken terwijl de ski's op de grond blijven. Boven aan de top worden ze gelukkig geholpen om uit de lift te komen. Ik sta beneden te kijken met klamme handen. Als ik al die mensen zie die naar beneden suizen, slaat de schrik om mijn hart.

'Kom, we gaan dalen,' roept Winny met een rode kleur op haar wangen. Voordat Julia antwoord kan geven is ze al naar beneden gestoven. Ik zie dat Julia voorzichtig probeert te glijden. Als ze merkt dat het niet zo moeilijk is, zie je aan haar houding dat ze er plezier in krijgt. De helling is niet te steil en het voelt lekker om de koude lucht langs je wangen te voelen. Als ze beneden is krijgt ze een kus van mij. 'Ik ben trots op je,' fluister ik in haar oor.

Na honderd afdalingen besluiten we naar huis te gaan voordat het echt donker is. De sneeuw is hier en daar al opgevroren. Als we een uur gereden hebben zijn we pas enkele kilometers opgeschoten. Iedereen rijdt stapvoets en het heeft geen zin om de sneeuwkettingen rond de banden te leggen. Er ligt te weinig sneeuw op de weg, het is één grote ijsvlakte.

In het volgende dorpje besluiten we te overnachten.

'We hebben niets bij ons,' zegt Chris.

Gelukkig is er in het dorp een grote supermarkt waar we alles kunnen aanschaffen. Tandborstels, ondergoed en T-shirts om in te slapen. Het kleine hotelletje ziet er romantisch uit. We slapen met z'n vieren op een kamer omdat door het ijs alle kamers bezet zijn.

Tijdens het eten in het kleine restaurant laat ik me ontvallen dat het anders is om op deze manier te reizen.

'Door La Source Bas doen we altijd hetzelfde, jullie zien niet veel van de wereld.'

Julia en Winny protesteren. 'We gaan nu toch skiën en we zijn in het voorjaar naar Spanje geweest.'

'Toch is het bezit van een eigen huis in Frankrijk een belemmering om steeds iets anders te gaan zien,' blijf ik bij mijn standpunt.

Ik ben blij dat de meisjes het niet met mij eens zijn. Dat geeft aan hoe tevreden ze zijn met hun vakanties in La Source Bas.

De volgende dag zijn de wegen beter begaanbaar. Langs de kant van de weg staan gestrande auto's en een geschaarde vrachtwagen. Gelukkig maar dat we gisteren niet verder gereden zijn. Rond twaalf uur is het vuur in ons eigen huisje weer aan en staat de lunch op tafel. Julia en

Winy gaan buiten sleeën en iedereen is blij dat we weer thuis zijn.
Thuis in Frankrijk, een bijzonder gevoel.

Josette 2000

De laatste tijd voel ik me niet zo lekker. De dokter heeft me verzekerd dat het de ouderdom is en me pillen gegeven. Maar die helpen niet.

Zelfs boodschappen doen kost haar moeite. Het lijkt alsof ze haar ene been niet voor het andere kan zetten. Alles voelt zwaar en doet pijn. In haar linkerbeen steekt het alsof ze een hele zware wandeling gemaakt heeft. Ze gaat even op een bankje zitten om bij te komen.

Ze kijkt naar de mensen die langs haar lopen en haar gedachtes dwalen af. Ze denkt aan haar jeugd en de lange wandelingen naar school. Die ene keer heeft ze zelfs twee keer naar de rivier moeten lopen. Ze kwamen 's avonds thuis en maman vroeg waar de schooltas van Mireille was.

'Die heeft Josette bij de rivier laten staan,' was Mireilles antwoord.

Maman vroeg niet eens door. Waarom was zij verantwoordelijk voor de schooltas van Mireille? Ze had er niet vreemd van opgekeken toen Mireille zonder tas naar boven liep. Ze had zelfs nog gevraagd waar haar tas was maar Mireille had alleen maar geglimlacht en gezegd dat dat allemaal in orde zou komen.

Nu moest zij weer teug naar de rivier. Eerst de lange weg naar beneden en dan de nog langere weg naar boven terwijl het al donker was.

'Kan papa met me mee?' probeerde ze maman te overreden.

'Geen sprake van, die is moe van de hele dag hard werken.'

Ze was naar de rivier gerend en zag daar dat de tas van Mireille half tussen de bosjes verstopt zat. Ze had het expres gedaan om haar te pesten. Op de terugweg had ze op het punt gestaan om wat dassenpoep in de tas te stoppen maar dat had ze toch maar niet gedaan.

Mireille had de tas van haar aangepakt met een scheve grijns.

'Dank je wel, lief zusje.'

'Mag ik even bij je op het bankje komen zitten?' Mireille sjouwt een zware boodschappentas.

'Natuurlijk, er is voldoende plaats.' Wat toevallig dat ze juist langs komt terwijl ik over haar dagdroom.

'Heb je al boodschappen gedaan dat je hier zit?'

Ze vertelt Mireille dat ze last heeft van haar benen.

'Dat krijg je er van als je te weinig beweegt,' is haar antwoord. 'Ik loop iedere dag naar het dorp om brood te kopen maar jij doet alle boodschappen met de auto. En als je dan een keer moet lopen krijg je kramp.'

Ze stelt niet voor om een paar boodschappen voor mij te doen.
Ze besluit om naar huis te gaan. Morgen kan Jacques de boodschappen met de auto gaan halen. Hopelijk gaat het beter met haar benen als het wat warmer wordt.

Francien 2000

Deze keer hebben onze pubers geen zin om mee te gaan. Het heeft veel overredingskracht gekost om hen over te halen. Misschien is dit het laatste jaar dat we hier met z'n vieren zijn.

Julia en Winny zijn door Chris afgezet in het dorp. Vanavond is het 14 juli, groot vuurwerk, barbecue en dansen. Aan de overkant van de rivier is er een Nederlandse camping gekomen. Chris was er niet zo blij mee. 'Al die Hollanders in ons dorpje.'

Voor de Fransen is het een zegen dat er meer toerisme komt. Een groepje campinggasten komt langsgelopen. Julia ziet dat er een leuke jongen bij loopt. Blonde haren, mooi shirt en heel aparte ogen. De jongen kijkt naar haar.

'Je hebt sjans.' Winny ziet alles.

Julia krijgt een rood hoofd en loopt langs het groepje.

De jongen komt op haar af. 'Ik heet Klaas, hoe heet jij?'

Julia vertelt haar naam.

'Ik heb jullie nog niet gezien, zitten jullie op een andere camping?'

Ze vertelt dat ze een huisje hebben in de bergen en Klaas knikt goedkeurend.

'Het betere werk,' verzucht hij. 'Wij zitten tent aan tent langs de rivier en horen precies wat iedereen over iedereen te vertellen heeft.'

'Ga je naar het vuurwerk kijken? Ik weet een mooi plekje langs de rivier om te gaan kijken.'

Samen wandelen ze de door hem aangewezen richting op. Winny is in geen velden of wegen meer te zien. Ze moesten bij elkaar blijven van papa en mamma maar dat lukt nu niet meer. Ze zitten samen aan de rand van de rivier. Klaas heeft een plaid meegenomen en een flesje met een mixdrankje. Ze gaan op de deken zitten. Inderdaad een prima plek met een mooi uitzicht over de rivier. Langzaam wordt het donker en is de hele rivierkant vol mensen.

'Wil je een slokje?' Klaas houdt haar het mixdrankje voor.

'Nee, liever een slok water, die heb ik zelf bij me.'

Ze kan niet zo goed tegen sterke drank en heeft er geen zin in dat ze straks niet meer weet wat ze doet. Ze hoopt maar dat Winny zich een beetje zal inhouden. In de verte zien ze kanoërs aankomen met fakkels die het begin van het vuurwerk inluiden. Wat is het mooi. De fakkels komen dichterbij en even later knalt de openingspijl hoog boven hen uiteen. Het is adembenemend, ieder jaar weer. Nu, met Klaas, is het speciaal. Hij heeft een arm om haar heen gelegd en dat voelt vertrouwd. Als er een soort vuurwerkwaterval van de brug af valt klinken er overal 'ohs' en 'ahs'. Wat kun je toch blij worden van vuurwerk.

'Wil je echt geen slokje?' vraagt Klaas weer.

'Nou eentje dan, om niet saai te zijn.'

De drank glijdt warm door haar keel. Een slokje is genoeg. Hier moet ze niets meer van drinken. Ze neemt nog een slok water om de vieze smaak weg te werken. Na het vuurwerk vertrekt iedereen richting danstent.

'Zullen we hier blijven zitten,' oppert Klaas.

Ze voelt zich vredig en heeft geen zin in de harde, onbekende muziek bij de danstent. Langzaam verdwijnen alle mensen zitten ze alleen op de oever. Klaas bukt zich over haar heen en begint haar wild te zoenen.

'Niet doen,' verweert ze zich.

'Hoezo niet doen, daarvoor zitten we hier toch?' protesteert Klaas.

Julia voelt zich verraden. Niks genieten van een mooie avond.

'Sodemieter maar op, hier heb ik geen zin in.'

Op dat moment ziet ze Winny's gezicht.

'Hoi jongens, ik kwam even kijken of alles in orde is met mijn grote zus.'

Julia is blij met haar komst.

'We wilden net weggaan,' zegt Klaas. 'Kom we gaan dansen.'

'Ik ben moe en op die muziek kun je niet dansen. Ik heb nog geen nummer gehoord dat ik ken.'

Ik zie aan Winny dat ze begrijpt wat ik bedoel.

'Dan gaan we pap en mam opzoeken, die lopen hier ergens rond.'

Klaas pakt zijn deken en de fles, zwaait even en weg is hij.

'Wilde hij iets van je? Heb je gedronken?' Winny wil er alles over weten weten.

Ze vertelt dat ze een slokje uit de fles heeft genomen maar dat het vies smaakte. Over de kus vertelt ze niks. Ze lopen naar de danstent en zien Klaas innig verstrengelt met een meisje van de camping. Ondanks het feit dat ze zich een beetje belazerd voelt is ze blij dat ze hem niet zijn gang heeft laten gaan. Chris en Francien staan op de dansvloer en maken vreemde bewegingen. Haar ouders kunnen echt niet dansen, maar ze is blij om te zien dat ze het nog steeds zo goed hebben samen. Bij veel vriendinnen zijn de ouders niet meer bij elkaar.

Hoe zou het gaan met haar twee beste vriendinnen? Het laatste jaar van het VWO zit er op. Ze kon het gemakkelijk bijbenen wat de stof betreft maar het sociale leven op school viel haar zwaar. Het is een geruststelling dat ze haar eindexamen gehaald heeft en nu kan gaan doen wat ze wil. Papa en mama staan overal achter wat ze wil gaan studeren, als ze maar gelukkig wordt. Maar ze vindt het moeilijk om keuzes te maken. Winny gaat veel gemakkelijker om met alles. Ze heeft allerlei vrienden en vriendinnen, lijkt zonder enige moeite de mooiste

cijfers te halen. Niet jaloers zijn, houdt ze zichzelf voor. Ze is blij met de steun van Winny zoals vanavond. Op school heeft ze altijd het gevoel gehad dat ze niet goed genoeg is, dat ze niet aardig is en niet zo mooi als de anderen. Iedereen kan haar zeggen dat het niet zo is maar zo voelt ze dat.

Haar vriendinnen zitten nu op een camping in Zeeland met zijn tweeën en een heleboel jongens terwijl zij opgesloten zit op La Source Bas. La Source Bas kun je het beter noemen. Op deze manier leert ze nooit met jongens omgaan.

Daar komt Chris aan met twee Orangina's. 'Jullie moeten veel drinken met dit warme weer, anders drogen jullie uit.'

Ze worden verwend, allebei hebben ze honderd gulden vakantiegeld gekregen waarmee ze mogen doen wat ze willen. Ze kunnen extra vakantieklaren kopen of sparen voor iets anders. Julia zet het op haar rekening. Na de vakantie wil ze rijles gaan nemen en een eigen auto kopen. Winny maakt alles op. Iedere zondag op het marktje in Saint Jacques koopt ze kralen en andere rommel waar ze vervolgens niks meer mee doet.

Haar moeder haalt haar uit haar dromen. 'Ga je mee naar huis? Of wil je nog iets langer blijven? Wij gaan in ieder geval nu weg.'

Ik kijk naar Julia. Ik merk aan haar dat er iets gebeurd is of dat ze ergens mee zit. Zou het hier toch te afgelegen zijn voor haar twee jonge dochters. Had ik haar mee moeten laten gaan met haar vriendinnen? Mijn twijfel was groot maar uiteindelijk had ze zelf de knoop doorgehakt. 'Ik ga met jullie mee. Misschien is het een van de laatste vakanties samen.'

Voor mij en Chris was het een opluchting. Al is ze al bijna 18, eigenlijk is ze nog kinderlijk. Ik heb niet het idee dat ze al een serieus vriendje gehad heeft.

Als we bij de bovenburen op bezoek gaan kunnen de kinderen voor het eerst een beetje volgen waar het over gaat. De buren vertellen vol trots over hun kinderen. Hun kleindochter is afgestudeerd als architect. Hun zoon heeft een nieuwe baan bij de bank, hij heeft promotie gemaakt. De rest gaat voor mij soms te snel en de buurman gebruikt veel patois, een soort dialect. Ik heb er de eerste 20 minuten moeite mee om alles te volgen, daarna gaat het een stuk gemakkelijker. Het spelletje op de televisie is zo simpel dat je dat kunt volgen al spreek je geen Frans.

De kinderen blijven vragen om een TV in La Source Bas.

‘Geen sprake van,’ is mijn antwoord. ‘Voor je het weet zitten jullie hier de hele dag achter het scherm. Bovendien hebben we hier geen ontvangst. Ik denk niet dat we hier iets kunnen ontvangen, zelfs al hebben we een schotel of een sterke antenne.’

Het zwembad is dit jaar eindelijk af. Het is een grote bak waar het bronwater inloopt en weer uitloopt, verrukkelijk met dit warme weer. We hebben het zwembad zelf gebouwd. Bijna helemaal, het gat is door een grote machine gegraven en het cement is gestort door een cementwagen. Een wonder dat die door het bos hun huis heeft kunnen vinden. Ieder jaar werd het zwembad meer een zwembad. Het eerste jaar het gat, toen de bodem, het jaar erop de wanden en het afsmeren. Je kunt er echt baantjes trekken en er zit geen chloor in. Vooral met de hitte deze zomer is het verkoelend. Soms is het boven de 40 graden en dan heb je geen puf om naar de rivier te lopen. Heen gaat het nog, maar terug in die warmte is slopend.

We krijgen veel bezoek. Ze komen graag bij ons, midden in de natuur met als voorwaarde dat die natuur niet te dichtbij komt. Ik heb moeten lachen toen Fred, een collega van Chris, in het hutje naast de schuur ging slapen. Hij deed de deur open en stond oog in oog met de couleuvre. Doodsbang natuurlijk voor die grote gevaarlijke slang. Ik heb hem uitgebreid uitgelegd dat het een ringslang is die niks doet. Maar voor geen goud ging hij nog in het hutje slapen.

Het plafond van het hutje is nog steeds zwart van het kastanjeroken van vroeger. Chris heeft er een nieuwe vloer ingelegd zodat we gasten een eigen verblijf kunnen geven. Als ze er tenminste willen slapen. Nu slaapt Fred in de schuur. We hebben hem maar niet verteld dat dat eigenlijk de vaste stek van de couleuvre is. De slang heeft zich deze zomer al vaak laten zien, de warmte maakt hem actiever. Ik vind het altijd fijn als hij er weer is. Hij hoort er zo bij, net als de hagedissen en de uilen die 's nachts op het dak zitten te roepen. In het hoekje van de schuur waar hij zich altijd verstopt heb ik een medaille gevonden en een oud schriftje. Jammer genoeg zijn de letters onleesbaar. De inkt is vervaagd en de bladzijdes zijn half door de muizen opgegeten.

We hebben hier de hele dag een Franse radiozender op staan zodat we Frans kunnen oefenen. Van het nieuws om 9 uur en om 1 uur kunnen we soms stukken niet verstaan, maar als er wereldnieuws is weet je toch wat er aan de hand is. In de Franse krant die we kopen als we boodschappen doen, kunnen we dan op ons gemak lezen of we het bij het juiste eind hadden. De klassieke muziekzender geeft mooie muziek.

De kinderen zijn het daar niet mee eens. 's Morgens worden er oude muzikanten geïnterviewd. Met krakende stemmen proberen die liedjes uit lang vervlogen tijden te zingen.

'Mogen die oude lijken uit,' heeft Winny eens gevraagd.

Nu wisselen we de muziek af, CD's van de kinderen en muziek of CD's van ons, of muziek die we allemaal mooi vinden. Als we buiten op het balkon zitten te eten luisteren we naar fado's of de Gypsy Kings, heerlijke vakantiemuziek.

Het balkon hebben we een paar jaar geleden gemaakt. Er stond tegen het huis een schuurtje, volgestouwd met hout. Chris heeft het dak eraf gesloopt en er balken in de muur gewerkt. Bekisting, beton erop en nu hebben we een ideaal balkon. Pas toen er een hek geplaatst was mochten de kinderen er echt spelen. Tot die tijd was het 'het balkon van de vrede' wat betekende dat ze er alleen mochten zijn als een van ons er was. Zo gauw er ruzie was moesten ze van het balkon af. Ik was doodsbang dat een van hen naar beneden zou vallen.

Hoe vaak zouden we daar nu al gegeten hebben. De foto's van het eten op het balkon met familie en vrienden zijn altijd hetzelfde. Alleen wordt iedereen een jaar ouder. De flessen wijn en de volle tafel met eten blijven hetzelfde.

's Avonds als de zon onder is straalt de hitte van de dag nog op het balkon. Tot laat in de avond kun je er naar de sterren kijken. Ze kennen er al veel. Natuurlijk de Grote en de Kleine Beer, maar daarnaast de Poolster, Andromeda, het Ruitertje, de Slang en nog veel meer. In augustus zien ze de vallende sterren. Soms meer dan vijf op een avond, er worden veel uiteenlopende wensen gedaan.

Ons Franse huis ziet er steeds beter uit. Als we aankomen aan het begin van de vakantie staat het rondom vol met bramen en brandnetels maar dat is gauw weg. De pergola aan de achterkant zorgt voor schaduw in de zomer, jammer dat we weg zijn als de druiven rijp zijn. De muizen en ratten hebben daar plezier van, net als van de walnoten die overal groeien.

Van het kastanje-drooghuisje in het bos dreigt het dak in te storten en als dat gebeurt is het snel een ruïne. Vorige week zijn we begonnen met herstellen. Als de kinderen mee werken krijgen ze per uur betaald. Los van het vakantiegeld komen ze dus rijker terug naar huis dan ze vertrokken zijn en ondertussen sjouwen ze lekker in het bos.

Nadat Chris enkele dakbalken van het huisje in het bos vernieuwd heeft, is de hele zijkant opnieuw opgemetseld. Gezien de dikte van de muur wisten we dat dat enkele dagen zou duren. Daarna hebben we er samen

een nieuw stuk dak opgelegd. Het is net een sprookjeshuisje geworden zo midden in het bos. Ik zou er voor geen goud alleen willen slapen. Voor de slangen ben ik niet bang maar wel voor al het andere engs dat daar kan gebeuren. Je hoort er voortdurend geritsel en geluiden die je niet thuis kunt brengen. Natuurlijk weet ik dat er maar weinig kan gebeuren in het bos. Winny wil dolgraag in het bos gaan slapen en het huisje van binnen mooi maken.

‘Dan zetten we er een bank en maken we er een kacheltje in. Kunnen we lekker chillen.’

Ik moet er niet aan denken dat ze daar alleen in het boshuisje zou slapen. Het is te ver van huis om om hulp te roepen dus zou ze echt alleen zijn.

Al komen er niet veel mensen in het bos, er zijn een heleboel beesten. Zoals die keer dat Julia ineens oog in oog stond met een everzwijn. Ze ging paddenstoelen zoeken en liep op het oude pad dat de meisjes vroeger naar school liepen. Ze bukte zich omdat ze een mooi exemplaar eekhoorntjesbrood zag en hoorde toen geluid uit de bramenstruik. Plotseling zag ze twee kleine schitterende oogjes en twee slagstanden. Ze kon niet bewegen, niet wegreppen en gillen zou geen effect hebben gehad. Het enige wat ze deed was doodstil blijven staan en terugkijken. Ze kon niet anders. Op een gegeven moment leek het of het everzwijn er genoeg van had. Hij of zij, dat wist ze niet, draaide zich om en verdween weer. Ze had haar mandje met paddenstoelen laten staan en was huilend terug naar huis gerend.

Ik begreep dat het een angstig avontuur was geweest. Achteraf was het een mooi verhaal maar op dat moment was het eng geweest. Dat het nu juist Julia moest overkomen. Ze blijft wat bangelijk. Ze vindt het nog steeds niet veilig om alleen naar de WC te gaan buitenom, al hangt daar nu 's avonds een soort feestverlichting zodat ze niet in het donker hoeft te zoeken naar de badkamerdeur.

‘Kijk nou eens wat hier ligt, een soort kruis.’

Winny is met haar metaaldetector in de weer op het stuk land boven het huisje.

‘Dat is geen kruis maar een kruisbeeld, kijk daar hangt iemand aan,’ zeg ik.

‘Getsie,’ zegt Winny, ‘hier dat is voor jou Julia.’

Voorzichtig pakt Julia het aan. Ze gaat het eerst schoonmaken bij de waterbak beneden. Het is een mooi beeldje. Aan de randen van het kruis zit filigreinwerk en je kunt aan het gezicht van die man zien dat hij pijn heeft. Julia zet het beeldje in het raamkozijn zodat er mooi licht op valt. Ik vind het prachtig.

‘Daar moet je maar zuinig op zijn. Het is een prachtig beeldje.’

‘Waarom hangt hij eigenlijk aan het kruis?’ vraagt Julia.

Ik vertel het verhaal van de kruisiging en dat het lijkt met Pasen verdwenen was.

Hoe zou dat mooie kruis daarboven bij het huis terechtkomen. Ik pak het nog eens op en bekijk het van alle kanten. Het is niet beschadigd dus dat is niet de reden om het weg te doen. Winny is muisstil achter mij komen staan en doet haar handen voor mijn ogen.

‘Een gulden voor je laatste gedachte.’

Ik schrik zo dat ik langs het kruis schampt en een snee in mijn hand heb.

‘Je hebt nu dezelfde wond als die man,’ grinnikt Winny.

Ik kan er niet echt om lachen maar houd mijn mond. Julia pakt het kruisbeeld, zij heeft dit beeldje toch maar van Winny gekregen.

‘Het is toch echt van mij hè,’ vraagt ze nog.

‘Natuurlijk,’ zegt Winny, ‘wat moet ik met een kruis. We zijn toch niet gelovig.’

We maken een klein tableautje voor het kruisbeeld en het krijgt een plaatsje in de nis. Naast de huid van de slang, het skelet van een muis en een everzwijntand.

Josette 2001

Ik zit lekker op mijn balkon te genieten. Ik heb vandaag vrij. Het is een dag dat alles klopt, een soort geluksdag. Zelfs mijn been doet minder pijn.

Jacques is naar het dorp gegaan met de auto om boodschappen te halen en zijn wekelijkse tochtje naar het café des Sports. Hij is zo matig dat ze het prima vindt dat hij een keer per week een paar wijntjes of pastis drinkt met zijn vrienden. In het café kun je wedden op paarden. Hoe dat werkt heeft ze nooit begrepen maar soms komt Jacques thuis met verhalen over mensen die enorm veel geld gewonnen hebben.

'Doe jij er ook aan mee?' heeft ze hem gevraagd.

Volgens Jacques heeft hij een keer een wedje gemaakt maar daarna nooit meer, zonde van het geld.

Ze schenkt nog een kopje koffie in en gaat weer op het balkon zitten. De tuin staat er mooi bij. Jammer dat hij te klein is om groentes te planten maar ze hebben zo weinig nodig met z'n tweeën dat het goedkoper is om alles in de winkel te kopen.

Er stopt een onbekende auto voor de deur. Even schrikt ze omdat ze denkt dat er iets met Jacques gebeurd is maar dan ziet ze de lachende gezichten van Chris, Francien en de kinderen. Wat fijn dat ze hen weer op komen zoeken. Ze hoopt dat haar man snel komt want die geniet altijd van het bezoek van de Nederlanders.

'Dat is toch niet nodig,' zegt ze als er cadeaus worden overhandigd.

'Het zijn maar kleinigheidjes,' zegt Francien. 'Ik kon ze niet laten liggen.'

Uit de pakjes komen pannenlappen en ovenwanten met blauwe figuurtjes er op.

'Dat is Delfts blauw,' legt Winny uit. 'Dat is beroemd in Holland en daarom vond mamma het een goed idee om aan jullie te geven.'

Ze bedankt hen hartelijk, ook voor het kaasje dat ze meebrengen.

Als ze aan tafel zitten met een glaasje pastis zien ze de auto van Jacques stoppen. Meestal haalt hij rustig de boodschappen er uit en slentert hij naar het huis maar vandaag gooit hij het autoportier dicht en rent het hekje door. Is dat alleen enthousiasme omdat de Nederlanders er zijn? Of is er iets aan de hand?

Jacques is buiten adem als hij de kamer binnenstormt.

'Ik heb gewonnen, mijn paard heeft gewonnen,' hijgt hij.

'Sinds wanneer heb jij een paard,' probeert ze hem lachend tot bedaren te brengen. 'We hebben geen plek voor een paard.'

‘Nee, ik heb op een paard gewed en dat heeft gewonnen. Ik heb een heleboel geld gekregen.’ Hij haalt een rolletje bankpapier uit zijn zak. Zijn gezicht glimt van het zweet.

Ze kan het niet geloven, hij heeft een flink pak biljetten in zijn hand.

De Nederlanders zien hoe opgewonden hij is maar kunnen niet volgen wat hij vertelt. Onbewust is hij overgestapt op zijn oude dialect.

Bovendien praat hij zo snel dat het voor haar al bijna niet te volgen is.

‘Vertel het nog eens rustig zodat iedereen het kan verstaan,’ vraagt ze hem.

‘We hadden een paar wijntjes op en de TV stond aan. Toen werd er gevraagd of mensen nog in wilden zetten want de weddenschap zou zo sluiten. Ik dacht, vooruit maar en heb al het geld dat ik over had van de boodschappen ingezet op een paard dat Rover heette omdat die naam me trok. Toen de race begon liep Rover meteen aan kop en hij heeft gewonnen. Dat had niemand verwacht, het was een onbekend paard dat nog niet lang meedeed. En daarom werd mijn inleg erg vergroot.’

‘Hoeveel geld heb je nu in je hand?’ vraagt ze.

‘Ik weet het niet. Ik heb natuurlijk een paar rondjes gegeven en voor ons heb ik een fles champagne gekocht.’

Hij gaat de kamer uit naar de auto om de fles champagne te halen.

Ze zet glazen op tafel en even later knalt de kurk en spuit de champagne de kamer in. Die had natuurlijk eerst moeten rusten maar ze vindt het niet erg dat er nu een vlek op het plafond zit.

Ze proosten allemaal op deze geluksdag en Winny en Julia krijgen ieder een bankbiljet om iets te kopen.

’s Avonds komt Mireille op bezoek. Ze heeft in het dorp gehoord dat Jacques een prijs gewonnen heeft.

‘Kom je ons feliciteren, schoonzusje,’ plaagt Jacques.

‘Natuurlijk, gefeliciteerd. Hoeveel is het nou precies, dat kon niemand me vertellen.’

Ze hebben besloten het exacte bedrag voor zich te houden, dus ze vertellen Mireille dat het een behoorlijk bedrag is.

‘Jullie weten dat ik krap bij kas zit, nietwaar. Kan er iets voor je zusje af?’ vraagt ze me.

We hebben besloten om met jou, Minette en de kinderen, ergens te gaan eten.’

‘Dat is aardig, maar daar heb ik zo weinig aan, ik heb liever wat geld.’

‘Het is of uit eten of niks,’ maakt Jacques een eind aan de discussie.

Zonder haar koffie op te drinken loopt ze naar de deur. ‘Ik zal het met Minette overleggen wanneer die kan. Ik laat het je nog weten.’

'Trouwens,' zegt Mireille terwijl ze zich omdraait, 'de Nederlanders hebben een bod gedaan en ik heb gezegd dat we er deze winter over gaan praten. Ik denk dat ik het aanneem, dus dan heb ik dat geld van jullie niet nodig.'

Ze knalt de deur achter zich dicht.

Francien 2001

Deze winter gaan we weer met z'n vieren op stap. Julia zal het twee weken zonder Simon moeten stellen. Ik zal nog moeten bekijken waar we allemaal slapen.

'Er zijn nog trompettes de la mort,' gilt Julia enthousiast. Tweede kerstdag, de boom staat en het kerstmenu is verorberd. 's Middags wordt de traditionele wandeling naar de rivier gemaakt. Het is een zacht najaar geweest en 's nachts is het kwik nog niet onder nul geweest. Op de schuine talud van het weggetje naar beneden ziet het zwart van de trompetjes. In Holland noemen ze ze soms trompettes de l'amour omdat de dood mensen afschrikt maar ze zijn erg lekker in de omelette of de soep. Drogen en mee naar Holland nemen zodat we daar nog even in Franse sferen kunnen zijn. Behalve trompettes zijn er weinig andere paddenstoelen en veel kastanjes die we straks gaan poffen. Je tanden worden er vreselijk stroef van maar het hoort erbij.

Gisteren hebben we een kerstdiner gehad met vijf gangen. Iedereen had een gedeelte voor zijn of haar rekening genomen. Er was een echte menukaart en het was smullen geblazen. Zowel Julia als Winny hadden wijn bij het eten gedronken. Ze hadden als een blok geslapen. Julia is aan haar derde studiejaar begonnen en heeft sinds een half jaar een vriendje. Jammer dat Simon niet mee kon naar Frankrijk maar zijn studie liet twee weken vakantie niet toe. Julia moet zelf het een en ander voor haar opleiding logistiek manager doen, twee studieboeken doorwerken en een verslag maken. Winny zit nu voor het eerste jaar op de universiteit maar het lijkt of zij nooit iets hoeft te doen. Ik vraag me af of ze al een tentamen gehaald heeft.

Simon stuurt iedere morgen en avond een SMS'je naar La Source Bas. Afgelopen zomer is hij mee geweest, met zijn eigen auto. Ze hebben het heerlijk gehad bij het zwembad en ze hebben flinke wandelingen gemaakt. Ze sliepen in het hutje, matrassen op de grond zodat ze lekker bij elkaar konden liggen. Winny had haar tent bij het zwembad opgezet. Als ik terugdenk aan de zomer kan ik bijna de geur van de kamperfoelie weer ruiken. Winny was afgelopen zomer uit haar doen geweest. Ze had het net uitgemaakt met haar vriendje omdat ze naar een andere stad ging om te studeren en vrij wilde zijn. Haar 'ex' had het slecht getrokken, stond steeds op de stoep om er over te praten. Winny was echter duidelijk, het was uit. De arme jongen probeerde in een gesprek met mij uit te vinden of hij nog een kans maakte. Ik heb gezegd dat ik me daar niet mee bemoeide. Ze woont nu in Enschedé en ik geloof dat ze daar

de beest uithangt. Gelukkig maar dat we niet alles weten want anders zouden we misschien moeten ingrijpen.

Het radiojournaal van zes uur brengt het nieuws dat er storm op komst is. Het gebeurt vaker dat de wind rond het huis giert. La Source Bas is zo stevig, de muren zijn een halve meter dik en op het dak liggen duizenden kilo's leien. Dit huis kan elke storm doorstaan. Eerst lekker in bad. Onder de kerstboom lagen diverse lekkere bad geurtjes en die smeken om gebruikt te worden.

'Mam, wil jij nog in bad na mij?' vraagt Julia.

'Lekker,' is mijn antwoord, 'maar ga jij maar zo lang als je wilt. De anderen hebben vanmorgen al gedoucht dus we kunnen het water uit de boiler opmaken.'

Julia laat de kuip vollopen en strooit er een flinke scheut badschuim in. Het ruikt lekker in de badkamer en de geur gaat zelfs door het houten plafond naar de woonkamer. Als Julia klaar is roept ze mij. Ik laat me in het warme water zakken en kijkt naar het beroete plafond.

Daar moet Chris nog eens iets aan doen. Hoe zou het zo zwart komen. Volgens Chris werd hier vroeger het varkensvoer gekookt en dat rookte nogal. Ik vind het vreemd. Dat zouden ze waarschijnlijk toch in de open haard gedaan hebben. In het plafond kun je van alles ontdekken. Spinnen hebben een soort witte kokers geweven die als tentakels naar beneden hangen en ik zie, net als vroeger, allerlei figuurtjes in de balken. Ontspannen lig ik in het witte schuim. Chris en ik hebben samen in het bad gelegen van de zomer toen de kinderen aan het wandelen waren. De deur open en het zonnetje scheen naar binnen. Het water wordt wat frisser. Zal ik er warm water bij doen of eruit gaan. Ik besluit het laatste en even later zit ik met natte haren voor het vuur.

Buiten begint het steeds harder te waaien.

'Het wordt serieus vanavond,' zegt Chris. Even kijken of we alles binnen hebben.'

'De buitenkerstboom heeft alle stormen de afgelopen jaren doorstaan dus die kunnen we buiten laten staan,' zegt Winny.

Chris maakt een ronde langs het huis. 'Alles in orde,' zegt hij geruststellend. We gaan eerst kaarten en daarna voor het eten zorgen. Tegen de tijd dat we naar bed gaan liggen de leien te klapperen op het dak.

'Zo erg hebben we het nog nooit meegemaakt.' Ik kijk bezorgd. Ik ben niet bang voor storm maar het geluid maakt dat ik erg onrustig word.

Als we in bed liggen valt de stroom uit.

'Ergens een boomtak op de elektriciteitsdraden gevallen,' suggereert Chris.

De kaarsen staan klaar voor dit soort gelegenheden. Het gebeurt iedere vakantie wel een keer dat we in het donker zitten, meestal tijdens onweersbuien. Het geluid buiten wordt steeds onheilspellender. Ik doe geen oog dicht en kruip dicht tegen Chris aan.

Julia komt naar boven: 'Ik ben zo bang dat het huis instort' zegt ze. 'Kom maar hier bij ons in bed liggen,' oppert Chris. Een kwartier later vertrek ik naar beneden omdat het vakantiebed toch een stuk smaller is dan de lits jumeaux die we in Nederland hebben. Bovendien is het beneden misschien minder heftig, hoop ik. Op zolder lijkt het of je midden in de storm zit.

Ineens wordt het buiten onheilspellend stil. Geen regen, geen wind, geen geluid. Gelukkig, hoop ik, het is over. Nog geen tien minuten later breekt de storm in alle hevigheid weer los, nog erger dan voor de stilte. Steeds als ik denk dat het niet erger kan worden, lijkt het of de storm een tandje bijzet. Harder, harder. Julia komt naar beneden omdat ze het boven te eng vindt. Samen kruipen we in het eenpersoonsbed en ik denk aan mijn leven, aan Chris en de kinderen, mijn werk.

'Laat dit over gaan,' zonder het te merken ben ik gaan bidden. Het lijkt of het helpt. Tegen vieren krabbelt de storm langzaam maar zeker terug en vallen we in slaap.

Winy, de schrik slaat Francien om het hart. Die slaapt alleen in het hutje. Misschien is het dak ingestort en ligt ze onder het puin. Chris komt naar beneden en trekt een regenjas aan. Om de hoek van de deur ziet hij het al: het hutje staat er zoals het er waarschijnlijk al eeuwen staat. 'Ik ga haar niet roepen, Francien,' zegt hij. 'Anders maak ik haar nog wakker.' De volgende morgen blijkt dat Winy niets van de storm gemerkt heeft. Toen ze 's nachts wilde kijken hoe laat het was zag ze dat de stroom was uitgevallen Toen was het al zes uur.

Rondom het huis is het een grote ravage. De grote schoorsteen van de buurvrouw is er afgewaaid en heeft een stuk van het dak van de andere helft van het huis meegenomen. Bij haar zijn er enkele dakleien weggewaaid, bij onze helft valt de schade mee. Een paar bomen om en veel dode takken afgewaaid. We hebben nog steeds geen stroom. Gelukkig zit er nog niet veel in het diepvriesvak want we zouden vandaag boodschappen gaan doen bij een grote supermarkt 30 kilometer verder.

Als we naar boven rijden blijkt dat we dat kunnen vergeten. Een grote dennenboom ligt dwars over de weg en is zo zwaar dat wij die niet kunnen verplaatsen. Even verderop ligt nog een boom, die is wat dunner. Chris rijdt achteruit terug naar huis om de kettingzaag te halen.

Tegen het middaguur kunnen we de burens bereiken. Ook daar hebben ze geen stroom en flinke schade. Ze hebben de noodaggregaat aangezet om hun volle vrieskist koud te houden. Ze vertellen dat een groot stuk van Frankrijk zonder stroom zit en dat er doden gevallen zijn. Pas drie dagen later floept de stroom aan. Het eerste dat Julia doet is haar oplader van haar mobiel in het stopcontact steken. De batterij was voor de storm bijna op en ze heeft drie dagen geen contact met Simon gehad. De telefoon in het dorp werkte niet. Ze gaat naar buiten om te bellen. Simon is vreselijk ongerust geweest en heeft op het punt gestaan om naar Frankrijk te rijden toen hij niets hoorde. Het werd echter afgeraden omdat veel wegen versperd zijn door omgevallen bomen.

Als we na vier dagen eindelijk boodschappen gaan doen, zien we onderweg wat voor ravage de storm heeft achtergelaten. Dikke bomen zijn in het midden doorgebroken, hele stukken bos liggen plat en bij veel huizen ligt er plastic op het dak om het water buiten te houden. De afgelopen dagen hebben we ons moeten behelpen met wat er in huis was. Brood bakken met de broodmachine kan niet, afbakbroodjes gebruiken in de oven kan niet. Gelukkig hebben we genoeg noodrantsoen met beschuit en kant en klare broodjes. Het kerstpakket dat anders half weggegooid wordt, bevatte allerlei welkome hapjes. De overdreven voorraad spaghetti, je weet immers nooit wie er onverwachts langs komt en mee wil eten, komt goed van pas. Evenals de blikjes. Zelfs een blikje krab dat over datum is, komt op.

In de supermarkt zijn er aanbiedingen van vlees en vis die niet meer ingevroren mogen worden omdat ze ontdooid zijn. Ze voelen nog koud aan dus we kunnen ze zonder zorgen eten. Met een volle auto gaan we richting La Source Bas. Nieuw noodrantsoen en lekkere dingen die we de afgelopen dagen hebben gemist. Allerlei soorten kaas, sla en fruit, entrecotes, ham en pizza's. We hebben geen honger geleden maar het water loopt in mijn mond als ik aan de lunch denk.

Deze wintervakantie is anders gelopen dan we hadden gedacht. Door de storm is een bezoek aan Mireille pas aan het einde van de vakantie mogelijk. De voorlaatste dag gaan we haar opzoeken in de winkel om onze afspraak over de verkoop van het huis te bevestigen. Chris heeft er een slecht gevoel over.

'Het zou me niets verbazen als we voor niets gaan. Dat mens draait iedere keer weer om als een blad aan de boom.'

Als we de winkel binnenkomen zie ik aan het gezicht van Mireille dat hij gelijk heeft. Ze kijkt stuurs en knikt naar ons. We hebben niets bij ons

want de Edammerkaas die we voor haar hadden meegenomen is tijdens de dagen noodrantsoen opgegeten.

‘Hebt u nog veel last van de storm gehad?’ probeer ik het gesprek te openen.

‘Hmm,’ is het enige antwoord.

‘Uw helft heeft maar weinig schade geleden, alleen een stuk van de schoorsteen is er afgewaaid.’ Ik zie dat ik haar belangstelling heb.

‘Is het op het dak gewaaid? Zijn er pannen stuk?’

We vertellen haar dat de schoorsteenbrok vlak langs de muur gevallen is en een hoek van het dak meegenomen heeft. Ook zijn er leien afgewaaid.

‘Ik kom van de week kijken,’ zegt ze.

Ik vertel dat we dan al weg zijn. We hadden eerder willen komen om het een en ander af te spreken over de verkoop maar de storm heeft alles vertraagd.

‘Wie zegt dat ik mijn helft wil verkopen,’ zegt ze bits. ‘We zouden het er over hebben en het antwoord is dat we niets gaan verkopen. Nu niet en nooit niet.’

Chris kijkt naar me en doet een laatste poging. ‘Ik had de indruk dat u van plan was om het aan ons te verkopen tijdens ons bezoek afgelopen zomer. We hebben een bod gedaan dat u accepteerde.’

Zonder iets te zeggen gaat Mireille naar het kamertje achter in de winkel, het teken dat het bezoek is afgelopen. We zijn woedend maar beseffen dat we er niets aan kunnen doen, het is haar helft.

Teleurgesteld rijden we terug naar huis. De lening bij de vader van Chris hoeft niet door te gaan, de plannen voor de verbouwing van de andere helft kunnen in de ijskast.

Het bezoek aan de bovenburen vindt plaats op de laatste vakantiedag. Meestal gaan we vaker naar hen toe maar door de storm is alles anders gelopen. Het is zoals altijd weer geanimeerd. De storm is natuurlijk het onderwerp van gesprek. In de kleine keuken waar alles gebeurt hangt een ontspannen sfeer. Het eten staat om half twaalf te pruttelen op het vuur en het plastic tafelkleed wordt ieder jaar vervangen door een kleed met een ander patroon. De favoriete jachthond ligt op de bank en krijgt een cadeautje uit Nederland. Ik vind het moeilijk om iedere keer weer iets origineels mee te nemen maar ik heb ontdekt dat kaas eigenlijk altijd scoort. Ze zijn zo aardig en zo tevreden met hun leven, met hun kinderen en met elkaar. Waarschijnlijk is het daarom zo uitnodigend om er langs te gaan. Vaak hebben we het over vraagstukken die je niet zou verwachten op het Franse platteland. Ze zijn begaan met het milieu, de dieren, derde wereld en het mondiale denken. En wat weet monsieur Crameaux veel van de dieren in het bos. Zijn vrouw Marie is het centrum

van het gezin. Zij zorgt voor de maaltijden en de warmte. Als we komen staat de pastis en de limonade al op tafel. Het is duidelijk dat ze het fijn vinden als we komen. Ze zijn geïnteresseerd en willen altijd weten hoe het met ons gaat en met onze familie. Toen we vorige zomer uitgenodigd werden voor de bruiloft van hun middelste zoon wisten we dat ze ons als vrienden beschouwden.

Josette 2003

Door de pijn in mijn benen zit ik de hele dag thuis. Jacques zit alleen maar in zijn stoel te slapen en soms wil ik uitschreeuwen van verveling. Wat een rotleven.

De dokter heeft haar een hele batterij antidepressiva voorgeschreven. 'U bent gewoon depressief. Als u deze pillen inneemt zal alles er anders uit gaan zien.'

Alles ziet er inderdaad anders uit maar niet veel beter. Ze staat 's morgens op met een droge mond en een zwaar gevoel in haar hoofd. Alles is vlak, ze heeft het idee dat geen enkele emotie nog tot haar doordringt. Zelfs Mireille kan haar niet meer boos krijgen. Die begon laatst weer te zeuren dat haar leven zo slecht was, ze was alleen en al haar geld was gestolen. Ze had er een beetje om moeten lachen. Het voordeel van de medicijnen was dat ze 's nachts geen bange dromen had. Niet meer van die angstaanvallen en negatieve hersenspinsels maar prettige herinneringen. La Source Bas speelde bijna altijd een rol. Haar vader, de klappen, de riem en het kleine hertje; herinneringen die ze ver weg gestopt heeft maar die steeds terugkomen. Door haar depressie hoeft ze niet te werken. Over twee maanden moet ze op controle komen om te kijken of ze het werk weer aankan.

Zo herinnert ze zich het zwemmen in de zomer in de rivier. Meestal maakten ze zich een dag vrij als het weer er veelbelovend uitzag en gingen ze samen met maman naar beneden met een mand vol eten. Aan de oever zochten ze een schaduwplekje en alle lekkers werd op een laken uitgestald. De fles water zetten ze in de rivier. Eerst gingen Mireille en zij zwemmen want met een volle buik mochten ze het water niet in. De varkensblaas om hun arm was al lang niet meer nodig. Ze probeerden naar de overkant te zwemmen en voelden hoe de sterke stroom hen mee sleurde.

'Wie het eerst aan de andere kant is,' riep Mireille die al een paar meter in het water stond.

Ze rende naar het water en haalde Mireille al snel in. Die maakte veel water met armen en benen maar kwam niet snel vooruit. Aan de overkant zwaaide ze naar maman terwijl Mireille halverwege de rivier terug zwom. Net toen ze zich weer in het water wilde laten zakken zag ze een slang op een meter van haar vandaan. De slang had haar gezien, zijn kleine tongetje flitste op en neer en zijn kop was gestrekt. Het leek of hij klaar zat om aan te vallen.

Met een grote schreeuw liet ze zich in de rivier vallen en hoestend en proestend bereikte ze de andere kant. Maman stond aan de kant om haar op te vangen.

'Wat is er gebeurd, waarom gil je zo?'

'Er zat een slang die me aan wilde vallen.' Haar hart klopte in haar keel. Ik denk dat het een adder was want hij was klein en hij keek gemeen.' Ze rilt nog als ze er aan denkt.

'Kom maar gauw hier zitten en drink wat water.' Maman haalt de fles uit het water en schenkt een beker voor me in. Ze snijdt brood af en smeert er boter op.

Mireille vindt dat ze overdrijft. 'Als ik naar de overkant was gezwommen had je vast niet zoveel herrie gemaakt, aanstelster.'

Mireille vindt dat ze met haar ziekte overdrijft.

'Je moet niet zo veel medelijden hebben met je zelf. Dan gaat het snel weer over. Ik heb meer reden om depressief te zijn maar ik ben vrolijk en optimistisch.'

Ze had een beetje geglimlacht en geen antwoord gegeven.

Francien 2003

Dit jaar komen de kinderen maar een gedeelte van hun vakantie op La Source Bas. Langzaam maar zeker hebben ze een eigen leven en eigen vakanties.

'We gaan twee weken mee omdat we het anders sneu vinden voor jullie,' was het commentaar van Julia en Winny geweest toen we dit jaar de vakantieplannen gingen doornemen. 'Maar we blijven zeker niet de hele vakantie.'

Chris en Francien vinden het prima om samen op La Source Bas te zijn. De laatste jaren zijn ze steeds met hun zessen geweest of meer. Vriendjes gingen mee en er was aanloop van familie, burens en bekenden. De hele dag gingen de kinderen chillen bij het zwembad, smerend met factor 20 om niet te verbranden. Hun voornaamste zorg was dat het bier en de limonade koud stond. 's Avonds zat iedereen rond het zwembad en als het niet te droog was ging de barbecue aan en werd er gezwommen.

Ik moet denken aan vroeger toen we altijd aan het eind van de vakantie een bonte avond hielden met de kinderen van Tonny en Claartje. Originele toneelstukjes, liedjes en spelletjes en tot slot mash mellows op het vuur laten smelten. Waar was die tijd. Nu werd er voortdurend ge-SMS't, het contact met de buitenwereld moest koste wat kost in tact blijven. Hun studies verliepen naar wens. Nog een jaar en Julia was klaar. Misschien ging ze er nog een studie achteraan doen want ze vond zichzelf nog te jong om te gaan werken. Haar vriendje had al een baan en Francien had soms het idee dat die zich wilde settelen met Julia. Wat was ze veranderd de afgelopen jaren. Van een bange, onzekere puber was het een prachtige, zelfvoldane student geworden die wist wat ze wilde. Winny had veel meer problemen om haar draai te vinden. Dit was alweer het vijfde vriendje dat aan hen was voorgesteld en waar ze waarschijnlijk straks weer afscheid van moesten nemen.

Chris hoopte dat Julia het bij deze studie zou laten want het bleef iedere maand een behoorlijk bedrag dat ze over moesten maken voor kamerhuur, boeken en collegegeld. Ze mochten zo lang studeren als ze wilden als ze er serieus mee bezig waren. Simon kwam vragen of er nog vers brood gehaald moest worden in het dorp. Heel luxe dat er nu twee auto's voor de deur stonden en ze niet altijd zelf voor alles hoefden te zorgen. Julia sliep met haar vriend in de slangenschuur, Winny in het hutje. Zo hadden ze allebei privacy en sliepen ze in de ruimte die bij hen

paste. Ze konden het steeds beter met elkaar vinden sinds Julia op kamers was gaan wonen.

'Wie gaat er mee wandelen naar Varène?'

Het is nog steeds een geliefde wandeling. De meisjes hebben uitgebreid aan hun vrienden verteld dat de zusjes die vroeger in dit huis woonden iedere dag naar het dorp naar school moesten, zomer en winter. De overtocht met de boot gooide altijd hoge ogen en als ze dan ook nog vertelden dat de familie pas rond 1970 elektriciteit had gekregen vielen hun monden open.

Het kruisbeeld van Julia staat nog steeds in het nisje.

'Zal ik het eens mee naar Nederland nemen?' had ze een paar jaar geleden gevraagd. 'Nee, ik doe het niet. Het hoort hier.'

Francien had haar gelijk gegeven. Het kruisbeeld hoorde hier. Net als alle in elkaar geknutselde dingen van de kinderen. De boot waar Winny winters lang aan gebouwd had, het rieten mandje van Julia waar ze zo trots op was. Hier in La Source Bas hebben ze meer geknutseld dan thuis in een heel jaar. Hier was de rust en de tijd ervoor. Je merkte het nu zelfs nog. Er werden pijn en bogen gemaakt, en zelfs het hutten bouwen was even in trek geweest. Toen ze een jaar of 8 waren werden er overal hutten gebouwd. Winny zorgde voor de constructie, Julia deed de inrichting. Ze waren prachtig. Winny had met haar vriendje midden in het dennenbos een vlonder gemaakt om op de loer te liggen voor de everzwijnen. Ze wilde zo graag dat hij er een in het echt zag want hij beweerde dat het geen gevaarlijk beesten waren. Vorige winter hadden ze er een langs het balkon zien rennen toen de jagers hem achterna zaten. Wat een snelheid kon zo'n beest ontwikkelen.

Het was het laatste jaar geweest dat de buurman, monsieur Crameaux, met de jacht had meegedaan. Het was opwindend om wakker te worden van het hondengeblaf en af en toe een schot. Monsieur Crameaux of zijn jongste zoon kwamen na de jacht een stuk hert of everzwijn brengen omdat ze op ons land jaagden. Vorig jaar was Marie, zijn vrouw gestorven. De Franse post had er te lang over gedaan om het bericht bij ons in Nederland te brengen en de begrafenis was al geweest toen we het lazen. Iedere vakantie gaan we naar het graf om haar te laten weten dat we haar missen. Een bijzondere, eenvoudige en tevreden vrouw die heel wijs was. Wat een verschil met die twee zussen die in hetzelfde bos gewoond hebben.

De moeder van Chris is vorig jaar in februari gestorven na een paar moeilijke laatste jaren waar ze met haar gezondheid sukkelde. Steeds

meer mensen om mij heen stoppen met werken en gaan rentenieren. Regelmatig vragen mensen aan ons of we na ons pensioen in Frankrijk gaan wonen. 'Ik denk het niet, niet permanent in ieder geval,' is ons antwoord. Julia en Winny hebben hen nodig. 1200 kilometer is te ver als er plotseling iets is.

In de slangenschuur zitten veel vleermuizen. Als we 's avonds op het balkon zitten komen ze te voorschijn en duiken over de tafel. Als ik 's middags een keer op bed in de schuur lig voor een kleine siësta, ben ik getuige van de bevalling van een vleermuis. Eerst valt er vruchtwater naar beneden, net naast het bed. Er kruipt een klein beestje uit en de moeder spreidt haar vleugels. Het kleine ding kruipt op de buik van de moeder en de vleugels worden beschermend rond het nieuwe vleermuisje gelegd. Ik ben ontroerd en probeer er een foto van te maken. De foto kan niet weergeven wat ik op dat moment zag. Bovendien wil ik niet te dichtbij komen om het jonge geluk niet te verstoren.

Traditioneel gaan we iedere vakantie een keer uit eten in Varène, in het restaurant beneden aan de rivier. Toen de kinderen klein waren was dat al een feest, nu ze volwassen zijn kunnen ze het echt waarderen. Onder een prachtige pergola van blauwe regen zitten we 's zomers te genieten van een culinair menu. Vooral de amuses die vooraf worden geserveerd vindt Julia enig. Je hebt ze niet besteld maar je krijgt ze als verrassing. Ieder kiest uit wat hij of zij lekker vindt. Chris en ik zijn dol op vis, de kinderen hebben liever vlees. De toetjes zijn voor hen favoriet. In de zomer duiken de kinderen in het zwembad dat onder het terras ligt.

De wandeling er naar toe is ontspannen. Veel bergaf, af en toe een klein beetje naar boven. Soms lopen we door modderstroompjes als het net geregend heeft of langs droge, stoffige paden waar zelfs de bramen geen kans krijgen om vrucht te dragen door de droogte. 's Winters is het belangrijk om degelijke schoenen aan te hebben omdat je soms door het water moet of springen van steen op steen. Er zijn een paar hekken die opengemaakt moeten worden zodat de koeien niet naar een verkeerd weiland kunnen. De terugweg is zwaarder omdat het pad stijgt maar ook omdat we na het eten plus een paar glazen wijn op wat moeizamer lopen. Toen de kinderen klein waren moesten we ze met allerlei spelletjes afleiden. Als het niet meer ging nam Chris Winny op zijn schouders. Nu lopen ze ons eruit en meestal kom ik als laatste zwoegend en met een rood hoofd boven. Zomers wacht dan het zwembad voor een afkoelende duik. In de winter zorgt de buitentemperatuur voor voldoende afkoeling en is een vuurtje nodig om ons weer te verwarmen.

Josette 2004

Gelukkig voel ik me beter en genieten we van onze dagen. De tijd vliegt, een week is zo om.

Iedere morgen loopt ze naar de bakker om brood en croissantjes te halen. Goed voor haar conditie en lekker vers brood. Als ze thuis komt staat de tafel gedekt en heeft Jacques de koffie klaar. Op deze manier is ontbijten een feest. Vroeger thuis was er nooit tijd voor en het brood was meestal hard.

Papa bakte een keer in de twee weken en het brood werd in de loop van die weken steeds harder. De laatste korstjes moesten we in de melk weken om ze nog door te kunnen bijten.

Het bakken zelf was plezierig werk. In het bos stond een bakhuisje waar op de zolder de takkenbossen bewaard werden. Als het baktijd was, op zaterdag, moesten wij de oven eerst schoonvegen. Daarna werd hij volgestampt met takkenbossen en werd er vuur gemaakt. Vooral 's zomers was dat een heet karwei. Als het vuur bijna uit was ging papa met een soort houten spaan alles eruit halen en kon het brood er in. Maman werkte op zaterdagochtend uren om het deeg klaar te krijgen. Mireille hielp maman meestal, zij was in het bakhuisje om alles klaar te maken.

Het water loopt nog in haar mond als ze denkt aan de eerste snee warm brood die's middags gegeten werd. Het brood werd besmeerd met eendenvet en een plak kaas. Heel soms mochten ze suiker op hun brood, dat was verrukkelijk. Als er veel fruit was maakten ze taarten, een voor henzelf en de rest bracht vader 's zondags naar de markt.

Toen papa stierf werd er geen brood meer thuis gebakken. Een keer per week werd er boven aan de weg bij de familie Craimeaux brood neergelegd voor hen. Dat stokbrood was na een dag al hard en smakeloos. Maman had er iets op gevonden. Ze maakte het nat en legde het dan vlak bij het haardvuur. Dan had je het idee dat je vers, warm stokbrood at maar de smaak bleef hetzelfde.

In Parijs had ze het eerst rustig gevonden dat ze niet meer zelf voor het brood hoefden te zorgen. Gewoon naar een winkel, aanwijzen en meenemen. Veel tijd om rustig te ontbijten hadden ze daar niet want het café ging vroeg open en tussen de bedrijven door at ze wat. Na een paar maanden begon ze het brood van thuis te missen, die aparte smaak van de hout gestookte oven.

Bij de bakker moet ze lang op haar beurt wachten. De vrouw voor haar bestelt brood en allerlei taartjes. Als ze aan de beurt is, heeft het winkelmeisje haar brood en twee croissants al ingepakt voordat ze iets gevraagd heeft.

'Geef me ook maar twee taartjes,' zegt ze in een opwelling. Met een vrolijk gevoel loopt ze naar huis. Jacques zal smullen.

Francien 2004

We hebben ons erg moeten haasten om op tijd naar Frankrijk te kunnen afreizen. Het leven wordt steeds drukker.

Als ik de flessen bessenjenever in de auto leg, naast het kerststukje, voel ik me opgelaten. Op het laatste moment had iedereen het gevoel: 'We moeten naar Frankrijk, anders is het geen Kerstmis.'

Ik heb snel inkopen gedaan, kerstcadeautjes en proviand voor de eerste dagen. De reis is 's winters steeds een verrassing. Dit keer veel wind maar geen sneeuw en ijs. In het begin gingen we iedere vakantie, zomer en winter op bezoek bij Josette en Mireille met cadeaus, kaas, bessenjenever of een ander Hollands product. Josette en haar man zijn altijd gastvrij. De kinderen worden volgestopt met koekjes en altijd is er de vraag: 'Zijn jullie nog steeds blij dat jullie het gekocht hebben?'

Als we daar bevestigend op antwoorden komt standaard de volgende vraag: 'Hebben jullie veel last van Mireille?'

In het begin gingen we trouw even naar de winkel van Mireille, meestal net voor de lunch. Er werd ons dan een aperitief aangeboden.

Vervolgens begon ze een tirade over haar zus. Dat die al het geld van hun moeder achterovergedrukt had. Dat die haar helft verkocht had zodat Minette nu geen heel voorvaderlijk huis meer had. Dat de belasting in Frankrijk zo hoog was. Of het in Nederland net zo slecht was. Waar lag dat trouwens, Nederland. Toen we vertelden dat ons huis een paar meter beneden de zeespiegel lag knikte ze. Nu begreep ze waarom we een huis op 200 meter hoogte gekocht hadden. Alleen jammer dat het haar huis was.

Minette komt binnen met een pannetje soep voor haar moeder. Ze logeert met haar twee dochters tijdens de kerstvakantie bij haar moeder. Ze kijkt ons met een ontevreden blik aan.

'Als jullie het huis willen kopen zullen jullie veel moeten betalen,' zijn haar eerste woorden.

'Een gelukkig kerstfeest,' is het antwoord van Chris. 'We komen langs voor de gezelligheid maar ik denk dat we maar weer vertrekken.'

Toch blijven we een halfuur in het kleine kamertje achter de winkel zitten waar allerlei vuil wordt gespuid, vooral over Josette en over geld. Minette is nog zuurder dan haar moeder, die twee samen zijn helemaal niet te harden. We besluiten om er niet meer heen te gaan. Sinds Minette er regelmatig op bezoek komt is het erger geworden. Die heeft het voortdurend over Engelsen die veel meer betalen en dat de prijs van de huizen in de nabije toekomst enorm gaat stijgen. Daar wachten ze op. Ze

kan voor ons de pot op met haar Engelsen. De een keer per jaar dat we Mireille op La Source Bas zien is net vol te houden. We gaan er niet meer langs.

Het winterse verblijf in La Source Bas is ontspannen. Naast het samen spelletjes doen gaat iedereen zijn eigen gang, doet dingen waar hij of zij zin in heeft. Ik lees en lees en lees, een leeshonger waar ik normaal gesproken niet aan toe kan geven maar waar ik nu alle tijd voor heb. Chris en ik maken lange wandelingen. Als we thuis komen treft ons de gemoedelijke sfeer en de behaaglijke warmte. Toen we vroeger met z'n allen gingen wandelen ging het vuur uit en kwam je in een koud huis thuis. De thuisblijvers zorgen ervoor dat het soms meer dan twintig graden op de thermometer is.

Chris en Winny zorgen voor de houtvoorraad. Tijdens de storm zijn er veel bomen in ons bos omgewaaid, genoeg voor jarenlange vuurtjes. Het zagen en stapelen geeft veel voldoening, vooral als de schuur straks vol ligt met droog hout.

We besluiten dit jaar oud en nieuw in het restaurant in het dorp te gaan vieren, voor de eerste keer. De afgelopen jaren bleven we thuis en dronken om twaalf uur een glas champagne. Geen vuurwerk in de buurt en alleen wat sterretjes voor de open haard. Nu willen we kijken hoe de Fransen het nieuwe jaar inluiden. Rond elf uur 's avonds gaat iedereen aan tafel en wordt er gegeten tot een uur of vier. Tussendoor dansen en muziek. Ik hoop maar dat ik het volhoud.

Als we het restaurant binnenkomen zie ik dat de tafeltjes al redelijk bezet zijn. De tafels zijn in een kring gerangschikt rond een open ruimte. Als iedereen zit wordt het eerste voorgerecht opgediend. De rest van de avond verloopt in een soort roes. Er wordt veel gedronken, veel gegeten en veel gepraat. Er komen mensen bij ons aan tafel zitten die willen weten wie we zijn, wat we doen en wat we er van vinden. Tijdens een gesprek wordt het plotseling stil en begint het aftellen. Bij nul schreeuwt iemand: 'Happy New Year.'

Ik heb het idee dat ze de gelukwens in het Engels zeggen omdat wij er zijn. De champagne wordt rondgedeeld en iedereen kust elkaar. Een half uur later wordt er weer een gerecht op tafel gezet. Ik kan niet meer, maar door het dansen tussendoor merk ik dat ik toch wat hapjes van het volgende gerecht neem. Om vier uur vertrekken de eerste gasten. Ik hoop dat ze niet ver hoeven te rijden want iedereen heeft teveel gedronken. Wij rijden voorzichtig naar huis. Gelukkig hoeven we maar even over de doorgaande weg, daarna worden de wegen steeds smaller

en op het bospad hoeven we niet bang te zijn dat de politie ons aanhoudt.

Moe en voldaan kruipen we in onze bedden. Als ik de volgende dag aan Julia en Winny vraag wat ze ervan vonden geven ze allebei als antwoord: 'Hier thuis is het gezelliger.'

'En minder laat,' voegt Chris toe.

Josette 2005

Als ik naar mezelf kijk in de spiegel zie ik een vrouw op leeftijd. Vaak schatten mensen me tien jaar ouder. Dat komt misschien omdat Jacques veel ouder is.

'Mijn benen zijn niet meer wat ze geweest zijn, vroeger kon ik gemakkelijk door het bos lopen en nu doet het pijn.' Josette rust even uit en probeert met de stok de bladeren weg te duwen. Veel paddenstoelen dit jaar. Ieder najaar gaan ze in La Source Bas kijken of er eekhoortjesbrood te vinden is. De bramen laten ze hangen, die zijn veel te zuur. Ze nemen maar een paar walnoten en kastanjes mee, want daar kan hun maag niet tegen. Jacques is na zijn hartaanval nooit meer echt de oude geworden. Ze kijkt hem bezorgd aan als ze ziet hoe rood hij aanloopt na een kleine inspanning, maar zelf is ze ook niet veel meer waard. Ze werkt nu nog drie dagen maar het valt haar zwaar. Aan het eind van het jaar is ze zestig en kan ze met pensioen. Ze kon al eerder stoppen maar dan was er minder geld voor het pensioen. Tijdens hun verblijf in Parijs hebben ze niets weggelegd voor hun oude dag. Ze merkt dat het eigenlijk allemaal te veel wordt. Afgelopen jaar heeft ze zich vaak ziek moeten melden. Maar zij leeft nog, net als Jacques.

Bij hun moeder in het verpleegtehuis gingen ze nog maar spaarzaam op bezoek. Ze herkende niemand meer en was agressief als je haar iets vroeg. Vaak zat ze vastgebonden aan haar stoel omdat ze steeds wilde weglopen en dan viel. Uiteindelijk was ze, na een pijnlijk ziekbed overleden. Er waren maar een paar mensen bij haar begrafenis. Naast de twee zussen, Minette en Jacques waren de familie Crameaux, hun vroegere burens van boven, en de plaatselijke kruidenier in de kerk geweest. Ze werd bijgezet in het grote familiegraf en het glimmend marmere grafstuk 'in dankbare herinnering aan onze lieve moeder,' leek misplaatst op de vervallen steen.

'Ze heeft veel te lang in het verpleegtehuis gewoond,' mopperde Mireille. 'Na het betalen van de rekening voor de begrafenis hebben we niets meer van haar erfenis over.'

'Je hebt altijd nog je halve huis,' kon Jacques niet nalaten te zeggen. Als blikken konden doden hadden we opnieuw een begrafenis gehad.

Tijdens de zomervakantie waren de Nederlanders weer bij hen langs geweest met kaas en een likeurtje. Ze vertelden dat ze Minette ontmoet hadden en dat die zich met de verkoop bemoeide. Minette was een echt kreng, het evenbeeld van haar moeder. Ze was jong getrouwd en had twee meisjes gekregen. 'L'histoire se repète,' had Josette nog gedacht

toen de tweede dochter geboren werd. Toen de jongste vier was, overleed haar man en stond ze overal alleen voor. Ze had werk gevonden maar was eigenlijk op zoek naar een rijke partner, helaas lagen die niet voor het oprapen.

Francien 2005

We hebben getwijfeld of we deze zomer naar Frankrijk zouden gaan. In Nederland zijn er zoveel dingen die ik nog moet doen. Maar ik weet dat ik er spijt van krijg.

Chris en ik zitten drie dagen alleen op La Source Bas. Als ik op het balkon zit te genieten van de ondergaande zon mijmer ik over vroeger. 'Weet je nog dat we met de kinderen naar het kleine beekje gingen om te spelen?' De weg naar de rivier was in het begin te vermoeiend. Als het erg warm was bood het beekje een welkom alternatief. De dammen en vlotjes werden snel gebouwd. De wandeling ernaar toe was een feest op zich. Eerst naar beneden door het bos en dan over de wei. De hele wei rook naar tijm en andere bloemen. Vlakbij het beekje lag een grote omgevallen boom waar ze op konden zitten.

Ik loop even naar boven om het zwembad te controleren. Zo gauw we aankomen in de zomer wordt de bak leeggemaakt, bladeren er uit en het water van de bron kan er in. Het duurt ongeveer 3 dagen voordat het zwembad vol is, maar daarna kan ik mijn baantjes gaan trekken. Als je over de rand van het zwembad kijkt, heb je een prachtig uitzicht op de berg aan de overkant. Fris water zonder chloor of andere rommel en lekker in je blootje zwemmen. Vooral als we er alleen zitten kan ik zonder problemen naakt zwemmen. Als de vrienden van Julia en Winny er zijn voel ik wat gêne. Ik word zelf ouder, al is het raar om te bedenken dat ik eigenlijk maar vijf jaar in leeftijd verschil met Josette. In mijn ogen is dat echt al een oude vrouw.

Ik trek mijn kleren uit en spring in het koude water. Na twee baantjes ben ik aan de temperatuur gewend. De kinderen hebben nooit problemen gehad met het bloot zwemmen. Ze zijn zo gewend aan hun eigen lichaam en dat van ons. Toen Julia ongesteld werd wist ze zelf al precies wat er allemaal aan de hand was, de pil hebben ze allebei op eigen gelegenheid bij de dokter gehaald. Ik vis een sprinkhaan uit het water die dreigt te verdrinken en zet hem op de kant. Met een grote boog springt hij weg. In de vlinderboom zitten zo veel vlinders dat je ze niet kunt tellen. Vooral de koninginpage is prachtig, maar al die grote oranjebruine vlinders zijn ook mooi om te zien.

In de rotswand naast het zwembad zijn nog vaag de resten van het kabouterdorpje te zien. Jaren achter elkaar werd en door Julia en Winny een dorp neergezet. Stoeltjes, tafeltjes en alles wat een kabouter nodig heeft. Als ze dan even niet keken kwam Pimmetje een zak drop bij het dorpje brengen. De kinderen geloofden dat Pimmetje een dropfabriek had in het bos. Winny was al een paar keer op onderzoek gegaan want die fabriek moest je toch kunnen vinden. Toen ze ontdekten dat wij de drop er neer legden moesten ze allebei huilen. Het kon niet dat er geen Pimmetje was.

Ik trek nog een baantje en schrik als Chris naast mij in het water springt. 'Wie het eerst aan de andere kant is?' Voordat ik antwoord kan geven begint hij te zwemmen. Lachend volg ik hem en feliciteer hem met zijn overwinning.

Mijn mobieltje rinkelt, gelukkig hebben we nu bij het zwembad bereik. Vroeger moest je naar boven lopen om te kunnen bellen. Een paar jaar later had je bereik als je over het balkon ging hangen. Het is Julia. 'Ik denk toch dat we een paar dagen langskomen als het uitkomt. We moeten een eind omrijden maar ik kan niet zonder een paar dagen La Source Bas.' Wat een genot dat de kinderen het hier zo fijn gevonden hebben en nog steeds graag komen. Winny is een weekje komen bijtanken, zoals ze dat noemt. Een weekje verzorgd worden door papa en mama, niet teveel drinken en regelmatig eten en slapen. Ze zag er weer prima uit toen ze wegging.

Ik bespreek met Julia wanneer ze komen en waar ze willen slapen. 'In de schuur natuurlijk, hebben jullie de slang nog gezien?' Gelukkig kan ik hier ja op zeggen. De tweede dag van hun verblijf heeft de slang zich uitgebreid laten zien. Het leek er bijna op alsof hij wilde zeggen: 'Ik ben er nog.' Ongelofelijk hoeveel uiteenlopende reacties een doodgewone ringslang op roept. Ze herinnert zich nog de eerste keer dat ze zelf een slang gezien had. Ze hadden La Source Bas net gekocht. Chris was met Julia boodschappen doen en Winny sliep. Ik hoorde zacht geritsel bij de rotswand. Toen ik naar boven keek zag ik een grote slang richting huis kruipen, over de bedrading voor de druiven. 'De slang gaat het huis in,' dacht ik in paniek. 'Daar ligt Winny te slapen.' Zonder verder na te denken had ik een stok gepakt die tegen de muur stond en de slang uit de druiven geslagen. Ik rende naar de schuur, greep er een hark en hakte op de slang in. Het beest probeerde nog weg te komen maar ik was zo bang dat ik de slang geperforeerd heb. In

blinde angst heb ik nog gemept terwijl de slang al lang roerloos op de grond lag.

Chris was boos op mij geweest. 'Waarom heb je die ringslang vermoord?' was zijn eerste reactie geweest.

Half huilend had ik verteld dat hij naar binnen wilde, waar Winny lag te slapen. Chris had het beest gepakt en haar laten zien dat ze nergens bang voor hoefde te zijn. De slang at muizen en hagedissen en was ongevaarlijk voor mensen. Kleine slangen, zoals adders, daar moest je mee uitkijken. De in Frankrijk levende grote slangen waren niet gevaarlijk. Pas een paar jaar later was er opnieuw een slang rondom hun huis gesignaleerd. Ik begon er langzaam aan te wennen dat hij of zij van tijd tot tijd opdook. Nog steeds trok er een soort rilling door me heen als ik er een zag.

Ik begin met het schoonmaken van de schuur. Deze zomer heeft er nog niemand geslapen en het stof van een heel jaar ligt overal. De vloer ligt bezaait met stukjes noot en stof, de muizen hebben hier ergens hun wintervoorraad verstopt. In de matras zit maar een klein gaatje, sinds we daar de hoes van af hebben gehaald laten de muizen het bed redelijk met rust. Een klein holletje en dan gaan ze op zoek naar ander spul, kennelijk vinden ze rubber niet zo lekker. Het bed is schoon en opgedekt, de gasten kunnen komen. Ik ga even liggen val meteen in slaap. Ik word wakker van Chris die naast me komt liggen. Hij voelt ijskoud van het koude water van het zwembad.

'Aan het piekeren?' vraagt hij, 'of gewoon een beetje slaap?' Ik wrijf mijn ogen uit. Ik was aan het dromen. Vaag komt er een beeld terug van een huis vol met kinderen. Geschreeuw en gelach en veel herrie.

'Ik droomde over vroeger,' vertel ik Chris. 'We genieten met z'n tweeën maar soms is het zo stil.'

Ik merk dat ik de kindergeluiden mis terwijl ik er vroeger over droomde om nu eindelijk eens rust te hebben. Een mens is niet gauw tevreden. Chris kust me en zegt dat hij hetzelfde gevoel heeft maar dat veel drukte voor hem niet meer hoeft.

'We worden toch een jaartje ouder, lieverd. Het voelt nog niet zo, maar we horen nu bij de 50 plussers.'

Josette 2006

Ik zit samen met Jacques in een verpleeghuis om op te knappen van de operatie. Het is stil op de kamer. Hier mis ik sterk dat we geen kinderen hebben.

Josette en Jacques liggen in een rusthuis, 150 kilometer van hun eigen huis. Dichterbij was er geen mogelijkheid. Nadat ze allebei zijn geopereerd (hij aan zijn maag, zij aan haar hart) moeten ze op krachten komen. Josette heeft in het rusthuis teveel tijd om na te denken, Jacques ligt alleen maar te slapen. Terwijl ze probeert de letters van het boek te vertalen in woorden, denkt ze na over haar leven. Over Parijs en het leven op La Source Bas. Sinds maman is overleden en haar gedeelte van het huis verkocht is, lijkt het of La Source Bas milder geworden is, zachter en plezieriger. Misschien komt het door de Hollandse mensen die er zoveel plezier in hebben. De laatste twee jaar zijn de Nederlanders niet meer bij hen op bezoek geweest. Ze zullen hen waarschijnlijk vergeten zijn.

Met een glimlach herinnert ze zich het kastanjes rapen en drogen in het bos. Wat had ze daar vroeger de pest over in. Maar als ze er aan terug denkt blijft de saamhorigheid van de drie vrouwen die voor hun eten en overleven moeten zorgen. De warmte van het vuur onder in het huisje, het uitspreiden van de kastanjes en uiteindelijk het resultaat. Daarom kan ze niet boos blijven op Mireille. Samen hebben ze heel wat beleefd. Alleen al die dagelijkse martelgang naar school. Ze herinnert zich de keer dat het tijdens de wandeling ging ontzettend hard ging sneeuwen, de sneeuw kwam met bakken uit de lucht.

Mireille wilde schuilen maar Josette wilde naar huis. Ze moest er niet aan denken om met Mireille opgesloten te zitten in een van de ruïnes langs de weg of een opening in de stenen muur. Dan zou Mireille zeker weer enge verhalen gaan vertellen.

‘Weet je dat er ieder jaar honderden mensen bevrozen?’ Daar zou ze mee beginnen. Ze hadden niets te eten bij zich en hun maag rommelde al.

‘Laten we hard doorlopen, dat moeten we zeker halen,’ had Josette geprobeerd haar zus aan te sporen. Die deed eerst of ze het met haar zus eens was geweest maar toen ze bij de ruïne van Jean Paul aangekomen waren was ze vlug naar binnen gegaan.

‘Ik zet geen stap meer in die sneeuwstorm,’ had ze gezegd. ‘Ze moeten ons maar komen halen.’

Josette had het zo koud gekregen dat ze stond te bibberen. Ze was gaan huilen. Dit was een afgelegen plek. Wie moest hen komen halen? Maman was niet zo snel ter been nadat ze een keer gestruikeld was over een uitloper van een bramenstruik. Het gebroken been was hersteld zonder de bemoeienis van een dokter, maar het leek of het scheef aan elkaar gegroeid was. Papa vond dat ze zichzelf maar moesten redden. Waarschijnlijk zat die al bij de open haard met een glas smerige eigen wijn of wat eau de vie. Van die kant hoefden ze geen hulp te verwachten. En verder was er niemand.

‘Laten we alsjeblieft verder gaan,’ smeekte ze.

Mireille was begonnen wat hout bij elkaar te sprokkelen en in het midden van de hut maakte ze een hoopje.

‘Wat heb je daar aan zonder vuur? We krijgen dat hout nooit in brand,’ zei Josette.

Mireille keek geheimzinnig en maakte haar schooltas open. Onder haar boeken had ze een klein zakje zitten met daarin 2 sigaretten en een doosje lucifers.

‘Hoe kom je daar aan?’ Josette keek verbaasd naar haar zus.

‘Gepikt van papa toen die halfdronken in zijn stoel zat,’ was het antwoord.

Tegen haar zin in begon Josette mee te helpen met het verzamelen van hout. Zo hoefden ze het in ieder geval niet koud te hebben.

Dat Mireille het durfde, iets stelen van haar vader.

‘Ben je niet bang dat je nu in de hel komt?’ vroeg ze aan Mireille.

‘Ik niet, maar jij wel,’ antwoordde ze. ‘Omdat ik de lucifers heb weggenomen kan ik jou redden en kom ik in de hemel. Maar jij maakt misbruik van mijn diefstal, jij profiteert ervan en dat is strafbaar. Dus jij zult moeten boeten.’

Met een valse glimlach keek Mireille haar aan. De deuropening van het huisje was bijna vol gesneeuwd en in het open stukje kon je zien dat het nog steeds hard sneeuwde, anders was Josette meteen weggevlucht.

Mireille maakte het vuur aan met kleine takjes en een stukje oude krant dat ze in een hoekje gevonden had. Langzaam cirkelde de rook naar boven en begon het hout te knisperen. Toen de kleine houtjes brandden gooiden de twee meisjes er grotere stukken op.

Buiten werd het donker. Hoewel ze het niet koud hadden begon de honger groter te worden.

‘We hoeven alleen maar sneeuw te eten. Mensen gaan dood van de dorst, niet van de honger,’ vertelde Mireille.

Josette was in een hoek van de hut gaan liggen, met haar hoofd op de harde schooltas. Ze stond op het punt om in slaap te vallen. De warmte van het vuur en haar angst verlamden haar.

‘Een beetje aan het slapen’?

Wild keek ze om zich heen en zag Francien en Chris voor zich staan.

‘We zijn eerst bij jullie thuis geweest, maar de burens vertelden dat jullie hier zaten. Dus daarom zijn we maar hiernaar toe gekomen.’

De man had een fles rode drank in zijn hand en de vrouw een Hollandse kaas. Josette moest even bijkomen. Het vuur mocht niet uitgaan en Mireille moest overtuigd worden dat ze naar huis moesten lopen. Ze knipperde nog eens met haar ogen.

De vrouw zei: ‘Wat een eind uit de buurt, we hebben er drie uur over gereden. Zeker nu alle wegen onder de sneeuw liggen.’

Daarom had ze waarschijnlijk gedroomd over hun avontuur in de sneeuwstorm. Als ze naar buiten keek zag ze de grote vlokken langs het raam schieten. Ze vertelde hen van haar droom. Nou ja, een droom was het niet, het was echt gebeurd.

‘Wie heeft jullie uiteindelijk gevonden? Hoe lang hebben jullie in dat hutje moeten zitten?’ De vragen werden op haar afgevuurd.

Jacques sliep gewoon door en werd pas wakker toen er een stoel verschoven werd. Hij keek boos omdat iemand zijn middagdutje verstoorde. Toen hij zag dat het de kopers van La Source Bas waren klaarde zijn gezicht op.

Josette stond er op om eerst naar de gemeenschappelijke zaal te gaan om een kopje koffie te drinken. Op hun kamer mochten ze niets koken in verband met brandgevaar. Ze waren erg bang dat de oude mensen vergaten om het vuur uit te doen.

‘Hoe oud bent u nu?’ vroeg de Nederlandse vrouw aan haar. Ze vertelde dat ze 61 was geworden. Ze zag dat de man en de vrouw een blik wisselden maar kon niet achterhalen wat ze ermee bedoelden. De gemeenschappelijke zaal was zoals altijd vol met tijdelijke bewoners en hun bezoek. Sommigen verbleven er om te herstellen, zoals zij. Anderen wachtten op een definitieve plaats in een verpleeghuis.

Terug in hun kamer viel er een stilte.

‘Vertelt u ons eens over die sneeuwstorm?’ vroeg Francien. Jacques keek haar verbaasd aan, welke sneeuwstorm? Waar had ze het over. Josette legde hem uit dat ze samen met Mireille vast had gezeten in de sneeuw. Naderhand hadden ze er nooit meer over gepraat en het aan niemand verteld omdat ze bang waren dat ze dan straf zouden krijgen.

‘Maar jullie konden er toch niets aan doen dat jullie in de sneeuw vast kwamen te zitten?’ Francien wilde precies weten hoe het zat. Josette zuchtte en besloot de tweede helft van het verhaal te vertellen. Het was al zo lang geleden en de eigenaar van het huisje was al lang dood.

‘Nadat ik even gedommeld had werd ik wakker van sigarettenrook. Mireille had een sigaret aangestoken. In het midden van het huisje brandde er een redelijk vuur want ze was begonnen om stukken planken uit het plafond te gebruiken om het vuur gaande te houden. Plotseling zag ik dat het dak vlam vatte.’

‘Dat krijg je er nou van als je gebruik maakt van gestolen spullen,’ had Mireille gezegd.

Ze hadden nog geprobeerd om het vuur met sneeuw te doven maar dat lukte niet. Omdat er stukken brandend hout naar beneden vielen vluchtten ze de sneeuw in. Buiten was het stikdonker maar door de sneeuw konden ze gelukkig wat zien. Het sneeuwen zelf was gestopt. Achter hen laaiden de vlammen steeds hoger op.

Op sommige plekken kwam de sneeuw tot hun middel. Ze waren kletsnat en toen Josette een van haar schoenen verloor dacht ze dat dit het einde was. Vlakbij de laatste bocht voor hun huis kwam hun vader hen tegemoet met een olielamp. Met een voor hem lief gebaar sloot hij de twee meisjes in zijn armen en leidde ze naar het huis. Maman was blij dat ze hen zag en was in alle staten. Het eten was verpieterd maar toen ze, nadat ze droge kleren aangedaan hadden en voor het vuur zaten, de opgewarmde prak aten zaten ze te smullen. Alleen kreeg Josette het ijskoud als ze aan het brandend huisje dacht. Misschien ging het hele bos in brand. Nee, dat kon niet, daarvoor was het buiten te nat.

Jacques onderbrak haar verhaal met de vraag: ‘Waarom heb je dit nooit aan me verteld? Is dat het huisje van de zoon van Jean-Paul dat half verbrand in het bos staat?’

Josette kreeg een kleur toen ze dacht aan de resten van het huisje. Het halve dak was ingestort en afgebrand en er was wekenlang over gespeculeerd hoe het huisje tijdens een sneeuwstorm vlam had kunnen vatten. Binnen hadden ze de resten van een kampvuur ontdekt met een sigarettenpeuk. De zusjes hadden besloten om het nooit aan iemand te vertellen maar de Hollandse mensen wisten niet eens wie de zoon van Jean-Paul was. Het had haar nog lang achtervolgd.

Chris vertelde dat ze bessenjenever voor hen hadden meegenomen. Een zoet drankje uit Nederland. Er werden twee glaasjes uit de kast

gehaald. Samen met de twee kopjes kon iedereen wat proeven. De drank voelde lekker warm in haar keel.

Jacques had een afspraak met de dokter en Francien liep even naar het dorp om wat boodschappen te doen. Ze bleef alleen met Chris achter. Ze wist niet hoe het kwam maar het voelde vertrouwd. Ze kende hem natuurlijk al een hele tijd maar het was geen familie. Zeker de laatste tijd miste ze haar nooit geboren kinderen. Ze kreeg tranen in haar ogen als ze dacht aan al die jaren van hoop. Zeker hier, waar veel kinderen hun oude ouders op kwamen zoeken, werd je op het feit gedrukt dat je kinderloos was.

Ze voelde een hand op haar arm. 'Gaat het een beetje?'

Dat was precies het gebaar waardoor ze haar tranen niet meer in bedwang had.

'Ik heb zo'n spijt van mijn leven, van alles.' Ze huilde en Chris wist niet goed wat hij ermee moest.

'Je hebt toch een goed leven gehad, samen met Jacques?' probeerde hij.

'Het was niet slecht, maar in het begin hoopte ik dat er kinderen zouden komen. Op een gegeven moment waren we nooit meer intiem dus de kans werd steeds kleiner. En nu zit ik hier en moet huilen omdat jullie komen.' Ze veegde wild haar tranen weg en keek Chris aan. 'Ik ben zo blij dat ik La Source Bas aan jullie heb verkocht. Het lijkt alsof ik op die manier toch een beetje kinderen heb gekregen. Sorry dat ik je lastig val met mijn problemen maar met Jacques kan ik hier niet over praten. Die valt steeds in slaap en als hij niet gaat dutten zegt hij dat ik tevreden moet zijn. Eigenlijk heb ik me al jaren geen vrouw meer gevoeld. En nu is het te laat.'

De man ziet haar ogen opnieuw nat worden en legt een arm om haar heen.

'Misschien heeft Jacques gelijk dat je tevreden moet zijn. Jullie hebben elkaar nog. Als jullie allebei opgeknapt zijn mogen jullie weer naar je eigen huis. Je hebt geen geldzorgen en wat de liefde betreft; door de film en de TV lijkt het of iedereen een super romantische relatie heeft met zijn of haar partner heeft.'

Ze kijkt hem opgelucht aan en knikt. Het is voor haar de eerste keer dat ze hierover praat.

Francien komt binnen met een taart en kijkt verbaasd naar mij en haar man. Hij heeft nog steeds een arm om mij heen geslagen en ik voel de resten van de tranen op mijn wangen.

'Moet ik nog even naar buiten?' vraagt ze.

Ze schudt haar hoofd. 'Het werd me even te veel, maar nu gaat het weer. Lekker, een taart.'

Ze strijkt haar permanent naar achter en loopt naar de kast om bordjes te pakken. Ze ziet dat de man een gebaar maakt naar zijn vrouw. Het kan haar niets schelen. Het was heerlijk om haar hart te luchten. Even later komt Jacques binnen. De dokter heeft hem verteld dat ze over twee weken naar huis mogen.

Als ze de notentaart verdeelt en serveert verzucht ze: 'Jammer dat jullie zo ver weg wonen in Nederland. Na al die jaren zijn jullie een beetje familie geworden.'

Francien 2006

Een grote verrassing dat ze allemaal mee willen. Vorig jaar dacht ik dat het de laatste keer zou zijn. Het verbaast me vooral dat Julia mee gaat. Ze lijkt anders de laatste tijd, meer in zichzelf.

‘Waar willen jullie slapen? In de schuur of in het kleine huisje?’ Ik loop met Winny en Alfons naar de schuur. Alfons kijkt aarzelend naar boven. De spinnenwebben hebben zich de afgelopen maanden stevig uit kunnen breiden. Hij heeft last van astma en is bang dat het te stoffig is in de schuur. Bovendien heeft Winny hem verteld dat er een slang zit. Hij schrikt als Winny een stuk slangenvel voor hem houdt, het is doorzichtig en erg lang. Hij moet er niet aan denken dat die slang bij hen in bed kruipt.

‘Laten wij maar in het huisje gaan slapen,’ zegt Winny. ‘Julia houdt echt van de slang dus die kan beter hier slapen.’

We zijn hier deze winter voor het eerst met z’n zessen. Julia en Simon zijn met hun eigen auto gekomen, Winny en Alfons zijn met ons meegereden. Eerste kerstdag is een beetje aan ons voorbijgegaan want toen zaten we in de auto. We hebben onderweg eten gekocht en vandaag gaan we een kerstdiner in elkaar draaien. Iedereen neemt een gerecht voor zijn of haar rekening. Chris en ik beginnen altijd met oesters, Simon is de enige die ze daar een plezier mee doet. Maar de kalkoen à la La Source Bas is ieder jaar weer verrukkelijk.

Het zoeken naar een geschikte kerstboom wordt moeilijker. De bomen zijn de afgelopen jaren enorm gegroeid, er zitten exemplaren van meer dan 10 meter bij. Chris loopt zorgelijk door het dennenbos.

Winny heeft de oplossing. ‘We nemen gewoon een grote boom die een mooie top heeft. Dan zagen we dat stuk eraf en we hebben een prachtboom. De rest van de takken kunnen we als buitenboom gebruiken.’

Chris en Julia zijn in eerste instantie niet echt enthousiast maar er zit niets anders op.

‘Die daar, rechts van de bron, die heeft een gave top.’ Ik wijs in de richting van de bron.

‘Ik zie geen verschil,’ bromt Chris. Even later gaat de kettingzaag aan en wordt er een grote dennenboom geveld. De top wordt naar huis gesleept. Nadat ze een mistletoe hebben gevonden en afgezaagd kan het versieren thuis starten.

‘Wat ruikt het toch lekker.’

Ik snuif de dennenlucht op die in de hele kamer hangt. De gekleurde lampjes zijn over de takken verdeeld, de chocoladekransjes hangen er in en de kerststal staat onder de boom. Zonder dat iemand het weet heb ik voor iedereen een cadeautje gekocht om onder de kerstboom te leggen. Ik pak mijn tas en leg de cadeautjes naast het kribbetje. Tijdens het eten mogen ze allemaal een pakje pakken.

Julia komt binnen en strijkt me over mijn rug.

'Wat heb je het weer mooi gemaakt,' verzucht ze. 'Maar niet alleen jij hebt aan presentjes gedacht.'

Ze pakt een plastic tas onder uit de kast en haalt daar pakjes uit waar namen op staan. Het laatst heeft ze een mooie envelop in haar handen die ze aan een van de takken vastmaakt met een gouden lint.

'Die moet je voor het laatst bewaren,' zegt ze.

Als Winny binnen komt vallen wil ze meteen cadeautjes uitpakken maar ze moet nog even geduld hebben.

Het kerstdiner is knus. Tussendoor pakken ze steeds een pakje uit. Julia heeft veel aandacht besteed aan alle cadeaus: een nieuwe hamer voor Chris, een lekker geurtje voor Winny, een leren portemonnee voor Simon en een zilveren Christoffel voor Alfons. Als laatste pakt ze de enveloppe die ze aan mij geeft. Haar wangen zijn rood, maar ik denk dat het door het haardvuur komt. Iedereen kan zien dat het belangrijk is wat er in de envelop zit. Het is doodstil in de kamer. Alleen 'das Wohltemporierte Klavier' van Bach klinkt op de achtergrond. Als ik lees wat er op het kaartje staat, springen de tranen in mijn ogen. Ik geef het kaartje aan Chris die hardop leest: 'In mei krijgen Simon en ik ons eerste kind en jullie je eerste kleinkind en neefje of nichtje.'

Iedereen springt op om de jonge ouders te feliciteren. Chris als eerste. Ongelofelijk dat onze Julia nu moeder wordt, we kunnen er niet over uit. Winny is door het dolle heen.

'Ik word tante, ik word tante,' herhaalt ze keer op keer. 'Mag ik oppassen?'

Simon en Julia nemen verlegen alle felicitaties in ontvangst. Ze hebben expres lang gewacht met het openbaar maken van hun geheim totdat ze zeker wisten dat alles goed was. Nu ze de baby voelt bewegen en het hartje heeft gehoord, durft ze er op te vertrouwen dat de rest van de zwangerschap zonder complicaties zal verlopen.

Julia denkt terug aan een paar jaar geleden toen ze weer eens flink ruzie had met Winny. Het ging over de waarheid. Wanneer loog je en wanneer was het gewoon overdreven fantasie. Winny kon allerlei dingen vertellen

over vroeger die niet gebeurd waren. Ze had op La Source Bas de meest uiteenlopende beesten gezien, zelfs beesten die door niemand in de buurt ooit gesignaleerd waren. Het ergste vond ze dat Winny haar nog steeds bang probeerde te maken. De laatste jaren ging het beter maar daarvoor had ze het nog steeds over duivels, de hel en andere ongein gehad.

Sinds ze studeerde wist ze dat angst weg te praten was. Simon had haar erbij geholpen om al die zogenaamde 'duiveltjes' zoals hij ze noemde, weg te werken. Daarom was ze zo blij dat ze in verwachting was. Ze hoefde niet bang te zijn dat ze haar kindje met allerlei angsten zou opzadelen. Ze zou ervoor zorgen dat hun kind nooit bang zou zijn. Ze zou hem of haar beschermen met haar eigen leven als dat nodig mocht zijn. Ze voelde zich sterk sinds ze zwanger was, alsof de baby die in haar groeide de laatste resten van haar angst wegduwde.

Ik kan niet in slaap komen. Julia in verwachting, het maakt me zo blij. Nadat ik het nieuws tot me door had laten dringen waren mijn gedachten naar vroeger gevlogen. De bevalling van Julia was zwaar geweest. Na 24 uur weeën moest ik naar het ziekenhuis om met de hulp van een tangverlossing mijn eerste kind ter wereld te helpen. Ondanks de pijn kan ik nog steeds de blijdschap voelen toen bleek dat alles in orde was. Een zware baby die helder de wereld in keek. Een geluksgevoel dat zo uniek was dat ik nu al blij ben voor Julia dat ze hetzelfde mee zal maken. Een kleinkind! Ik hoorde van vriendinnen dat oma zijn leuker was dan de tijd met je eigen kinderen. Je had er alleen maar het plezier van, de verantwoordelijkheden lagen bij de ouders.

Veel van hun kinderjaren waren als in een soort droom aan me voorbijgegaan. Met het werken en het huishouden bleef er niet zo veel tijd over om me intensief met de kinderen te bemoeien. Ik heb het geprobeerd, maar vaak ging er van alles mis door de druk van de tijd. Op tijd naar school, op tijd naar muziekles, balletles, judo, verjaardagen. Ik herinner me de avonden dat ik uitgeput voor de TV zat en niet eens de puf had gehad om een verhaaltje voor te lezen. Nu kan ik dat inhalen. Ik zal tegen Julia zeggen dat ze vooral moet genieten van hun kind. Die tijd komt nooit meer terug.

Josette 2007

Mireille heeft plotseling besloten dat ze haar helft van La Source Bas wil verkopen. Ze doet poeslief tegen ons en heeft zichzelf al een paar keer voor het eten uitgenodigd.

'Ik word gek van de winkel.' Mireille heeft er genoeg van om van 's morgens vroeg tot 's avonds in een winkel te zitten waar nauwelijks iets verkocht wordt. Ze heeft geprobeerd haar handel wat aan te passen. Naast wol, garen en knopen zijn er de laatste jaren tijdschriften en boeken bijgekomen, maar veel verkoopt ze niet. Ze is nu bijna 64 en in Frankrijk betekent dat ze al lang de pensioengerechtigde leeftijd heeft. Ze stopt ermee en gaat niets doen. De winkel heeft ze aangehouden voor wat extra inkomen, maar het kost meer dan het oplevert.

Dat alles heeft ze begin januari bedacht en meteen heeft ze de winkel te koop gezet. Binnen een week was de verkoop geregeld, er zat al lang iemand te azen op haar plekje. Nadat ze haar schulden had afgelost bleef er een klein bedrag over.

Ze loopt door de winkelstraat, de plaats waar haar winkel stond is onherkenbaar. Een splinternieuwe delicatessenwinkel is ervoor in de plaats gekomen. Ze hebben alles gesloopt, niet alleen de voorkant, maar ook binnen is er geen millimeter meer die haar herinnert aan haar winkeltje.

De maanden nadat ze gestopt was met werken gingen maar langzaam voorbij. De eerste weken vond ze het een luxe dat ze wat langer in bed kon blijven liggen. Nu merkt ze dat ze stijf wordt als ze te lang onder de wol blijft.

'Kun je het financieel rooien?' heeft Minette gevraagd. 'Al het geld van papa is gestolen, dus je zult het alleen met je toelage moeten doen.' Ze antwoordde dat het prima ging maar Minette had gelijk toen ze betwijfelde of ze genoeg geld had. Het pensioengeld dat ze van Guillaume gekregen had was immers verdwenen. Het geld dat ze van de Franse staat kreeg was niet voldoende om van te leven. Zeker niet sinds de euro zijn intrede gedaan had. De euro, ze kon er nog steeds niet aan wennen. Alle bedragen rekende ze in haar hoofd om in francs en kwam dan tot de conclusie dat het leven veel duurder geworden was. Gelukkig dat de prijzen voor huizen enorm gestegen waren. Ze had er uitgebreid met Minette over gesproken toen die in mei een week bij haar gelogeed had. Volgens Minette hadden haar kinderen absoluut geen belangstelling voor die oude rommel in La Source Bas. Ze moest het maar verkopen aan Engelsen of Amerikanen. Of aan de Hollanders. Mireille dacht aan

de diverse biedingen die de Nederlanders hadden gedaan. Hoeveel keer waren ze naar haar winkel gekomen met spullen om haar te verleiden de boel te verkopen?

Ze had er plezier in gehad om steeds weer te wisselen van ideeën. Soms zei ze dat ze misschien wilde verkopen. Als de Hollanders zeiden hoeveel ze wilden betalen deed ze of ze geïnteresseerd was, maar later krabbelde ze weer terug. Dat was een keer of vier gebeurd. Op een gegeven moment had ze samen met Minette met hen over de verkoop van het huis gepraat. Minette had er zich mee bemoeid en gezegd dat ze veel te weinig wilden betalen. De Nederlandse mensen waren boos weggegaan. Sindsdien waren ze niet meer in haar winkel geweest. Ze zag ze soms in de zomer langslopen, maar ze kwamen niet meer binnen.

‘Toch jammer dat ze nooit meer komen’ vertelde ze haar dochter. ‘Ze brachten altijd iets voor me mee en eigenlijk was het gezellig als ze even kwamen.’

Minette moest lachen. ‘Zo aardig ben je niet geweest tegen hen. Als ik hen was geweest was ik al veel eerder weggebleven.’

Ze had de mensen op allerlei manieren schrik aangejaagd. De ene keer vertelde ze dat er een grote groep verkenners op haar land zou komen bivakkeren. Die zouden alle bramenstruiken op haar terrein weghalen. Het was een nadeel dat zoveel kinderen als burens veel herrie zou geven. De reactie van de Nederlanders was: ‘Prima voor de kinderen en voor ons Frans.’

‘Maar ze gaan kampvuren maken en overal komen er tenten,’ probeerde ze hen nog bang te maken.

Ze hadden gelachen en gezegd dat het prima was als er wat leven in de brouwerij kwam.

De man had gezegd: ‘Geen sanitair, geen stromend water. De moderne verkenners wil meer dan een tent in het bos.’

Een ander plan van haar om hen weg te jagen was de geitenboerderij, ze ging geiten houden. Dat was goed voor het land want die beesten aten het onkruid op. Het betekende dat ze een sterke afscheiding moesten maken tussen de beide helften want ze kon niet garanderen dat de geiten op haar helft bleven. En in Frankrijk was het zo dat degene die niet wilde dat er beesten op je land kwamen maar voor de hekken moesten zorgen.

‘Sorry voor de overlast,’ had ze gezegd. ‘Ze schijten overal, maar dat is niet mijn zorg.’

Zelfs daar hadden de Nederlanders laconiek op gereageerd.

De vrouw had gezegd: 'Ik vind geiten geinige beesten en het is prima als ze op onze helft komen.'

De enige keren dat ze hen zag was als ze naar La Source Bas ging om te kijken of haar pruimen rijp waren. Ze moest er niet aan denken dat de buren haar fruit zouden rapen. Een vriend van haar ging soms in haar plaats omdat ze het zo ver vond. Sinds ze ontdekte dat hij altijd een glas pastis bij hen dronk vertrouwde ze hem niet meer.

'Waarom verkoop je jouw helft niet aan die mensen?' had hij laatst gezegd. 'Ze zijn aardig en ze zouden er blij mee zijn.'

Ze had hem uitgelachen. Misschien hadden ze hem smeergeld aangeboden.

Met het pensioen dat ze kreeg kon ze nauwelijks rondkomen. Jacques en Josette hadden het veel beter omdat ze een groter bedrag kregen en extra pensioen. En dan die prijs die hij gewonnen had met de paardenrennen. Jaloers keek ze naar hun auto en het gemak waarmee ze geld uit konden geven. Ze had aan Josette gevraagd of die haar een beetje wilde helpen maar Josette had haar woedend voor de voeten gegooid dat ze haar winkel destijds betaald had. Ze was niet van plan om nog iets aan Mireille te geven.

Het telefoongesprek met haar dochter gaf de doorslag.

'De kinderen willen echt niet in dat oude, smerige huis wonen. Ze vinden het zelfs vreselijk als ze 's zomers mee moeten om te kijken hoe het er bij staat.'

Ze besepte dat ze haar kleinkinderen niet blij zou maken met de helft van La Source Bas. Geld kon ze hen niet nalaten, ze had alles nodig om te kunnen overleven.

'Zal ik het huis dan toch maar verkopen?' vroeg ze Minette.

'Dat had je al veel eerder moeten doen,' was haar antwoord. 'De Engelsen staan te trappelen om zo'n mooi plekje te kopen. Het huis is er niet beter op geworden de afgelopen jaren.'

Ze had er nachten van wakker gelegen maar er was geen andere oplossing. Ze zou haar helft verkopen.

'Ik ga het toch eerst aan de Nederlanders vragen. Die willen het al zo lang,' had ze tegen Minette gezegd.

'Als ze maar betalen wat je ervoor wilt hebben,' was haar antwoord geweest.

Het is warm en de pruimen zullen dit jaar vroeger rijp zijn. Ze besluit om naar La Source Bas te gaan en te overleggen over de verkoop. Nu echt serieus. Die mensen zitten al zo lang te zeuren dat ze het willen kopen.

Ze kan vragen wat ze wil. Ze rijdt het bospad af en opent het hek van prikkeldraad dat ze voor haar terrein gespannen heeft. De vrouw zit op het balkon te lezen en vraagt of ze een kopje thee wil. Onder het thee drinken begint ze over haar schuur. Daar kun je zeker 5 appartementen in maken. Het is een mooie schuur en wat een prachtig uitzicht. De vrouw reageert niet op haar fantasieën en vraagt wat ze nu voor prijs in gedachten heeft. Mireille noemt het bedrag in oude francs, in centimes. De vrouw haalt pen en papier om het om te rekenen.

‘Dat is drie keer het bedrag dat we destijds geboden hebben,’ zegt ze. ‘Ja,’ antwoordt Mireille, ‘maar de huizenprijzen zijn enorm gestegen.’ De vrouw schudt haar hoofd en schrijft op wat ze willen bieden. Iets meer dan een derde, veel te weinig. Samen gaan ze naar het hoofdhuis. Mireille durft niet alleen naar binnen te gaan en de vrouw biedt aan om samen met haar de deur open te maken. ‘Denk je dat er slangen zitten?’ vraagt Mireille haar. ‘Als we de deur open hebben gekregen, zijn die al lang weg,’ antwoordt de vrouw.

Mireille probeert de deur te openen met een grote oude sleutel. Daarnaast heeft ze nog een nieuw slot laten zetten omdat ze bang is dat de oude sleutel gemakkelijk nagemaakt kan worden. ‘Niet teveel kracht zetten,’ waarschuwt de vrouw haar. ‘Het is niet zo’n sterke sleutel.’

Ze weet toch zelf wel wat ze doet. Ze draait net zo lang tot de sleutel krom in het slot steekt. Als ze hem weer recht wil buigen breekt hij af. ‘Ik zal even een tang halen,’ stelt de vrouw voor, ‘misschien kunnen we de sleutel eruit krijgen.’ Ze proberen het maar het slot gaat niet open en de restanten van de sleutel blijven in het slot zitten.

‘Kan ik misschien helpen?’

Ze schrikken allebei als de Nederlandse man om de hoek komt. Samen overleggen ze hoe ze naar binnen kunnen. De man stelt voor om via een raam naar binnen te klimmen. Er zit nergens meer stopverf bij het glas en de ruitjes zitten met enkele kleine spijkertjes op hun plaats. ‘Als ik die terugbuig kan ik de ruit er uithalen. Dan kan ik het raampje open maken zonder iets kapot te maken,’ oppert de man. Mireille is meteen achterdochtig, zouden ze dat vaker gedaan hebben? Even later is de voordeur open en slaat een muffe stank hen tegemoet. Overal liggen muizenkeuteltjes en poep van de vleermuizen. De muren zijn vochtig en beschimmeld. Een balk is verrot en verzakt. In het huis staat een oude televisie waar regenwater overheen gelopen is. Verder veel opgegeten kranten, lege flessen, stof en spinnenwebben. Het huis

is zeker 25 jaar niet meer bewoond en dat is te zien. Mireille loopt naar het raam.

'Wat een uitzicht hier,' glundert ze.

De burens reageren niet en willen weglopen. Mireille vertelt aan de man hoeveel ze voor haar helft wil hebben. Anders gaat het naar de Engelsen en krijgen ze andere mensen naast zich. Dan is het misschien gedaan met de rust. De burens zeggen dat ze er over willen nadenken maar dat ze het veel te duur vinden.

'Maar de schuur alleen is het geld al waard,' probeert ze nog. 'Een prachtig bouwwerk met een schitterend uitzicht op de vallei. Daar kun je appartementen in laten bouwen die jullie dan aan Engelsen kunnen verhuren. Want Engelsen, die betalen pas prijzen voor huizen en appartementen. Wat jullie voor de andere helft van het huis hebben betaald was een schijntje.'

De Nederlanders willen niets overhaasten en er over nadenken.

Jammer dat ze het vorige bod niet heeft aangenomen. Toen wilden ze ongeveer de helft betalen van wat ze nu vraagt. Als ze de volgende dag terug komt vertellen de Nederlanders haar dat ze het niet doen. Ze moet het huis maar te koop aanbieden aan wie ze wil. Zij gaan niet verder dan eenderde. Na al die jaren soebatten over wel of niet verkopen valt het Mireille erg tegen. Ze ging er eigenlijk van uit dat ze meteen ja zouden zeggen. Als ze op de koffie gaat bij Josette en vertelt dat de mensen haar helft niet willen, zegt Josette dat het haar niet verbaasd.

'Je moet tevreden kunnen zijn met wat je hebt,' is haar commentaar.

De volgende dag staan de Nederlanders bij Josette en Jacques voor de deur met een paar mooie, dikke handdoeken en kaas.

'Dat hadden jullie niet moeten doen,' zegt ze. 'Jullie nemen iedere keer iets mee en wij geven nooit iets terug.'

'Jullie hebben ons La Source Bas gegeven,' zegt Chris.

'Mireille heeft verteld dat ze bij jullie is geweest. Ze heeft geld nodig en heeft plotseling besloten dat jullie de andere helft moeten kopen,' zegt Josette. 'Ze was behoorlijk kwaad dat jullie niet op haar aanbod ingingen.'

Francien lacht. 'Ze is inderdaad bij ons geweest en heeft haar prijs genoemd. Dat betalen we nooit voor die ruïne.'

Josette moet hen groot gelijk geven. 'Ik houd jullie op de hoogte als het huis bij de makelaar staat,' zegt ze. 'En nu praten we er niet meer over. Hoe gaat het met de kinderen?'

Francien 2007

Dit jaar zonder kinderen in La Source Bas. De twee schatten van Julia zijn nog te klein en Winny heeft het te druk. Chris heeft een zwaar auto ongeluk gehad. Ik ben blij dat we nog samen zijn.

Eerst de avocado prakken, wat citroen erbij en veel knoflook. Ik doe er altijd zeker vijf tenen in. Ik haal diep adem, wat ruikt het lekker. Als we er allebei van eten heeft niemand last van de knoflookwalm en het is gezond. Meloen met rauwe ham vooraf en een lekkere biefstuk met frietjes. Er gaat niets boven Franse ingrediënten. Je proeft het verschil tussen een Hollandse paprika of tomaat en een Franse. Zou het de zon zijn?

'Kom op, loop eens door.' Chris vindt dat ik te langzaam de berg opklim. Het wandelen gaat wat moeizamer. Ik merk dat ik ouder word en we allebei naar de 60 toegaan. Knieën, heupen, alles gaat stroever. De laatste wandeling naar Varène heb ik regelmatig stil moeten staan om het uitzicht te bewonderen, in de tussentijd kan mijn hartslag weer normaal worden. Toen we langs het verbrande huisje liepen moest Chris weer denken aan het verhaal van Josette. De sneeuwstorm en de brand. 'Even binnen kijken,' zegt hij tegen mij.

'Niet doen,' waarschuw ik, 'dadelijk stort het in.'

'Ik zal voorzichtig zijn,' zegt Chris en gaat naar binnen.

Het is inderdaad een flinke brand geweest, het dak is voor een groot deel verbrand, een ander deel is ingestort. Gek dat er na al die jaren nog steeds een brandlucht hangt.

Julia zal deze zomer niet komen. Met een tweeling van een paar maanden ziet ze teveel tegen de reis op. Twee meisjes, wie had dat kunnen denken. Naarmate de zwangerschap vorderde werd haar buik zo groot dat de vroedvrouw haar aanraadde om een extra echo te laten maken. Dat wilde ze eerst niet omdat ze de straling niet vertrouwde. Terwijl ze naar het scherm keken, samen met de vroedvrouw begon die te lachen. 'Nummer een en nummer twee,' wees ze aan.

De twee kleine lichaampjes lagen dicht tegen elkaar aan. Iets te vroeg maar zonder veel problemen was de eeneiige tweeling geboren. Ze lijken sprekend op elkaar. Ik kan me er nu al op verheugen dat de meisjes naar La Source Bas komen. We hebben allerlei speelgoed van vroeger bewaard. Het winkeltje waar iedere zomer en winter van alles werd verkocht staat in de schuur. De blokken en natuurlijk de puzzels staan in de kast, bij de meubeltjes van het poppenhuis. In het begin maakten ze puzzels van 30 stukjes. Nu maken Julia en Winny puzzels

met meer dan 1000 stukken. Iedere vakantie wordt er een in elkaar gezet. Het toppunt van onthaasten vinden ze het puzzelen.

Mireille, onze buurvrouw is langs geweest en heeft ons min of meer meegedeeld dat ze na al die jaren haar helft wil verkopen. De prijs is belachelijk hoog. We hebben het huis van binnen bekeken en ik schrok van het verval. Rotten balken, afbladderende muren, grote plassen water en viezigheid. Chris heeft min of meer moeten inbreken omdat dat stomme mens de sleutel heeft afgebroken. Nadat ze weg is gegaan drukte ze ons op het hart om snel te reageren. Er waren veel kapers op de kust en ze wilde het huis het liefst aan ons verkopen. We hebben er niet lang over hoeven nadenken, we doen het niet. Veel werk, heel veel geld en wat voegt het toe aan de helft die we nu hebben. Alleen het feit dat nieuwe burenhinderlijk zouden kunnen zijn, zou een reden zijn om het te kopen. Voor hetzelfde geld zijn het aardige mensen. De toekomst zal het leren.

Ik probeer bij mezelf na te gaan hoe het mogelijk is dat we, na al die jaren hopen op de andere helft, nu opeens besluiten om dat deel niet te kopen.

'Waar ligt volgens jou de omslag?' vraag ik Chris.

Hij denkt even na. 'Misschien het feit dat ik er bijna niet meer was,' is zijn suggestie.

Met een rilling denk ik aan het ongeluk van een paar maanden geleden. Een verkeerde manoeuvre van een tegenligger op een tweebaansweg, een frontale botsing en daarna wekenlange onzekerheid of het weer in orde zou komen. Het telefoontje van de politie dat ik met spoed naar het ziekenhuis moest komen, komt regelmatig in een soort nachtmerrieachtige dromen terug. Gelukkig lijkt het er op dat hij genezen is, maar de zekerheid in ons leven dat we samen oud worden is behoorlijk onderuit gehaald. Ik kan zo veel willen maar er zijn allerlei factoren waar ik geen invloed op heb. Je kunt het leven niet naar je hand zetten. Als de andere helft van het huis niet voor ons bestemd is, zal het niet naar ons toekomen.

De mobiele telefoon gaat. Een SMS-je van Winny dat ze op het strand in Spanje ligt. Het is er prachtig en ze geniet van de rust en de zon.

'Ben je alleen?' vraag ik snel voordat ze op kan hangen.

'Nee mam, ik heb een jongen ontmoet en we zijn samen op vakantie gegaan. Volgende zomer kom ik weer naar jullie.'

Ik had al een vermoeden dat haar vorige vriendje vertrokken is of weggestuurd, ze lijkt er niet verdrietig om. Ik hoop dat ze de ware nog eens zal vinden. Net als Julia met haar twee schatten.

Als ik aan de tweeling denk voel ik me kwetsbaar. Weer twee meisjes, alleen zullen ze deze keer zoveel op elkaar lijken dat ze nauwelijks problemen zullen hebben.

Julia en Winny kunnen nu uitstekend met elkaar opschieten. Winny is peetmoeder geworden en trots dat ze mag oppassen. Julia geeft Winny raad als ze weer eens liefdesperikelen heeft en niet weet wat ze moet doen. Haar twee grote meiden, wat is ze er trots op. La Source Bas is bijzonder geweest bij hun opgroeien. Ik denk aan de eerste jaren, het leren zwemmen in de rivier, het paddenstoelen zoeken en het eindeloos spelen met alles wat er op hun pad kwam. Ik kwam hier echt tot rust na de drukte op het werk en de combinatie van huishouden en kinderen. Hier hebben we wandelingen kunnen maken en tijd gehad voor elkaar. In Nederland rent iedereen langs elkaar in grote haast. Ik voel me dankbaar dat ik al die jaren hier heb kunnen zijn in de vakanties. De andere reizen naar het buitenland waren interessanter maar hier hebben we allemaal steeds rust gevonden.

We lopen samen naar de rivier, een constante factor in La Source Bas. Het ene jaar bijna droog, het jaar erop kolkend en wild. Als we aan de oever zitten realiseer ik me dat na al die jaren van hopen en wachten de andere helft van het huis te koop is. We hebben er vaak over gepraat wat we er mee zouden doen, hoe we de andere helft op zouden knappen. Nu het eindelijk een reële optie is zien we er van af. Ik realiseer me dat La Source Bas nooit meer waarde voor ons kan hebben dan het nu heeft. De andere helft zal daar niets aan toevoegen. Het halve huis, niets is minder waar. Gek dat je pas tot dat inzicht komt als de andere helft binnen je bereik komt. Het is geen half huis, het is ons huis. Met onze geschiedenissen, lekker eten, lachen, zwemmen, moeilijke puberjaren van de kinderen maar vooral een huis vol liefde.